

ISSN 2311-2379 (Print)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна**

Серія «Економічна»

Випуск 104

BULLETIN

of V. N. Karazin Kharkiv National University

Economic Series

Issue 104

Засновано 1966 року

Харків – 2023

Вісник присвячений актуальним науковим та прикладним дослідженням в економіці, фінансах та менеджменті. Для науковців, викладачів, спеціалістів бізнес структур і державного управління, аспірантів і студентів економічних та інших спеціальностей.

Вісник є періодичним фаховим виданням категорії "Б" зі спеціальностей: 051 «Економіка», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» та 073 «Менеджмент» (наказ Міністерства освіти і науки України №409 від 17.03.2020 р.).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 10 від 26 червня 2023 р.)

Редакційна колегія:

Меркулова Т.В. – головний редактор, доктор екон. наук, проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Глуценко О.В. – відп. секретар, доктор екон. наук, проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Беренда С.В. – к.е.н., доц., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Біткова Т.В. – к.е.н., доц., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Гур'янова Л.С. – д.е.н., проф., ХНЕУ ім. С. Кузнеця (Харків, Україна);
Давидов О.І. – к.е.н., проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Даніч В.М. – д.е.н., проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Євтушенко В.А. – к.е.н., проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Захарченко П.В. – д.е.н., проф., БДПУ (Україна);
Кононова К.Ю. – д.е.н., проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Матвійчук А.В. – д.е.н., проф., ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана» (Київ, Україна);
Негрей М.В. – к.е.н., доц., НУБіП (Київ, Україна);
Пуртов В.Ф. – к.е.н., доц., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Соболев В.М. – д.е.н., проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Соколовська З.М. – д.е.н., проф., ОНПУ (Одеса, Україна);
Ставицький А.В. – д.е.н., проф., КНУ імені Тараса Шевченка (Київ, Україна);
Хмельков А.В. – кандидат наук з держ. управління, доц., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Шуба О.А. – к.геогр.н., доц., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Янцевич А.А. – д.фіз.-мат.н., проф., ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна);
Александр Січінава – д.е.н., проф., Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія);
Вікторія Вернон – к.е.н., доц., коледж Державного університету Нью-Йорка (Нью-Йорк, США)
Павел Староста – доктор наук, професор (факультет економіки та соціології), Лодзький Університет (Лодзь, Польща);
Тітомир О.С. – технічний секретар, ст. викладач, ХНУ імені В.Н. Каразіна (Харків, Україна).
Адреса редколегії:
вул. Мירוносицька, 1, 61002, м. Харків, Україна
економічний факультет
Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна
Тел. (057) 707 51 94, (057) 706 13 96,
ec-science@karazin.ua
<http://periodicals.karazin.ua/economy/index>

Статті пройшли рецензування методом «double-blind».

Свідоцтво про державну реєстрацію KB № 22516-12416ПП від 26.12.2016

© Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2023

The bulletin is devoted to current scientific and practical studies in economics, finance and management. For researchers, teachers, employees of business structures and public administration, postgraduate student and students of economic and other specialties.

The bulletin is a periodical specialized edition categorized as "B": 051 "Economy", 072 "Finance, Banking and Insurance" and 073 "Management" (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 409, 3/17/2020).

Approved for publication by the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University (protocol No. 10 from 26.06.2023)

Editorial board:

Merkulova T.V. – Chief Editor, D.Sc. (Economics), Prof., V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine);
Hlushchenko O.V. – Executive Secretary, D.Sc. (Economics), Prof., V. N. Karazin Kharkiv National University (Kharkiv, Ukraine);
Berenda S.V. – Ph.D. (Economics), Assoc. Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Bitkova T.V. – Ph.D. (Economics), Assoc. Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Guryanova L.S. – D.Sc. (Economics), Prof., S. Kuznets KNU (Kharkiv, Ukraine);
Davydov O.I. – Ph.D. (Economics), Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Danich V.M. – D.Sc. (Economics), Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Yevtushenko V.A. – Ph.D. (Economics), Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Zakharchenko P.V. – D.Sc. (Economics), Prof., BSPU (Ukraine);
Kononova K.Y. – D.Sc. (Economics), Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Matviichuk A.V. – D.Sc. (Economics), Prof., SHEI KNEU named after V. Hetman (Kyiv, Ukraine);
Nehrey M.V. – Ph.D. (Economics), Assoc. Prof., NUBiP (Kyiv, Ukraine);
Purtov V.F. – Ph.D. (Economics), Assoc. Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Sobolev V.M. – D.Sc. (Economics), Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Sokolovska Z. M. – D.Sc. (Economics), Prof., ONPU (Odessa, Ukraine);
Stavytskyy A.V. – D.Sc. (Economics), Prof., Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine);
Khmelkov A.V. – Ph.D. (Public Administration), Assoc. Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Shuba O.A. – Ph.D. (Geography), Assoc. Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Yantsevich A.A. – D.Sc. (Mathematics and Physics), Prof., V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine);
Alexander Sichinava – D.Sc. (Economics), Prof., Georgian Technical University (Tbilisi, Georgia)
Victoria Vernon – Ph.D. (Economics), Assoc. Prof., Empire State College of the State University of New York (New York, United States);
Pawel Starosta – Dr. hab., Prof. (Faculty of Economics and Sociology), University of Lodz (Lodz, Poland);
Titomyr O.S. – Technical Secretary, Senior Lecturer, V. N. Karazin KhNU (Kharkiv, Ukraine).
Address:
1 Mironosytskaya Str., Kharkiv, 61002, Ukraine
School of Economics
V. N. Karazin Kharkiv National University
Phone: (057) 707 51 94, (057) 706 13 96,
ec-science@karazin.ua
<http://periodicals.karazin.ua/economy/index>

Articles have been reviewed by double-blind method.

© V.N. Karazin Kharkiv National University, 2023

ЗМІСТ

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

<i>Даніч В.М., Луценко Р.Р.</i> Віртуальні активи розподіленого реєстру (англійською)	5
<i>Ткачук Н.М.</i> Аналіз практичних аспектів формування доходів бюджету територіальної громади міста	11
<i>Майстренко О.С.</i> Роль облікової ставки в трансмісійному механізмі та її вплив на ринок банківських депозитів	21
<i>Олексіч Ж.А., Ярошина А.П.</i> Методика розрахунку інтегрального показника транспарентності банків України	31

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

<i>Кім Т.І., Кривцов О.В.</i> Можливості та перспективи відновлення дохідності аеропортів завдяки застосуванню міжнародних стратегій економічного розвитку	37
<i>Носоєва О.В.</i> Оцінка ставлення українців до цінностей Європейського Союзу: емпіричні результати (англійською)	45

ПРИКЛАДНА ЕКОНОМІКА

<i>Калайтан Т.В., Данчевська І.Р.</i> Економіка сумісного користування та страхування в індустрії гостинності.....	58
<i>Шандова Н.В., Тарасюк А.В.</i> Концептуальні засади активізації інноваційної діяльності підприємств	68
<i>Вислгородська Г.П., Калайтан Т.В.</i> Історичні аспекти формування категорії прибутку та її сучасна інтерпретація для підприємств готельно-ресторанного бізнесу (англійською)	79

МЕНЕДЖМЕНТ

<i>Мазур А.В.</i> Роль закладів вищої освіти у розвитку стартап-екосистеми (на прикладі Львівських ЗВО)	89
<i>Беззубко Б.І., Пономарьова А.О.</i> Переміщені заклади вищої освіти: нові виклики і перспективи	100

СТУДЕНТСЬКІ СТУДІЇ

<i>Нікіфорова А.Г.</i> Вплив України на динаміку цін споживчих товарів у світі	108
---	-----

CONTENT**FINANCE, BANKING AND INSURANCE**

<i>Danich V., Lutsenko R.</i> Virtual assets of the distributed register	5
<i>Tkachuk N.</i> Practical aspects of the analysis of the formation of budget revenues of the territorial community of the city (in Ukrainian)	11
<i>Maistrenko O.</i> The role of a discount rate in a transmission mechanism and its influence on the deposits market (in Ukrainian)	21
<i>Oleksich Z., Yaroshyna A.</i> Method of calculating the integral indicator of transparency of Ukrainian banks (in Ukrainian)	31

INTERNATIONAL ECONOMICS

<i>Kim T., Kryvtsov O.</i> Possibilities and prospects for airport revenue recovery by applying international strategies of economic development (in Ukrainian)	37
<i>Nosova O.</i> Assessment of Ukrainians perceptions toward European Union values: empirical results	45

APPLIED ECONOMICS

<i>Kalaitan T., Danchevska I.</i> Sharing economy and insurance in the hospitality industry (in Ukrainian)	58
<i>Shandova N., Tarasiuk A.</i> Conceptual basis of activation of innovative activities of enterprises (in Ukrainian)	68
<i>Vyslobodska H., Kalaitan T.</i> Historical aspects of the profit category formation and its modern interpretation for enterprises of the hotel and restaurant business	79

MANAGEMENT

<i>Mazur A.</i> The role of educational institutions in the development of startup ecosystems (on the example of Lviv) (in Ukrainian)	89
<i>Bezzubko B., Ponomarova A.</i> Displaced higher education institutions: new challenges and prospects (in Ukrainian)	100

STUDIA STUDIOSUM

<i>Nikiforova A.</i> The influence of Ukraine on the dynamics of consumer goods prices in the world (in Ukrainian)	108
---	-----

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

DOI: [10.26565/2311-2379-2023-104-01](https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-01)

УДК 004:336.74(336.741)

V. DANICH

D.Sc. (Economics), Professor,
Professor of the Department of Economic Cybernetics and Applied Economics
V.N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6147-2309>, e-mail: danichvitaly@gmail.com

R. LUTSENKO

PhD student
V.N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0737-3902>, e-mail: roxanisen@gmail.com

VIRTUAL ASSETS OF THE DISTRIBUTED REGISTER

This publication focuses on the definition of “virtual assets of a distributed registry” as an economic category. Analysis of the term showed a lack of unity in the definition. The opportunities provided by the deployment of virtual assets in a distributed registry are new but potentially effective. Virtual assets can be distributed or unallocated registry assets, secured or unsecured. Among the virtual assets of the distributed ledger: tokenized assets and cryptocurrencies. Accordingly, these are types of virtual assets that exist exclusively in the form of a record with an information identifier. But in the case of a tokenized asset, this information is derived from the original asset. And in the case of a crypto asset, this information is not derived from the primary asset. The stakeholders of the virtual assets market are individuals, miners, mining pools, which carry out the storage, exchange, transfer, provision of intermediary services. Disadvantages of the introduction of virtual assets of the distributed register are the possibility of anonymous transfers, complicated process of identification of stakeholders in the virtual assets market, the possibility of financial speculation, money laundering, difficulties with taxation. The advantages include relatively low transaction fees, their irreversibility and rapid validation. Any changes to the data in the chain of blocks are possible only when stakeholders confirm the legitimacy of transactions in accordance with general rules and protocols. This technology prevents data loss because all network members keep an up-to-date, up-to-date copy in encrypted form. The use of blockchain eliminates the possibility of making changes to the data, so the database is considered relevant at the time of access. Data is stored on different servers, data cannot be processed with expired dates, changes are made in real time and it is impossible to forge them. It is noted that the introduction of virtual assets of the distributed register in order to stimulate economic growth requires a joint effort of the science sector, education sector, IT sector, financial sector, the sector of state regulators. The possibilities of distribution registry technologies are constantly growing and opening new perspectives.

Keywords: **blockchain, virtual asset, crypto asset, distributed registry, tokenized asset.**

JEL Classification: K19, O16, O23, O31.

General formulation of research and its topicality. At the present stage, the achievements of information technology are being rapidly implemented, the digital economy is developing, and business process technologies are changing. The issue of virtual assets concerns not only the economy of the state, IT companies or economic companies, but also individuals. Concepts such as “Virtual Asset Market”, “Virtual Asset Wallet” and “Virtual Asset Key” are gradually but steadily taking their place. A significant number of publications are devoted to the definition of virtual assets from the point of view of law (Кудь, Кучерявенко & Смычок, 2019; Черевко, 2019; FATF, 2020), there are publications on the classification of virtual assets (Kud, 2021; Овчаренко, 2020a), financial monitoring (Закон “Про віртуальні активи”, 2021).

The problem of implementation of virtual assets of the distributed register is relevant, debatable and therefore requires further scientific study.

Setting of the problem and the aim of the article. Digitalization is changing the present. Confidence in the capabilities of distribution registry technologies is constantly growing. Virtual

assets of the distributed registry open new perspectives and come to new industries. Theoretical and methodological problems of informatization of society, economic and organizational problems of information activities, the creation of information space of the object are scientific areas of modern economic research. Currently, the approach to the term "distributed registry virtual assets" is controversial, with different views on the types of virtual assets.

The purpose of this article is to review the virtual assets of the distributed register as an economic category, as a financial instrument, to define the main terms related to the market of virtual assets, and to analyze the possible prospects for their use.

Discussion and Results. Virtual assets in economic development are the subject of discussion at conferences, round tables, in scientific publications. We have been dealing with virtual assets for decades. For example, digital gift certificates, shopping bonuses, various coins in computer games, digital subscriptions are all virtual assets. And virtual assets of the distributed registry are those that are based on the latest technologies, in particular, blockchain technology.

A blockchain is a distributed registry system, a chain of data, a sequence of blocks or units of digital information stored in public databases that prevents any changes in the data chain.

To achieve consensus in a blockchain between network nodes, a sequence of blocks or chains of blocks that are protected by cryptographic methods is used. The blockchain is based on a distributed registry token, its main tool. The token accounting system serves as a system of registration, storage, data exchange.

Blockchains consist of a series of individual blocks, each of which contains information about transactions conducted over a period of time. They also contain a unique identifier to distinguish them from other blocks in the chain. Blocks are created by solving cryptographic problems. Blockchain technology is constantly improving.

"Virtual asset", "virtual currency", "digital currency", "cryptocurrency", are they synonymous or different terms?

More than ten years ago, for the first time in 2012, the European Central Bank defined the term virtual currency as a type of digital money that is not regulated and is issued and controlled by developers, used and accepted by members of a certain virtual community. Subsequently, the term virtual currency was defined by the FATF. She defined it as a digital representation of value that can function as a unit of account that can be traded or used as a medium of exchange, and / or a means of storing value, but does not have the status of legal tender (ie is not officially valid and legal tender in settlements with creditors) in any jurisdiction. And only in 2018 did the FATF for the first time define "virtual asset" as a term: "Virtual asset is a digital representation of value that can be traded digitally or that can be translated and used for payment or investment purposes" (FATF (2020); FATF (2019); FATF (2012–2021)).

According to the Law of Ukraine No. 361-IX (Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового ураження», 2019), a virtual asset is a digital expression of value that can be digitally traded or transferred, and that can be used for investments or payments.

Today, the Ministry of Digital Transformation is working to create an enabling environment for the virtual asset market. Thus, Forsyth: Virtual Assets in Ukraine - 2030. Final Report states that the Virtual Asset is a specific type of ownership that is valuable in electronic form, exists in the system of circulation of virtual assets and may be in civil circulation. Virtual asset market - a set of economic entities in the field of virtual assets and the legal relationship between them regarding the circulation of virtual assets (Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського, 2021).

Virtual assets can be secured or unsecured. The secured person is the one who gives its owner the right to claim in relation to other than the virtual asset, the objects of civil rights, and the unsecured - does not give its owner any rights of claim in relation to other objects of civil rights.

Thus, the article by O. Kud (Kud, 2021) provides a comprehensive classification of virtual assets. The author identifies the following types of virtual assets. The authors propose a classification of virtual assets taking into account the complexity of their nature, namely: technological, economic and legal, information and applied. Thus, by their technological nature, divide virtual assets into 1) a distributed registry and 2) an unallocated registry. By economic and

legal, on cryptocurrencies and tokenized assets. On the information-applied, on digital assets, poly assets and mono assets.

There are two main types of virtual assets of the distributed registry: tokenized assets and cryptocurrencies. Accordingly, these are types of virtual assets that exist exclusively in the digital data accounting system in the form of a record with an information identifier. But in the case of a tokenized asset, this information is derived from the original asset. And in the case of a crypto asset, this information is not derived from the primary asset.

Virtual asset market stakeholders are individuals, miners, mining pools, and all providers of virtual asset circulation services that store, exchange, transfer, provide intermediary services related to the sale or offering of virtual assets.

Virtual asset circulation system is a software or software-hardware complex of electronic data exchange, in which the identification and circulation of virtual assets is provided.

A virtual asset wallet is software or hardware that provides its user with information about their virtual assets and the ability to dispose of them in the virtual asset circulation system.

The key of a virtual asset is a set of technical means implemented in the system of circulation of virtual assets, which allow to dispose of a virtual asset (FATF (2020)).

In September 2021, the Information Department of Ukraine reported on the State Website of Ukraine that the Law "On Virtual Assets" had been adopted. This law was to define "virtual asset" as the concept, rights and obligations of market participants, according to which, virtual assets are intangible. Assets have value and civil rights, expressed in electronic form. Regulation is carried out by the system of ensuring the turnover of virtual assets. The law was also intended to define its scope, the legal regime of virtual assets, market participants' rights and obligations, virtual asset exchange services, and so on. The field of circulation of virtual assets is increasingly receiving attention from the international community (Дорожня карта розвитку сфери віртуальних активів в Україні, 2021). But the Official Internet Representation (Овчаренко, 2020b) reported that the President of Ukraine returned his proposals the Law "On Virtual Assets" (Bill 37 3637), which MPs passed on September 8, 2021. Volodymyr Zelenskyi proposed to include the control of the circulation of virtual assets in the competence of the National Commission on Securities and Stock Market.

The disadvantages of the introduction of virtual assets of the distributed register are the possibility of anonymous transfers, complicated process of identification of stakeholders of the virtual assets market, the possibility of financial speculation, money laundering, difficulties with taxation.

Confidence in distributed registry technologies is gradually growing. For the first time, bitcoin was created on the basis of blockchain technology. With the help of such technologies it became possible to create digital records, registers, certificates and more. Data in the blockchain can be stored, corrected, sent online. To ensure security, transactions are quickly confirmed, documented and encrypted. The advantages also include irreversibility and validation. Any changes to the data in the chain of blocks are possible only when stakeholders confirm the legitimacy of transactions in accordance with general rules and protocols. It should also be noted that the use of distributed registry technologies eliminates the entry of unauthorized data, as all participants verify changes in the registry. The use of blockchain eliminates the possibility of making changes to the data, so the database is considered relevant at the time of access. Data is stored on different servers, data cannot be processed with expired dates, changes are made in real time and it is impossible to forge them.

Conclusions. Thus, the opportunities provided by the introduction of virtual assets in a distributed registry are new but potentially effective. Analysis of the term showed a lack of unity in the definition. Allocate virtual assets of the distributed registry and unallocated registry. Among the virtual assets of the distributed registry - two types: tokenized assets and cryptocurrencies.

Disadvantages of the introduction of virtual assets of the distributed register are the possibility of anonymous transfers, complicated process of identification of stakeholders in the virtual assets market, the possibility of financial speculation, money laundering, difficulties with taxation.

The advantages include relatively low transaction fees, their irreversibility and rapid validation. Any changes to the data in the chain of blocks are possible only when stakeholders confirm the legitimacy of transactions in accordance with general rules and protocols. This technology prevents data loss because all network members keep an up-to-date, up-to-date copy in encrypted form.

The development of new information products based on distributed registry technologies to stimulate economic growth requires a high level of involvement of all stakeholders in the market, with

the mandatory involvement of the science sector, education sector, IT sector, financial sector, government regulators.

Another important aspect is to determine the level of public confidence in virtual assets, the transparency of the market. This is the goal of our further research.

REFERENCES

1. Kud, A., Kucheryavenko, A., Smychok, E. (2019). Digital assets and their economic and legal regulation in the light of the development of blockchain technology: monograph. Harkov : Pravo. (in Russian)
2. Cherevko, K. (2019). Virtual money in terms of Ukrainian legislation. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, Special issue, 121-130. (in Ukrainian)
3. FATF (2020). Virtual Assets Red Flag Indicators of Money Laundering and Terrorist Financing, Paris, (France). Retrieved from <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Guidance-RBA-Virtual-Currencies.pdf>
4. Kud, A. (2021). Comprehensive classification of virtual assets. *International Journal of Education and Science*, 4(1), 52-75. doi: <https://doi.org/10.26697/ijes.2021.1.6>
5. Ovcharenko A. (2020a). Virtual assets as objects of financial monitoring. *Bulletin of Zaporizhzhya National University. Legal sciences*, 3, 98-103. (in Ukrainian)
6. Law "On Virtual Assets". Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/213503.html>
7. FATF (2019). Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Provider, Paris, (France). Retrieved from www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/Guidance-RBA-virtual-assets.html
8. FATF (2021). International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation, Paris, (France). Retrieved from www.fatf-gafi.org/recommendations.html
9. FATF (2020). Money Laundering and Terrorist Financing Red Flag Indicators Associated with Virtual Assets, Paris, (France). Retrieved from <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/Virtual-Assets-Red-Flag-Indicators.html>
10. The Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction of Legalization (Laundering) of Criminal Proceeds, Financing of Terrorism and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction", №361-ІКh (2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
11. Official Internet representation of the President of Ukraine Volodymyr Zelensky. (2021). The head of state returned the law on virtual assets to the parliament with his proposals. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-povernuv-do-parlamentu-zakon-pro-virtualni-ak-70949>
12. Road map of the development of the sphere of virtual assets in Ukraine. (2021). Retrieved from <https://thedigital.gov.ua/news/sformovano-dorozhnyu-kartu-rozvitku-sferi-virtualnikh-aktiviv-v-ukraini>
13. Ovcharenko, A. (2020b). Legal regulation of virtual assets and cryptocurrencies in Ukraine: current state and prospects. *Legal scientific electronic journal*, 4, 200-202. (in Ukrainian)

The article was received by the editors 22.04.2023
The article is recommended for printing 25.05.2023

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кудь А., Кучерявенко А., Смычок Е. Цифровые активы и их экономико-правовое регулирование в свете развития технологии блокчейн : монография. Харьков : Право, 2019. 384 с.
2. Черевко К. Віртуальні гроші в розрізі українського законодавства. Вісник кримінологічної асоціації України. Спецвипуск. 2019. С.121–130.
3. Virtual Assets Red Flag Indicators of Money Laundering and Terrorist Financing. Paris (France). 2020. FATF. веб-сайт. URL : <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Guidance-RBA-Virtual-Currencies.pdf>

4. Kud A. Comprehensive classification of virtual assets. *International Journal of Education and Science*. Vol. 4, No. 1, 2021. P. 52–75. DOI: <https://doi.org/10.26697/ijes.2021.1.6>
5. Овчаренко А. Віртуальні активи як об'єкти фінансового моніторингу. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. №3. 2020. С. 98–103.
6. Закон "Про віртуальні активи". 2021. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/213503.html>
7. Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Provider. Paris (France). 2019. FATF: веб-сайт. URL: www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/Guidance-RBA-virtual-assets.html
8. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation. Paris (France). 2012-2021. FATF: веб-сайт. URL: www.fatf-gafi.org/recommendations.html
9. Money Laundering and Terrorist Financing Red Flag Indicators Associated with Virtual Assets. Paris (France). 2020. FATF: веб-сайт. URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/Virtual-Assets-Red-Flag-Indicators.html>
10. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового ураження» (№361-IX). 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
11. Глава держави повернув до парламенту закон про віртуальні активи зі своїми пропозиціями. 2021. *Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського* : веб-сайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/glava-derzhavi-povernuv-do-parlamentu-zakon-pro-virtualni-ak-70949>
12. Дорожня карта розвитку сфери віртуальних активів в Україні. 2021. *Міністерство цифрової трансформації України*: веб-сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/sformovano-dorozhnyu-kartu-rozvitku-sferi-virtualnih-aktiviv-v-ukraini>
13. Овчаренко А. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. №4.2020. С. 200–202.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2023

Стаття рекомендована до друку 25.05.2023

В. М. ДАНИЧ, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної кібернетики та прикладної економіки, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6147-2309>, e-mail: danichvitaly@gmail.com
Р. Р. ЛУЦЕНКО, аспірант, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0737-3902>, e-mail: roxanisen@gmail.com

ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ РОЗПОДІЛЕНОГО РЕЄСТРУ

В даній публікації приділена увага визначенню поняття "віртуальні активи розподіленого реєстру" як економічна категорія. Аналіз терміну продемонстрував відсутність єдності у визначенні. Можливості, які надають впровадження віртуальних активів розподіленого реєстру є новими, але потенційно ефективними. Віртуальні активи можуть бути активами розподіленого реєстру і нерозподіленого реєстру, забезпеченими чи незабезпеченими. Виділяють два основні види віртуальних активів розподіленого реєстру: токеновані активи і криптоактиви. Відповідно, це види віртуальних активів, що існують виключно у вигляді запису з ідентифікатором інформації. Але у разі токенованого активу, ця інформація є похідною від первинного активу. А у разі криптоактиву, ця інформація не є похідною від первинного активу. Стейкхолдерами ринку віртуальних активів є окремі особи, майнери, майнінгові пули, які здійснюють зберігання, обмін, переказ, надання посередницьких послуг. Недоліками впровадження віртуальних активів розподіленого реєстру є можливість анонімних переводів, ускладнений процес ідентифікації стейкхолдерів ринку віртуальних активів, можливість фінансових спекуляцій, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, складнощі з оподаткуванням. До переваг слід віднести відносно низьку плату за транзакції, їх незворотність і швидку перевірку достовірності. Для того, щоб провести зміни даних в певному ланцюжку блоків, стейкхолдери мають підтвердити легітимність транзакцій відповідно до загальних правил та протоколів. При цьому слід зазначити, що дані зберігаються на різних серверах, виключена можливість втрати даних, стейкхолдери мають постійний доступ до інформації у зашифрованому вигляді, можуть доповнювати чи вносити зміни на

даний момент, але не можуть вносити зміни в інформацію, яка була оформлена раніше. Зазначено, що впровадження віртуальних активів розподіленого реєстру з метою стимулювання зростання економіки потребує об'єднання зусиль сектору науки, сектору освіти, IT-сектору, фінансового сектору, сектору державних регулюючих органів. Можливості технологій розподільного реєстру постійно зростають і відкривають нові перспективи.

Ключові слова: **блокчейн, віртуальний актив, криптоактив, розподілений реєстр, токенизований актив.**

JEL Classification: K19, O16, O23, O31.

In cites: Danich V., & Lutsenko R. (2023). Virtual assets of the distributed register. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (104), 5-10. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-01>

Н. М. ТКАЧУК

кандидат економічних наук, доцент,
доцентка кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
вул. Героїв Майдану, 8, м. Хмельницький, 29000, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1947-7565>, e-mail: kamashik@ukr.net

**АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ МІСТА**

Дослідження присвячено розгляду практичних аспектів аналізу формування доходів бюджету територіальної громади міста. Підкреслено, що визначну роль у системі забезпечення сталого розвитку територіальних громад сьогодні відводиться механізму забезпечення їх фінансової спроможності, успішне функціонування якого дає можливість не лише запобігти фінансовій кризі, а й в значній мірі позбавити території від залежності використання залучених фінансових ресурсів, прискорити темпи їх сталого розвитку. Фінансова спроможність територіальної громади міста сьогодні обумовлюється ефективністю формування доходів відповідного місцевого бюджету. Автором акцентовано увагу на необхідності детального, всебічного аналізу формування доходів бюджету територіальної громади м. Хмельницького на основі дослідження рівня виконання доходів у розрізі загального та спеціального фондів бюджету. Доречно проаналізовано структурну будову доходів бюджету територіальної громади за основними джерелами їх формування згідно Бюджетного кодексу України: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та офіційні трансферти. Надано оцінку динаміки джерел формування доходів бюджету територіальної громади м. Хмельницького за 2017–2021 рр. В роботі з'ясовано, що головним джерелом формування доходів досліджуваного місцевого бюджету є податкові надходження. Автором проаналізовано структуру податкових надходжень бюджету територіальної громади міста та їх динаміку в частині надходження прямих і непрямих податків. Враховуючи передачу значних функцій держави на місцевий рівень, важливого значення набувають такі джерела формування доходів бюджету територіальної громади, як міжбюджетні трансферти (дотації та субвенції), динаміка та структура яких досліджена автором за 2017–2021 рр. Доведено, що детальний аналіз формування доходів бюджету територіальної громади дає можливість виявити потенційно важливі джерела збільшення доходів задля повного фінансування потреб територіальної громади міста в наданні суспільно-необхідних послуг.

Ключові слова: **бюджет територіальної громади міста, доходи бюджету міста, податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти, дотації, субвенції.**

JEL Classification: H70, H71, H79, R51.

Постановка проблеми. Визначну роль у системі забезпечення сталого розвитку територіальних громад сьогодні відводиться механізму забезпечення їх фінансової спроможності, успішне функціонування якого дає можливість не лише запобігти фінансовій кризі, а й в значній мірі позбавити території від залежності використання залучених фінансових ресурсів і прискорити темпи сталого розвитку. Важливим джерелом забезпечення фінансової спроможності територіальних громад є доходи відповідних місцевих бюджетів. Незважаючи на значні зрушення у становленні та розвитку місцевого самоврядування протягом усіх років незалежності України, більшість територіальних громад в умовах сьогодення не мають можливості самостійно і в достатньому обсязі формувати доходи своїх бюджетів.

Питання ефективності формування доходів бюджетів територіальних громад і виявлення джерел їх нарощення набувають особливої актуальності в нестабільних умовах сьогодення. У зв'язку з цим постає потреба в поглибленому дослідженні практичних аспектів формування доходів бюджету територіальної громади міста та обґрунтуванні рекомендацій щодо їх стабільності та подальшого зміцнення.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів формування доходів місцевих бюджетів присвячені наукові праці таких вітчизняних вчених: В. Дем'янишина, О. Кириленко, З. Лободіної, В. Письменного та ін. Зокрема, В. Дем'янишин,

розкриваючи теоретичну концептуалізацію й практичну реалізацію бюджетної доктрини України, значну увагу приділяє особливостям функціонування місцевих бюджетів (Дем'янишин, 2008), З. Лободіна, досліджуючи концептуальні засади та перспективи модернізації бюджетного механізму, розглядає роль місцевих бюджетів у даному процесі (Лободіна, 2018). Дослідники М. Крупка, М. Кульчицький, В. Коваленко також розкривають роль доходів місцевих бюджетів у бюджетному механізмі (Крупка, Кульчицький & Коваленко, 2018).

Професор О. Кириленко подає теоретичні аспекти сутності формування доходів місцевих бюджетів (Кириленко, 2014) та загальні принципи і положення їх функціонування в умовах реформ (Кириленко, 2015). Важливість формування дохідної частини місцевих бюджетів також розкривають у своїй праці О. Десятнюк та Є. Шаповалов (Десятнюк & Шаповалов, 2020).

Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади розглядають вчені Б. Малиняк, В. Письменний та В. Русін на чолі з професором О. Кириленко (Кириленко, Малиняк, Письменний & Русін, 2015). Чугунов О. досліджує особливості формування бюджетів місцевого самоврядування у системі суспільного розвитку громад (Чугунов, 2018).

Серед потужних наукових досліджень зарубіжних вчених з питань формування доходів місцевих бюджетів слід виокремити праці Дж. М. Б'юкенена, Р. А. Масгрейва (Б'юкенен & Масгрейв, 2004), Ш. Бланкарта (Бланкарт, 2000) та інших. Визнаючи вагомий внесок названих вище дослідників, вважаємо за необхідне проаналізувати практичні аспекти формування доходів територіальної громади міста й запропонувати оптимальні джерела їх наповнення. Саме це й окреслило вибір теми дослідження й сформувавши його мету.

Мета та завдання дослідження полягає в ретельному аналізі тенденцій формування доходів бюджету територіальної громади міста та розробці практичних рекомендацій щодо нарощення їх обсягу та зміцнення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування.

Основні результати дослідження. Доходи місцевих бюджетів, як результат розподілу та перерозподілу ВВП, є пріоритетним джерелом формування фінансової спроможності органів місцевого самоврядування. Саме фінансова спроможність міської територіальної громади передбачає її фінансове забезпечення на рівні, що є достатнім для сталого розвитку міста та його громади, подолання диспропорцій з урахуванням особливостей міста та його потенціалу щодо пристосування до умов ринкового механізму.

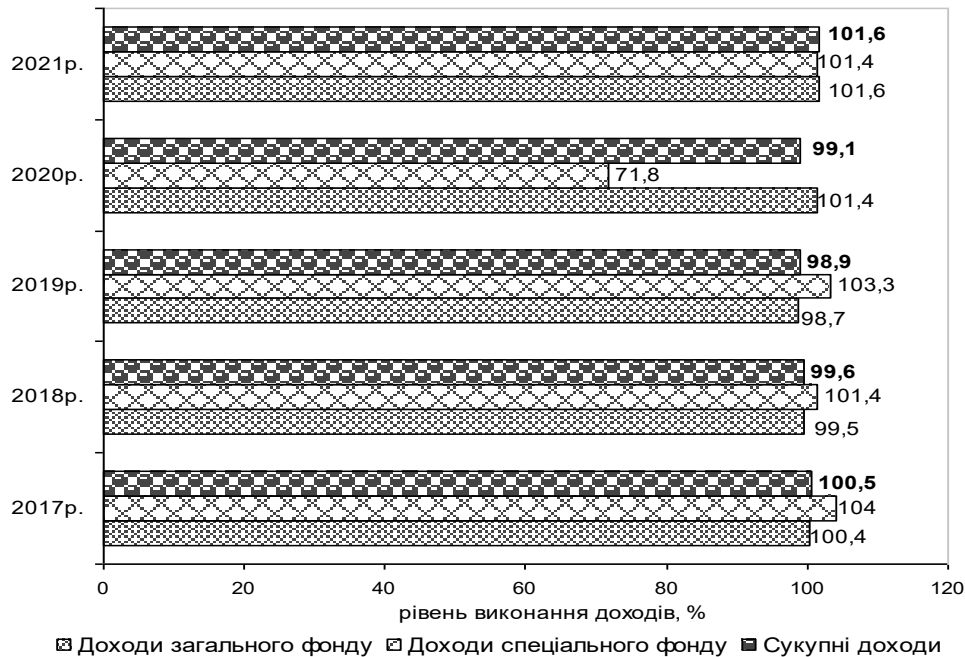
Бюджет міської територіальної громади – це головний фінансовий документ, який регламентує всю фінансово-господарську діяльність міста, бюджетних установ та забезпечує економічний та соціально-культурний розвиток територіальної громади (Лободіна, 2018). Відповідно до ст. 2 Бюджетного кодексу України, бюджет громади – це план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування (Бюджетний кодекс, 2010). Відтак, очевидно, що формування бюджету міста є одним з найважливіших питань територіальної громади.

Бюджети територіальних громад міст утворюються за рахунок надходжень загального й спеціального фондів. При цьому, до загального фонду зараховуються кошти (податкові, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом), які використовуються органами місцевого самоврядування для виконання загальних функцій, тоді як формування спеціального фонду передбачає наявність чітко визначених джерел доходів і напрямів їх використання (витрат) (Дем'янишин, Кириленко & Лободіна, 2020).

Тому вважаємо за необхідне зупинитися на більш детальному дослідженні структури та динаміки основних джерел надходжень бюджету Хмельницької міської територіальної громади, що використовуються для аналізу й прогнозування соціально-економічного розвитку міста.

Результати практичного застосування методів, форм та інструментів формування доходів бюджету територіальної громади міста відображаються в обсязі акумульованих бюджетних надходжень. Про обґрунтованість планування доходів бюджету територіальної громади міста свідчить рівень виконання запланованих у бюджеті показників доходів. Отже, проаналізуємо рівень виконання доходів бюджету Хмельницької міської територіальної громади в розрізі загального та спеціального фондів, що подано на рис. 1. Так, план доходів загального фонду бюджету Хмельницької міської територіальної громади був виконаний у 2017 р. і 2020 р. 2021 р. при цьому найвищий рівень перевиконання за фактичними надходженнями цих доходів було в 2021 р. – на 1,6%. У 2018 р. і 2019 р. спостерігаємо недовиконання плану доходів на 0,5% і 1,1% відповідно й фактичне їх недоотримання до бюджету міста. Доходи спеціального фонду

перевиконувались фактично у 2017–2019 рр. і 2021 р. на 1,4%, і лише в 2020р. спостерігалось недовиконання плану доходів на 28,2%.

Рис. 1. Динаміка рівня фактичного виконання доходів бюджету Хмельницької міської територіальної громади в розрізі загального та спеціального фондів у 2017–2021 рр.
Fig. 1. Dynamics of the level of actual execution of the budget of the Khmelnytskyi urban territorial community in terms of general and special funds in 2017–2021.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі (Open budget, 2017-2021).

Щодо сукупних доходів бюджету міської територіальної громади, то зауважимо, що заплановані обсяги доходів були перевиконані лише в 2017 р. і 2021 р. на 0,5% та 1,6%, тоді як упродовж 2018–2020 рр. відбулося їх фактичне недовиконання в загальному на 2%. У 2021 р. досліджуваний нами місцевий бюджет було виконано з профіцитом в розмірі 52,8 млн. грн., що 3,8 рази більше, ніж у 2017 р. (14,0 млн. грн.). Позитивним фактом слід вважати те, що планові показники доходів бюджету Хмельницької міської територіальної громади (без врахування офіційних трансфертів) були фактично виконані на 102,4%, що в сумі склало 61,9 млн. грн.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, доходи місцевих бюджетів представлені такими елементами: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом і офіційні трансферти (Бюджетний кодекс, 2010). Саме в розрізі таких груп бюджетних надходжень проаналізуємо доходи бюджету Хмельницької міської територіальної громади за 2017–2021 рр. (табл. 1).

Як видно з наведених у табл. 1 даних, доходи досліджуваного бюджету більш як на 60–70% сформовані за рахунок податкових надходжень, частка яких на кінець 2021р. становила 62,3%, а їх обсяг в абсолютному вираженні – 2367 млн. грн., що на 25,5% більше, ніж у 2020 р. і на 1140,8 млн. грн. більше, аніж у 2017 р. Варто відмітити також скорочення протягом 2020–2021 рр. частки податкових надходжень з 70,9% до 62,3%, незважаючи на збільшення за цей період абсолютної суми даних надходжень на 480,3 млн. грн. Оскільки податкові надходження є найбільш надійним та стабільним джерелом будь-якого бюджету, зменшення їхньої частки в доходах місцевих бюджетів свідчить про недоліки чинної системи розподілу доходів між окремими ланками бюджетної системи України та надмірну централізацію податків. Упродовж 2017–2020 рр. спостерігається зростання частки податкових надходжень у доходах бюджету

Хмельницької міської територіальної громади з 55,2% до 70,9%. Частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів упродовж досліджуваного періоду зменшилася з 8,4% у 2017 р. до 5,5% на кінець 2021р. при збільшенні загальної суми надходжень у 2021 р. на 43 млн. грн. або на 25,4% порівняно з 2020 р., тоді як порівняно з 2017–2019 рр. відбулося її зменшення. Доходи від операцій з капіталом мають найменшу частку в сукупних доходах досліджуваного нами місцевого бюджету – до 1% й на кінець 2021 р. становили лише 0,8%, що на 0,2% менше, ніж у попередньому році і на 0,6% більше проти даних 2017 р. При цьому абсолютні обсяги надходжень від операцій з капіталом збільшувалися щороку й на кінець 2021 р. становили 29,6 млн. грн., що більше порівняно з 2017 р. на 22,7 млн. грн. або в 4 рази.

Таблиця 1 – Динаміка обсягів і структури сукупних доходів бюджету Хмельницької міської територіальної громади за 2017–2021 рр.

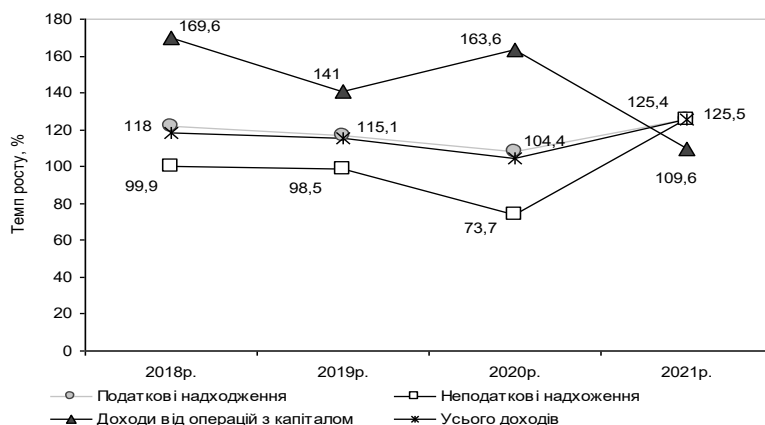
Table 1 – Dynamics of the volume and structure of aggregate revenues of the budget of the Khmelnytskyi urban territorial community for 2017–2021.

№ з/п	Групи доходів	Роки					Відхилення у 2021р., (+,-) порівняно з:			
		2017	2018	2019	2020	2021	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.
1.	<i>Податкові надходження</i>									
-	Обсяг, млн. грн.	1226,2	1496,4	1747,0	1886,7	2367,0	+1140,8	+870,6	+620	+480,3
-	Частка, %	44,2	47,2	55,5	70,9	62,3	+18,1	+15,1	+6,8	-8,6
2.	<i>Неподаткові надходження</i>									
-	Обсяг, млн. грн.	233,8	233,5	230,0	169,5	212,5	-21,3	-21,0	-17,5	+43,0
-	Частка, %	8,4	7,4	7,3	6,5	5,5	-2,9	-1,9	-1,8	-1,0
3.	<i>Доходи від операцій з капіталом</i>									
-	Обсяг, млн. грн.	6,9	11,7	16,5	27,0	29,6	+22,7	+17,9	+13,1	+2,6
-	Частка, %	0,2	0,4	0,5	1,0	0,8	+0,6	+0,4	+0,3	-0,2
4.	<i>Офіційні трансферти</i>									
-	Обсяг, млн. грн.	1311,2	1434,2	1151,4	571,7	1178,9	-132,3	-255,3	+27,5	+607,2
-	Частка, %	47,2	45,0	36,7	21,6	31,0	-16,2	-14	-5,7	+9,4
*	Усього доходів	2783,2	3169,7	3149,4	2658,5	3797,4	-2783,2	+627,7	+648,0	+1138,9

Джерело: розраховано та складено автором на основі (Open budget, 2017-2021).

Важливою складовою доходів бюджету Хмельницької міської територіальної громади є офіційні трансферти, частка яких становить у межах 21-47%, зокрема в 2021р. вона складала 31%, що більше порівняно з 2020р. на 9,4%, але менше порівняно з 2017р. на 16,2%. Варто також відмітити зменшення майже у двічі обсягів надходжень офіційних трансфертів до бюджету міста у 2020р. порівняно з їх обсягами за попередні роки. У 2021р. збільшилися обсяги офіційних трансфертів порівняно з 2020р. на 607,2 млн. грн. або у 2 рази, але порівняно з 2017р. і 2018р. – зменшилися (див. табл. 1). Це свідчить про помірну залежність місцевого бюджету від державного бюджету.

Зважаючи на нерівномірну зміну абсолютних обсягів та частки міжбюджетних трансфертів у доходах бюджету Хмельницької міської територіальної громади, аналіз динаміки цих доходів був би неповним без розгляду змін, які відбулися в дохідній частині місцевого бюджету без урахування трансфертів. Таку динаміку можемо проаналізувати за даними рис. 2. Так, обсяги податкових надходжень і загальних доходів зростали майже з однаковими темпами росту, зокрема в 2021р. темп росту їх зміни складав 125,5%. Варто також відмітити, що з найвищими темпами росту змінювалися обсяги доходів від операцій з капіталом у 2017–2020 рр. Динаміка неподаткових надходжень характеризується щорічним зниженням упродовж 2017–2020р. і лише в 2021р. відбулося їх зростання порівняно з попереднім роком на 25,4%.

Рис. 2. Динаміка темпів росту (зменшення) доходів бюджету Хмельницької міської територіальної громади без врахування офіційних трансфертів у 2017–2021 рр.
Fig. 2. Dynamics of growth rates (decrease) in the budget of the Khmelnytskyi urban territorial community without taking into account official transfers in 2017–2021.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі (Open budget, 2017–2021).

Практичне застосування податкового методу формування доходів місцевого бюджету передбачає використання такого бюджетного інструменту як податки та збори, що характеризуються безповоротністю, примусовістю справляння, надійністю, регулярністю та стабільністю надходження. До складу податкових надходжень бюджету міської територіальної громади зараховуються такі податки та збори:

- загальнодержавні податки: податок на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності, податок на доходи фізичних осіб;
- місцеві податки і збори: плата за землю, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, туристичний збір, єдиний податок, акцизний податок, екологічний податок (зараховуються стовідсотково до спеціального фонду бюджету).

Розглянемо в динаміці структуру податкових надходжень бюджету Хмельницької міської територіальної громади у 2017–2021 рр. (табл. 2).

Таблиця 2 – Структура податкових надходжень до бюджету Хмельницької міської територіальної громади у 2017–2021 рр., %

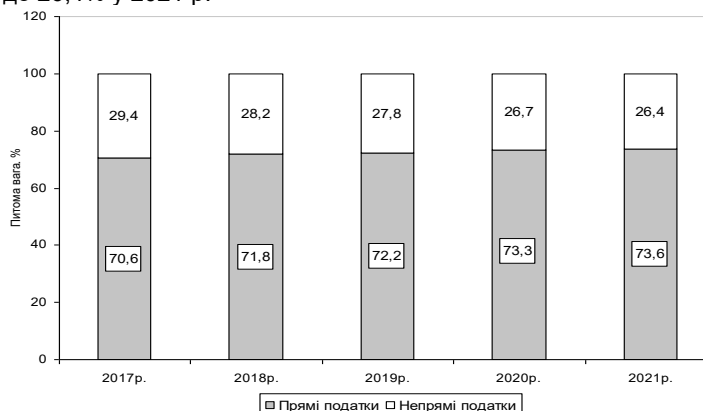
Table 2 – The structure of tax revenues to the budget of the Khmelnytskyi urban territorial community in 2017–2021, %

Види податкових надходжень	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Податок на доходи фізичних осіб	58,4	61,6	63,7	65,1	65,8
Податок на прибуток фінансових установ комунальної власності	-	0,1	0,05	0,08	0,07
Рентна плата за використання природних ресурсів	-	0,0	0,01	-	0,06
Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	1,0	1,2	1,3	1,4	1,5
Плата за землю	11,5	10,0	9,2	8,4	7,8
Транспортний податок	0,2	0,3	0,2	0,06	0,06
Туристичний збір	0,0	0,05	0,02	0,02	0,05
Єдиний податок	16,7	16,7	17,2	16,9	17,0
Акцизний податок з реалізації в роздрібній торгівлі підакцизних товарів	6,6	5,3	4,5	4,2	3,7
Акцизний податок з реалізації пального	5,5	4,7	3,8	3,8	3,9
Екологічний податок	0,1	0,05	0,02	0,04	0,06
Усього податкові надходження	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: складено та розраховано автором на основі (Open budget, 2017-2021).

Більше половини податкових надходжень бюджету м. Хмельницького становить податок на доходи фізичних осіб: на кінець 2021 р. – 65,8%, що на 7,4% більше, ніж у 2017 р. і на 0,7% більше, аніж у попередньому році. Надходження від сплати єдиного податку складають 17%, майже відсічі менше (7,8%) надійшло доходів від плати за землю й майже 4% доходів сформовані за рахунок надходжень акцизного податку; частка рештки податків є незначною у формуванні доходів досліджуваного місцевого бюджету.

Динаміка структури податкових надходжень бюджету Хмельницької міської територіальної громади залежно від форми оподаткування (рис. 3) вказує на домінуючу роль прямих податків (податку на доходи фізичних осіб) і тенденцію до зростання їх питомої ваги з 70,6% у 2017 р. до 73,6% у 2021 р. При цьому частка непрямих податків у їх загальній сукупності становить не більше 30% усіх податкових надходжень із тенденцією до зниження з 29,4% у 2017 р. до 26,4% у 2021 р.

Рис. 3. Динаміка питомої ваги прямих і непрямих податків у доходах бюджету Хмельницької міської територіальної громади у 2017–2021 рр.

Fig. 3. Dynamics of the share of direct and indirect taxes in revenues of the budget of the Khmelnytskyi urban territorial community in 2017–2021.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі (Open budget, 2017-2021).

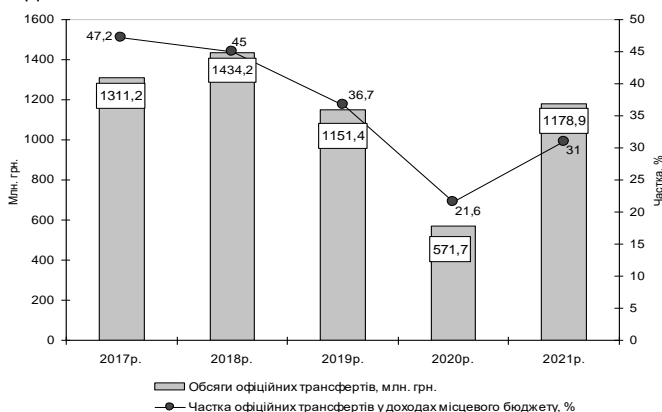
В умовах децентралізації управління, що пов'язано з передачею значних функцій держави на місцевий рівень органи місцевого самоврядування відчують недостатність обсягів власних і закріплених доходів у забезпеченні соціально-економічному розвитку відповідних територій. Тому й виникає потреба в застосуванні такого інструменту бюджетного регулювання, як трансферти, що на практиці знайшло своє відображення в трансфертному методі формування доходів місцевих бюджетів. Переміщення міжбюджетних трансфертів здійснюється на етапі перерозподілу ВВП, що й вважають вагомим інструментом використання бюджетних коштів держави.

За напрямком руху бюджетних коштів міжбюджетні трансферти можна поділити на такі групи: трансферти, що надаються з державного бюджету місцевим бюджетам; трансферти, що надаються з місцевих бюджетів державному бюджету; трансферти, що надаються з одного місцевого бюджету до іншого місцевого бюджету (Бюджетний кодекс, 2010). Розглянемо динаміку офіційних трансфертів досліджуваного бюджету на рис. 4.

Як свідчать наведені на рис. 4 дані, впродовж 2017–2021 рр. спостерігається зменшення абсолютного розміру офіційних трансфертів до бюджету територіальної громади м. Хмельницького з 1311,2 млн. грн. у 2017 р. до 1178,9 млн. грн. у 2021 р. Варто відмітити тенденцію зменшення отриманих трансфертів у 2018–2020 рр. з 1434,2 млн. грн. до 571,76 млн. грн. та суттєве зростання в 2021 р. проти 2020 р. – у два рази. При цьому питома вага офіційних трансфертів у сукупних доходах бюджету м. Хмельницького теж зменшилася: з 47,2% у 2017 р. до 31% у 2021 р., що дає нам підстави стверджувати про здатність органів місцевого самоврядування на достатньому рівні забезпечувати надання суспільних послуг населенню міста й самостійно вирішувати питання розвитку за рахунок податкових,

неподаткових надходжень і доходів від операцій з капіталом. Хоча як засіб надання фінансової допомоги держави офіційні трансферти для досліджуваного бюджету залишаються досить важливими на сьогодні.

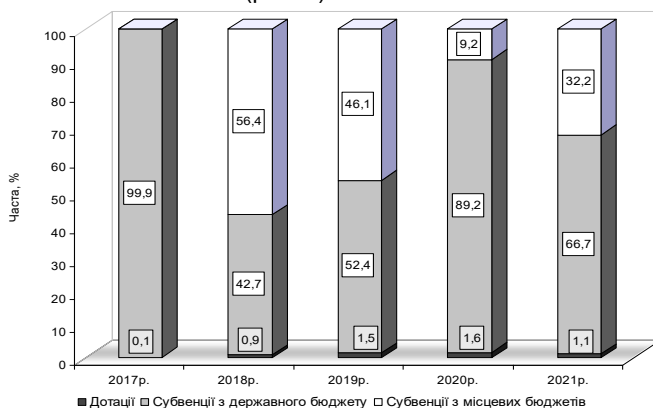

Рис. 4. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів бюджету Хмельницької міської територіальної громади у 2017–2021 рр.

Fig. 4. The role of interbudgetary transfers in the formation of budget revenues of the Khmelnytskyi urban territorial community in 2017–2021

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі (Open budget, 2017–2021).

Аналізуючи структуру міжбюджетних трансфертів, отриманих Хмельницькою міською територіальною громадою, зазначимо, що в загальному їх обсягах переважають субвенції, а частка дотацій становить близько 1%. При цьому бюджет міста отримує лише дотацію на здійснення переданих з державного бюджету витраток з утримання закладів освіти та охорони здоров'я за рахунок відповідної додаткової дотації з державного бюджету. Внаслідок проведення реформи міжбюджетних відносин у 2015–2017 рр. частка субвенцій, що мають цільове спрямування сягає більше 90% (рис. 5).

Рис. 5. Динаміка структури міжбюджетних трансфертів, отриманих бюджетом Хмельницької міської територіальної громади у 2017-2021 рр.

Fig. 5. Dynamics of the structure of interbudgetary transfers received by the budget of the Khmelnytskyi urban territorial community in 2017-2021

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі (Open budget, 2017–2021).

Суттєву перевагу в загальних обсягах отриманих Хмельницькою міською територіальною громадою трансфертів мають субвенції, що надходять із державного бюджету: їх частка в загальному обсязі отриманих офіційних трансфертів у 2020 р. сягала 89,2%, а в 2021 р. –

66,7%. Питома вага субвенцій з місцевих бюджетів є відповідно меншою й становить 32,2% на кінець 2021 р. Варто зауважити, що найбільшу частку в загальному обсязі субвенцій, отриманих бюджетом Хмельницької міської територіальної громади з державного бюджету, були освітня субвенція – 79,6% у 2021 р. та медична субвенція, кошти якої використовувалися на здійснення поточних видатків комунальних закладів охорони здоров'я м. Хмельницького.

Також фінансуються за рахунок субвенцій з державного бюджету видатки на розвиток спортивної інфраструктури, здійснення програм соціально-економічного розвитку міста, будівництво палацу спорту та ін. Субвенції з місцевих бюджетів передбачені на цільове фінансування виплат грошових компенсацій окремим верствам населення, отримання житла, підтримку осіб з особливими освітніми потребами, на погашення заборгованості з різниці у тарифах, здійснення природоохоронних заходів тощо.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене відмітимо, що доходи бюджету територіальної громади м. Хмельницького сформовані за рахунок податкових надходжень і міжбюджетних трансфертів; неподаткові надходження представлені адміністративними зборами за орендною платою за користуванням комунальним майном, фактичні надходження яких порівняно з планом перевиконувались упродовж 2016–2018 рр. Нажаль, органи місцевого самоврядування не мають у своєму розпорядженні податків, які б в достатній мірі відповідали принципу еквівалентності і, таким чином, встановлювали взаємозв'язок між жителями адміністративно-територіальних одиниць та відповідними місцевими бюджетами.

Відтак, за існуючих умов формування доходів бюджету Хмельницької міської територіальної громади:

- населення та суб'єкти підприємницької діяльності міста не мають стимулів до легалізації своїх доходів та сплати податків, оскільки відсутній зв'язок між тими податками, які вони сплачують до бюджету міста, та тими благами, які вони отримують за рахунок місцевого бюджету;

- органи місцевого самоврядування втрачають стимули до проведення заходів, спрямованих на соціально-економічний розвиток територіальної громади міста.

- Тому окреслимо подальші напрями реформування дохідної спроможності бюджету досліджуваної територіальної громади:

- чітке визначення власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування міста та фінансового ресурсу на забезпечення цих повноважень;

- уточнення чисельності населення громади (врахування внутрішньо-переміщених осіб, значна частина яких не реєструється, сподіваючись на швидке повернення додому; використання даних наявних реєстрів тощо).

- покращення формули визначення міжбюджетних трансфертів у процесі горизонтального вирівнювання;

- урахування в складі доходів бюджету територіальної громади всіх податкових надходжень;

- підняття нижньої межі індексу для визначення базової дотації, а також спрямування базової дотації до бюджетів у більшому відсотковому обсязі (діюча норма 80%);

- врахування окремих видатків бюджету територіальної громади міста у формулі горизонтального вирівнювання з врахуванням європейського передового досвіду;

- збільшення розміру зарахувань ПДФО в умовах воєнного стану до бюджету територіальної громади міста.

Практичне застосування таких рекомендацій дасть змогу зменшити втрати доходів бюджету територіальної громади м. Хмельницького, що спричинені необхідністю відшкодування витрат фізичних осіб, включених до податкової знижки з ПДФО. Крім того, буде отриманий позитивний ефект приросту надходжень ПДФО, податкових надходжень та інших доходів бюджету без врахування трансфертів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 496 с.

2. Лободіна З. М. Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації : моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 412 с.
3. Крупка М., Кульчицький М., Коваленко В. Трансформація ролі доходів місцевих бюджетів як інструменту бюджетного механізму в контексті децентралізації. *Світ фінансів*. 2018. №3(56). С. 7–18.
4. Місцеві фінанси : підруч. / за ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. 2-ге вид., доп. і перероб. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2014. 448 с.
5. Кириленко О., Малиняк Б., Письменний В., Русін В. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади; Асоціація міст України. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с.
6. Десятнюк О., Шаповалов Є. Актуальні питання формування дохідної частини місцевих бюджетів у контексті адміністративно-територіальної реформи в Україні. *Світ фінансів*. 2020. № 3(64). С. 76–86. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2020.03.076>
7. Муніципальні фінанси: навч. посіб. / За ред. д.е.н., проф. О. П. Кириленко. Тернопіль: Астон, 2015. 360 с.
8. Чугунов О.І. Формування бюджетів місцевого самоврядування у системі суспільного розвитку територіальних громад. *Економічний вісник університету*. 2018. №38. С. 153–161. DOI: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-153-161>
9. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави. К. : Вид. дім «КМ академія», 2004. 176 с.
10. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / пер. з нім. С. І. Терещенко, О. О. Терещенко; за наук. ред. В. Федосова. К. : Либідь, 2000. 653 с.
11. Бюджетний Кодекс України від 08.07.2010р. №2456-VI. (поточна редакція від 01.01.2023 р.). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2010_07_08/T102456.html
12. Бюджетна система : підручник / за ред. д. е. н., проф. В. Г. Дем'янишина, д. е. н., проф. О. П. Кириленко та д. е. н., проф. З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 624 с.
13. Бюджет Хмельницької територіальної громади за 2021 рр. *Державний веб-портал бюджету для громадян*: веб-сайт. URL. <https://openbudget.gov.ua/local-budget/2256400000/info/profil>
14. Бюджет міста Хмельницького за 2018-2020 рр. *Державний веб-портал бюджету для громадян*: веб-сайт. URL. <https://openbudget.gov.ua/local-budget/22201100000/info>

Стаття надійшла до редакції 27.03.2023

Стаття рекомендована до друку 25.05.2023

REFERENCES

1. Demyanishyn, V. G. (2008). Theoretical conceptualization and practical implementation of the budget doctrine of Ukraine: Monograph. Ternopil: TNEU. (in Ukrainian)
2. Lobodina, Z. M. (2018). The budget mechanism: conceptual principles and prospects for modernization: monogr. Ternopil: TNEU. (in Ukrainian)
3. Krupka, M., Kulchytskyi, M. & Kovalenko, V. (2018). Transformation of the role of local budget revenues as a tool of the budget mechanism in the context of decentralization. *The world of finance*, 3(56), 7-18. (in Ukrainian).
4. Kyrlyenko, O. P. (Ed). (2014). *Local finance*: subject.. 2nd ed., add. and processing. Ternopil: Economic opinion of TNEU. (in Ukrainian)
5. Kyrlyenko, O., Malynyak, B., Pysmenny, V., & Rusin, V. (2015). *Planning and management of financial resources of the territorial community*; Association of Cities of Ukraine. Kyiv: VI EN EY ENTERPRISE LLC. (in Ukrainian)
6. Desyatniuk, O., & Shapovalov, E. (2020). Actual issues of formation of the revenue part of local budgets in the context of administrative and territorial reform in Ukraine. *The world of finance*, 3(64), 76-86. doi: <https://doi.org/10.35774/sf2020.03.076> (in Ukrainian)
7. Kyrlyenko, O. P. (Ed). (2015). Municipal finance: education. manual. Ternopil: Aston. (in Ukrainian)

8. Chugunov, O.I. (2018). Formation of local self-government budgets in the system of social development of territorial communities. *Economic Bulletin of the University*, 38, 153-161. doi: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-153-161> (in Ukrainian)
9. Buchanan, J. M., & Musgrave, R. A. (2004). *Public finance and public choice: two opposite visions of the state*. K.: Ed. "KM Academy" house. (in Ukrainian)
10. Blankart, Sh., & Fedosov, V. (Eds). (2000). *State finances in the conditions of democracy: Introduction to financial science*. K.: Lybid. (in Ukrainian)
11. Budget Code of Ukraine №2456-VI dated 8.07.2010 (current version dated 01.01.2023). Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2010_07_08/T102456.html
12. Demyanishyn, V. G. (Ed), Kyrylenko, O. P. (Ed), & Lobodina, Z. M. (Ed). (2020). *The budget system: a textbook*. Ternopil: ZUNU. (in Ukrainian)
13. The budget of the Khmelnytskyi territorial community for 2021. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/local-budget/22564000000/info/profil>
14. The budget of the city of Khmelnytskyi for 2018-2020. Retrieved from <https://openbudget.gov.ua/local-budget/22201100000/info>

The article was received by the editors 27.03.2023

The article is recommended for printing 25.05.2023

N. TKACHUK, Ph.D. (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Finance, Banking and Insurance, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, 8 Heroiv Maidan St., Khmelnytskyi, 29000, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1947-7565>, e-mail: kamashik@ukr.net

PRACTICAL ASPECTS OF THE ANALYSIS OF THE FORMATION OF BUDGET REVENUES OF THE TERRITORIAL COMMUNITY OF THE CITY

The study is devoted to the consideration of practical aspects of the analysis of the formation of the budget of the territorial community of the city. It is emphasized that an important role in the system of ensuring the sustainable development of territorial communities today is assigned to the mechanism of ensuring their financial capacity, the successful functioning of which makes it possible not only to prevent a financial crisis, but also to a large extent to rid the territory of the dependence on the use of the involved financial resources, to accelerate the pace of their sustainable development. The financial capacity of the territorial community of the city today is determined by the efficiency of the revenue generation of the corresponding local budget. The author focused attention on the need for a detailed, comprehensive analysis of the formation of the budget of the territorial community of Khmelnytskyi based on the study of the level of implementation of revenues in terms of general and special budget funds. The structural structure of the territorial community's budget revenues was appropriately analyzed according to the main sources of their formation according to the Budget Code of Ukraine: tax revenues, non-tax revenues, revenues from capital transactions and official transfers. An assessment of the dynamics of sources of revenue formation of the territorial community budget of Khmelnytskyi for 2017-2021 is provided. The work revealed that the main source of revenue formation of the studied local budget is tax revenue. Therefore, the author analyzed the structure of tax revenues of the city's territorial community budget and tracked their dynamics in terms of direct and indirect tax revenues. Taking into account the transfer of significant functions of the state to the local level, such sources of income formation of the territorial community's budget as interbudgetary transfers (subsidies and subventions), the dynamics and structure of which have been studied by the author for 2017-2021, become important. It is noted that a detailed analysis of the income formation of the territorial community's budget makes it possible to identify potentially important sources of income increase in order to fully finance the needs of the territorial community of the city in the provision of socially necessary services.

Keywords: **the budget of the territorial community of the city, revenues of the city budget, tax revenues, non-tax revenues, revenues from capital operations, official transfers, subsidies, subventions.**

JEL Classification: H70, H71, H79, R51.

Як цитувати: Ткачук Н.М. (2023). Аналіз практичних аспектів формування доходів бюджету територіальної громади міста. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (104), 11-20. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-02>

In cites: Tkachuk N. (2023). Practical aspects of the analysis of the formation of budget revenues of the territorial community of the city. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (104), 11-20. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-02> (in Ukrainian)

О. С. МАЙСТРЕНКО

аспірант кафедри фінансового менеджменту

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська 1, м. Львів, 79000, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6512-7617>, e-mail: maistrenko.oleksii@gmail.com**РОЛЬ ОБЛІКОВОЇ СТАВКИ В ТРАНСМІСІЙНОМУ МЕХАНІЗМІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА
РИНОК БАНКІВСЬКИХ ДЕПОЗИТІВ**

Стаття присвячена аналізу динаміки облікової ставки як ключового інструмента монетарної політики, що у межах механізму трансмісії впливає на коливання міжбанківських процентних ставок та, зокрема, на ринок банківських депозитів. У дослідженні проаналізовано показники банківського сектору країни упродовж останніх 5-ти років, що зазнають змін через вплив низки зовнішніх шоків та викликів: пандемії COVID-19, масштабної збройної агресії з боку Росії. Як наслідок: ріст інфляції та процентних ставок у розвинутих країнах світу, глобальне зміцнення долара, зниження ділової активності та посилення негативних очікувань бізнесу. Все це чинить значний вплив на малу відкриту економіку, якою є українська, і спонукає до застосування інструментів монетарної політики для зменшення проявів фінансових дисбалансів. У статті описано основні заходи Національного банку України, зокрема щодо зміни рівня облікової ставки, з метою стимулювання кредитоспроможності населення та бізнесу, підтримки підприємництва під час тривалих локдаунів та карантинних обмежень, забезпечення їх доступу до вигідного довгострокового фінансування, стимулювання стабільної роботи банківської системи у кризовий період. Проаналізовано політику регулятора щодо збільшення рівня облікової ставки та згортання антикризових заходів з метою стримування інфляції, що мало позитивні наслідки у найскладніші кризові періоди та на початковому етапі економічного відновлення. У дослідженні висвітлено макроекономічні заходи та обмеження центрального банку, що мали на меті стабілізацію економіки на фоні повномасштабного російського воєнного вторгнення, заходи державного впливу, що частково компенсували витрати за ставками пріоритетним напрямом економіки. Подальше збереження жорсткої монетарної політики надалі впливатиме на вітчизняний ринок, проте сповільнення темпів інфляції, стабілізація обмінного курсу та ринку фондування у перспективі сприятиме поживленню міжбанківського ринку, стимулюванню банківського кредитування, ймовірно перегляду облікової ставки та (або) курсу долара. У дослідженні проведено моделювання збалансованого рівня облікової ставки за класичним рівнянням Тейлора, результати якого дозволяють підтвердити припущення щодо можливості перегляду та поступового послаблення жорстких монетарних умов у 2023 році, хоча можливим є припущення лише помірною зниження ставки близько 0.5-1.5 в.п. на короткостроковому горизонті та від 2 до 4 в.п. на середньостроковому горизонті.

Ключові слова: **облікова ставка, трансмісійний механізм, монетарна політика, депозит.**

JEL Classification: E52, E58, E43.

Постановка проблеми. Економіка України сьогодні переживає надскладний період випробувань, які обумовлені, перш за все, повномасштабним військовим російським вторгненням та погіршенням безпекової ситуації, що призвело до втрати значної частини промислових та інших виробництв, повного або часткового призупинення бізнесової діяльності в низці областей країни, зниження економічної активності, посилення негативних очікувань бізнесу тощо. Відчутним є вплив і зовнішніх чинників на економіку країни, яка за своїми обсягами та структурою є малою і відкритою. Незважаючи на зменшення негативного тиску з боку світових ринків завдяки міжнародній допомозі, доволі значним залишається ризик зовнішньоекономічного впливу на вітчизняну економіку, зокрема через ріст інфляції у розвинутих країнах світу (у т.ч. США і ЄС), глобальне зміцнення долара та зниження глобальної ділової активності, ріст процентних ставок у США і як наслідок у інших країнах, посилення центральними банками антиінфляційних заходів, насамперед завдяки посиленню жорсткості монетарної політики (Юрчишин, 2021). За цих умов зростає значимість застосування інструментів монетарної політики, що відображають реакцію центрального банку, спрямовану на усунення фінансових диспропорцій, стабілізацію економічної ситуації, зменшення негативного впливу шоків. Особлива роль в цьому процесі належить обліковій

ставці, зміна якої слугує орієнтиром направленості монетарної політики, що дозволяє зменшити амплітуду економічних коливань, сприяє наближенню інфляції до цільового показника. Значимість облікової ставки зростає у кризові періоди та за умов невизначеності. Це актуалізує потребу у дослідженні не лише сутності облікової ставки як одного із значимих інструментів монетарної політики, але й аналізу її динаміки, що дозволяє центральному банку впливати на пропозицію грошей у національній економіці, зокрема, про вплив на ринок банківських депозитів за умов економічної нестабільності.

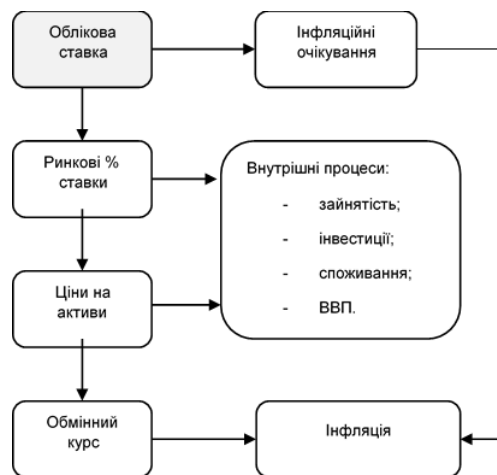
Аналіз останніх досліджень. Дослідженню теоретико-методологічних засад монетарної політики, особливостей застосування її інструментів, зокрема облікової ставки, та їх впливу на економічну стабільність присвячені праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У роботах зарубіжних вчених (Friedman, 1948; Taylor, 1999) закладено основи формування монетарних правил, які до сьогодні використовуються у країнах з різними типами економіки за рівнем її розвитку; у роботі (Tobal & Menna, 2020) висвітлено особливості застосування монетарних правил в сучасних економічних умовах глобалізованого світу. Загальнотеоретичні засади та напрямки застосування правил монетарної політики в Україні висвітлено у працях вітчизняних науковців (Мищенко та ін., 2008; Козьменко та ін., 2015). Наукові розробки вітчизняних вчених (Груй, 2021; Сова & Токарчук, 2021; Груй & Вдовиченко, 2019; Ніколайчук & Шоломицький, 2015; Петрик & Ніколайчук, 2006) містять ґрунтовний аналіз макроекономічних моделей, які описують головні канали трансмісійного механізму монетарної політики та використовуються центральним банком для здійснення економічного аналізу і прогнозування з метою проектування сценаріїв макроекономічного розвитку у майбутньому, та дозволяють визначити рівень облікової ставки, що є ключовим інструментом монетарної політики в умовах інфляційного таргетування. Високо оцінюючи внесок науковців, слід відзначити, що наукового дослідження потребує питання аналізу зміни облікової ставки, її впливу на ринок банківських депозитів, прогнозування її значення з метою розробки відповідної стратегії центрального банку для досягнення цінової стабільності, особливо за умов економічних диспропорцій, спричинених низкою шоків, що мають екзогенну та ендогенну природу.

Метою статті є аналіз динаміки облікової ставки як ключового інструмента монетарної політики, що у межах механізму трансмісії впливає на коливання міжбанківських процентних ставок та, зокрема, на ринок банківських депозитів, в умовах сучасних викликів (пандемії, повномасштабної війни).

Основні результати дослідження. Упродовж тривалого часу кризові явища визначалися науковцями здебільшого як наслідок фінансових дисбалансів, що мають ендогенні чинники. Здебільшого зміна процентної ставки обумовлювалася потребою у стабілізації інфляції та обсягів виробництва (Tobal & Menna, 2020). Глобальна фінансова криза, пандемія, а нині надзвичайно високий рівень інфляції, що спостерігається у розвинутих країнах, у т.ч. як наслідок війни в Україні, глобальне зміцнення долара, переміщення капіталу, зокрема прискорення його відтоку у відносно безпечні місця, зниження глобальної ділової активності – все це чинить суттєвий вплив на країни, економіка яких є відкритою, ускладнюючи проведення антиінфляційної політики і вимагає коректування рівня процентної ставки, з метою недопущення значного послаблення національних валют та зменшення економічної активності.

Облікова ставка Національного банку це ключова процентна ставка, яка є важливим пруденційним інструментом монетарної політики, що визначає пропозицію грошей у національній економіці та має вирішальний вплив на її функціонування. За своєю суттю облікова ставка виступає індикатором стану монетарної політики (жорсткої чи м'якої) та її орієнтиром щодо вартості залучених та розміщених грошових коштів на міжбанківському ринку. Вона формує коридор за інструментами постійного доступу: депозитними сертифікатами та кредитами рефінансування. Саме за цією ставкою Національний банк здійснює надання або залучення коштів відповідно до основних операцій з банками. Вона варіюється в межах коридору ± 2 в. п., що дозволяє прямо впливати на короткострокове фондування банків. Коридор процентних ставок за ринкових умов дозволяє згладжувати вплив шоків, сприяє урівноваженню попиту і пропозиції, впливає на процеси фондування та кредитування банків. Залежно від зміни рівня облікової ставки відбуваються процеси стимулювання або послаблення економічної активності шляхом впливу на ставки комерційних банків. Цей процес в економічній літературі отримав назву «трансмісійний механізм».

Суть трансмісійного механізму полягає в передачі сигналів грошової політики з центрального банку до банків та ринку. В контексті банківської системи (рис. 1) трансмісійний механізм передбачає передачу наслідків від зміни облікової ставки центрального банку на відсоткові ставки за кредитами та депозитами. Ефект трансмісії від зміни облікової ставки впливає на цінову стабільність, стійкість національної валюти, стабільність обмінного курсу, збалансування платіжного балансу, а також сприяє поживленню економіки, забезпеченню зайнятості населення та зростання його добробуту. Однак ефективність трансмісійного механізму може бути обмежена певними факторами: рівнем конкуренції на банківському ринку, станом економіки та ризиками сектору. Саме тому для забезпечення ефективності трансмісійного механізму центральні банки аналізують широкий спектр процесів, зокрема й банківське фондування.

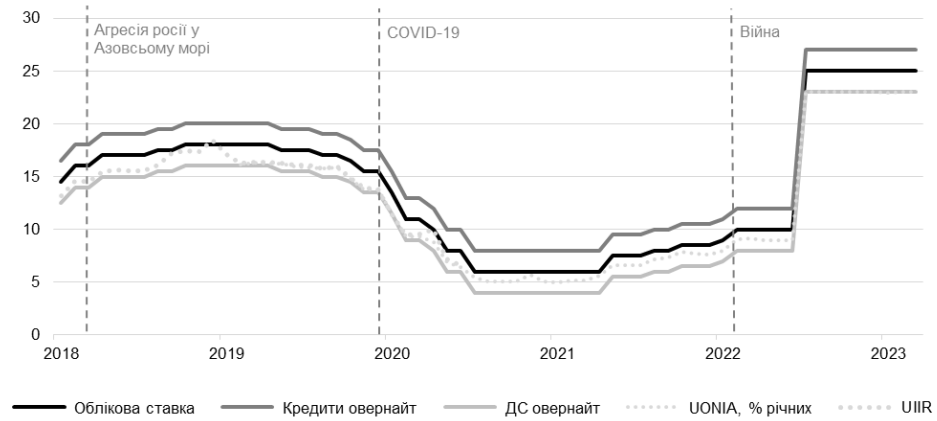
Рис. 1. Трансмісійний механізм
Fig. 1. Transmission mechanism

Джерело: сформовано автором.

Банківське фондування є однією з ключових функцій банківської системи. Цей процес відбувається шляхом залучення грошових коштів від клієнтів банку в формі депозитів для подальшого їх використання у формі кредитів та фінансових послуг. Воно відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності фінансової системи шляхом мобілізації вільних ресурсів та надання доступу до кредитів та забезпечення. На якість фондування впливають зовнішні та внутрішні ризики, наприклад: недостатність ліквідності, кредитний ризик та процентний ризик.

Процентний ризик має важливе значення для банківської системи України. Починаючи з моменту введення гривні (вересень 1996 р.) облікова ставка Національного банку змінювалась понад 120 разів. Медіанне значення ставки складається на рівні 16.5% зі значним стандартним відхиленням близько 12.7 в. п., досягаючи значень від 6% (2020 р.) до 82% (1998 р.) (Облікова ставка НБУ, 2023). Великий розкид свідчить про підвищену варіативність облікової ставки відносно її середнього значення, що є результатом впливу кризових явищ на банківську систему. Введення в обіг нових платіжних засобів, внутрішні та зовнішні економічні кризи, вихід великих учасників з ринку, війна, пандемії, політична нестабільність, світові глобалізаційні зміни та інші ризики відобразились на рівні облікової ставки.

Протягом останніх 5-ти років облікова ставка вкотре зазнавала впливу зовнішніх шоків та вимушена реагувати на виклики потенційних військових конфліктів, пандемії COVID-19 та масштабної російської збройної агресії. Відповідно до ризиків Національний банк України був змушений переглядати рішення щодо рівня облікової ставки для збереження стабільності економіки та фінансової системи (рис. 2).

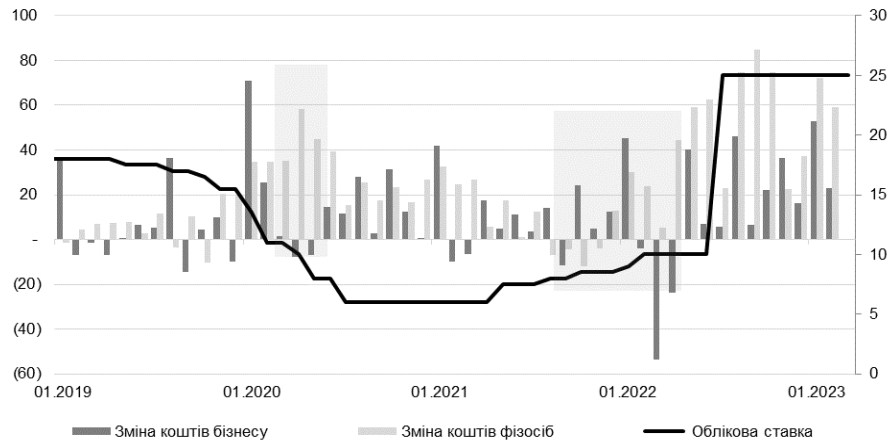

Рис. 2. Облікова ставка НБУ
Fig. 2. NBU discount rate

Джерело: складено за даними (НБУ, 2023).

Приміром, під час пандемії COVID-19 у 2020–2021 рр. Національним банком України було прийнято рішення про здійснення антикризових монетарних заходів, зокрема: введення тендерів із довгострокового рефінансування для банків, упровадження процентного свопу, збільшення строків операцій з надання кредитів рефінансування до 90 днів, розпочато поступове зниження облікової ставки з метою стимулювання кредитоспроможності населення та бізнесу в умовах кризи. Політика «дешевих грошей» мала на меті надати підтримку підприємствам та установам під час тривалих локдаунів та карантинних обмежень, забезпечити доступ до вигідного довгострокового фінансування, стимулювати стабільну роботу банківської системи.

Завдяки оперативним діям регулятора вдалося мінімізувати вплив панічних настроїв серед населення та бізнесу. У 2020 році (рис. 3) частка строкових коштів знизилась на 5.1% для населення та 5.4% для бізнесу, проте значних відтоків не відбулося. Кошти бізнесу незначно знизились лише у березні-квітні 2020 року, відновивши звичні темпи приросту впродовж року.

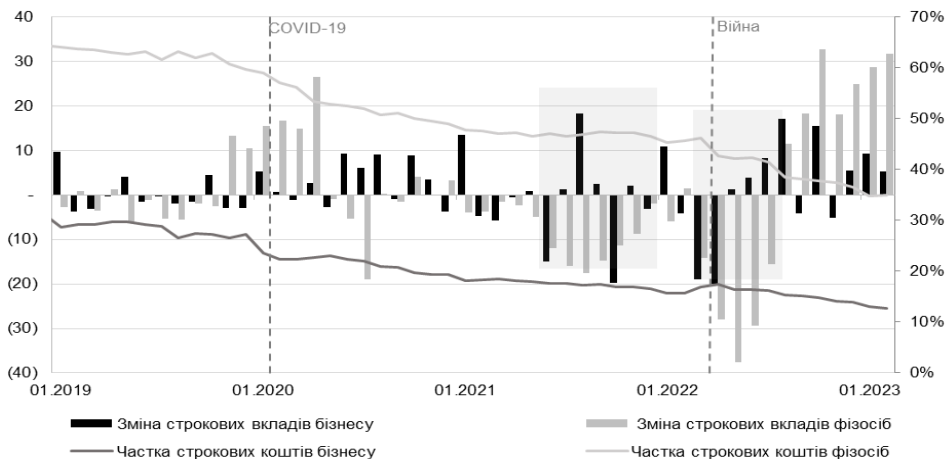

Рис. 3. Зміна коштів фізосіб та бізнесу (м/м), млн грн.
Fig. 3. Changing the funds of individuals and business (m/m), UAH mln.

Джерело: складено за даними (НБУ, 2023).

Натомість строкові кошти фізичних осіб активно зростали до травня цього року, однак далі зменшилися і тенденція зростання припинилась. Суворі карантинні обмеження стримували природний процес росту заощаджень. Зниження облікової ставки у липні 2020 року до рівня 6% зменшило дохідність та привабливість банківських вкладів. Значна за мірками ставки річна інфляція в 5% р/р спонукала населення та бізнес використовувати альтернативні методи збереження коштів, зокрема у валюті. Загалом протягом «ковідного періоду» населення та бізнес активно нарощували кошти на рахунках як у гривні, так і у валюті, переважно за рахунок коштів на вимогу. Попит на строкові депозити (рис. 4) був млявим упродовж всього періоду і був присутній тільки серед великих бізнес-вкладників. На початку 2021 року ріст строкових вкладів припинився на тлі продовження карантинних обмежень та накопичення безпекових ризиків на східних кордонах України.

Рис. 4. Частки та зміна строкових коштів (м/м), млн грн.
Fig. 4. Share and change of urgent funds (m/m), UAH mln.

Джерело: складено за даними (НБУ, 2023).

Починаючи з травня 2021 року Національний банк України розпочав процес збільшення облікової ставки та згортання антикризових заходів з метою стримування інфляції, зокрема, з початку IV кварталу припинено проведення операцій із довгострокового рефінансування та процентного свопу. При цьому НБУ наголосив, що ці інструменти були важливими у найскладніші кризові періоди та на початковому етапі економічного відновлення, оскільки надавали додаткову підтримку банківській системі та кредитуванню. Більшість банків оптимізували операційні процеси та не потребували додаткового рефінансування з боку НБУ (НБУ, 2021). Незважаючи на різноманітні монетарні стимули, банки неохоче вдавалися до підняття ставок. За підсумками року середньозважена ставка за строковими депозитами фізичних осіб зросла лише на 0.3 в. п. (до 7.8%). Натомість базова інфляція у грудні 2021 р. склала 7.9% р/р, а на продовольчі товари – 13.0%. Нарощування безпекових ризиків найбільше відобразилась не лише на банківській системі, а й на поведінці споживачів. Посилення інфляційного тиску, зростання виробничих витрат та цін на енергоносії, накопичення ризикових чинників на тлі загрози вторгнення росії негативно впливало і дедалі більше зменшувало привабливість депозитів. Внаслідок цього обсяги вкладів почали знижуватися через відпливи коштів у валюті у приватних та іноземних банках, зокрема за IV квартал 2021 р. вони знизилися на 4.7% (в еквіваленті дол. США) (Огляд банківського сектору. НБУ. Лютий 2022).

Початок повномасштабних військових дій мав колосальний вплив на банківську систему, що призвело до скорочення строкових коштів серед фізичних осіб протягом першого півріччя 2022 року та спонукало регулятора до встановлення ряду обмежень. На початку року, попри воєнні ризики, обсяг коштів клієнтів у банках зростав (+10.8% за I кв. 2022 р.), переважно за рахунок збільшення гривневих коштів населення на вимогу. Надалі на тлі реалізації ризиків

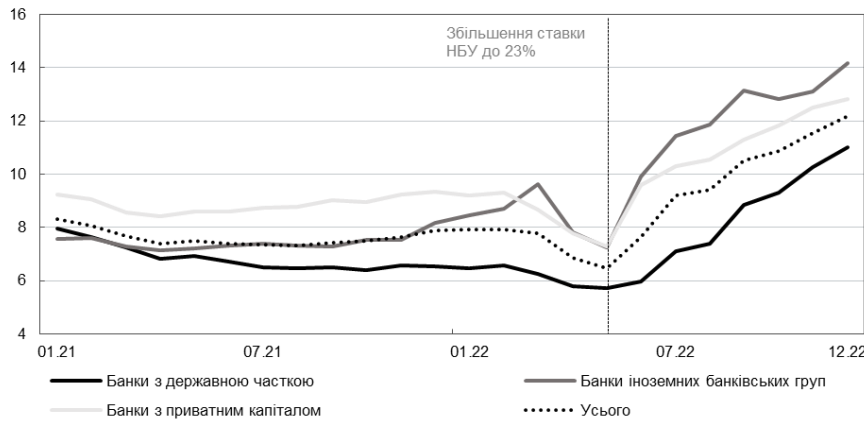
вторгнення відбулося зменшення частки строкових коштів. Через панічні настрої серед населення та бізнесу Національним банком було застосовано низку макроекономічних програм для стабілізації ринку, зокрема, для фізичних осіб - обмеження на зняття гривні (100 тис. грн), транскордонні операції, обмін, видачу та виведення іноземної валюти тощо. Хоча з погляду ринкової економіки такі дії означають призупинення ринку, але вони виявилися ефективними у конкретний кризовий період, дозволили забезпечити банківський сектор від різкого відтоку строкових коштів та додаткового тиску на гривню. Банкам в перші місяці війни було надано доступ до рефінансування та застосовано послаблення вимог за недотримання норм капіталу. Загалом програма стабілізації дозволила банкам з мінімальними втратами збалансувати операційний рівень ліквідності та незначно наростити гривневий портфель завдяки державним програмам корпоративного кредитування. Збереження у березні 2022 року облікової ставки на рівні 10% позитивно вплинуло на ринок банківського фондування. За результатами I кварталу 2022 року кошти суб'єктів господарювання знизилися у гривні на 13.1% та на 10.6% у іноземній валюті (Огляд банківського сектору. НБУ. Травень 2022). Банки за підсумками першого півріччя 2022 року отримали збиток, проте населення та бізнес поступово нарощувало кошти на рахунках в банках за рахунок коштів на вимогу. Банківський сектор адаптувався до роботи в умовах воєнного стану. Упродовж II кварталу 2022 року банківські установи оптимізували свої операційні процеси та розпочали процедуру переоцінки кредитних портфелів. Активні військові дії в різних областях України призвели до значних жертв серед населення, руйнувань житла, підприємств та інфраструктури. Переважна частина банків збільшила відрахування до резервів з метою покриття можливих збитків і як наслідок - за результатами першого півріччя цього ж року банківський сектор знову отримав збиток, однак за операційною складовою залишився прибутковим. За цей час обсяги коштів фізичних осіб збільшилися на 6.4%, а суб'єктів господарювання – на 4.3% у гривні та на 14.4% у іноземній валюті.

Незважаючи на стабілізацію економічної ситуації на тлі звільнення територій тиск на гривню був значним, а на ринку банківського фондування дедалі більше зростала частка держави. Банки мали змогу залучити від НБУ кошти під 8%, а вартість кредитування дедалі зростала, що стримувало попит. Програми державних гарантій частково компенсували витрати за ставками пріоритетним напрямом економіки, зокрема аграріям та ГМК. Проте ринок кредитування зменшувався щомісяця. У червні 2022 року НБУ підвищив облікову ставку до 25%, а у вересні цього ж року – зафіксував обмінний курс на середньоринковому рівні – 36.57 грн/дол. Збільшення ставки одразу на 15 в.п. призвело до здорожчання вартості залучення коштів для банків, проте в умовах обмеженості монетарної трансмісії чинило стримуючий вплив на інфляцію та обмінний курс. З одного боку, пріоритетні галузі економіки були захищені державними гарантіями програми «Доступні кредити 5-7-9%», а з іншого – підвищення ставки здорожчувало вартість фондування від НБУ до 23%, мотивуючи банки замінювати дороге фондування коштами населення і бізнесу, збільшувати ставки за депозитами. Після реалізації цієї стратегії середньозважені ставки за депозитами почали зростати (рис. 5). Подальше впровадження можливості відкриття окремих строкових валютних депозитів за гривню лише посилює ефект.

За підсумками 2022 року вартість залучення строкових коштів фізичних осіб зросла до 10.2%, а бізнесу – до 10.5%. Кошти суб'єктів господарювання у гривні збільшилися на 11.9% р/р, а частка рефінансування НБУ в пасивах знизилася до 1.8%. Обсяг гривневих коштів фізичних осіб збільшився на 31.2% р/р, а у валюті – на 8.7% за останній квартал. Звісно, гривневі кошти збільшувались переважно за рахунок зростання залишків на поточних рахунках. Проте активізація ринку сприяла поліпшенню строкової структури фондування та сприяла захисту вкладів громадян від інфляції.

Протягом зими структура банківського фондування покращилася, а приріст коштів посилюється за усіма групами банків: за січень 2023 р. приріст строкових коштів для фізичних осіб склав близько 3.6% та 3.2% для бізнесу. НБУ застосував низку монетарних заходів впливу для подальшої стабілізації ринку, зокрема: збільшено норми обов'язкового резервування, переглянуто нормативи резервування за строковими коштами та запроваджено зниження ставки за депозитними сертифікатами з 23% до 20%. Анонсоване збереження жорсткої монетарної політики буде й надалі впливати на ринок, однак сповільнення темпів інфляції, стабілізація обмінного курсу та ринку фондування відкриває нові передумови для наступних кроків: пошкваллення міжбанківського ринку, стимулювання банківського кредитування,

ймовірного перегляду облікової ставки та (або) курсу долара (Підсумки дискусії, 2023). Ймовірність подальшого зниження облікової ставки дозволить знизити привабливість розміщення банками коштів в депозитні сертифікати та активізувати ринок кредитування. Проте зниження впливу інфляційних чинників та контроль за курсовим та ціновим тиском будуть залишатися пріоритетними напрямками політики регулятора найближчим часом.

Рис. 5. Середньозважені ставки у гривні за строковими депозитами домогосподарств
Fig. 5. Weighted average rates on term deposits in hryvnia

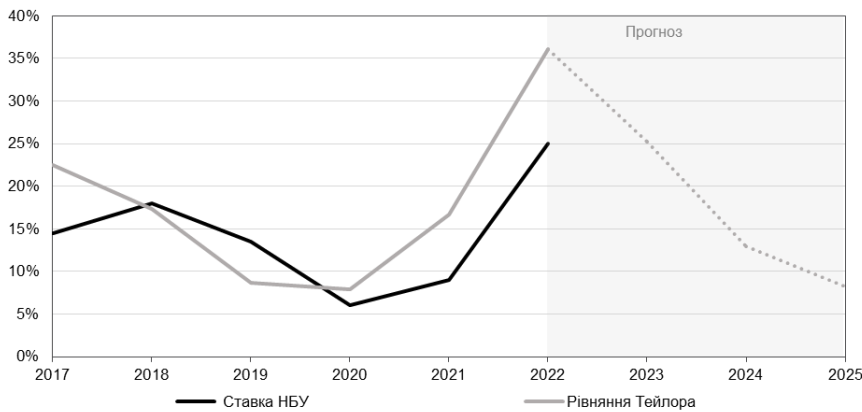
Джерело: складено за даними (НБУ, 2023).

Загалом НБУ розглядає можливості щодо зниження рівня облікової ставки (Павлиш, 2023). З метою перевірки доцільності такого кроку було проведено моделювання збалансованого рівня облікової ставки за класичним правилом Тейлора (рис. 6, 7).

$$i_t = \pi_t + r_t^* + a_\pi(\pi_t - \pi_t^*) + a_y(y_t - \bar{y}_t)$$

Рис. 6. Правило Тейлора
Fig. 6. Taylor rule

Джерело: (Taylor, 1999).

Рис. 7. Рівень облікової ставки НБУ та прогноз за рівнянням Тейлора
Fig. 7. NBU discount rate and forecast according to Taylor rule

Джерело: обрахунки автора, дані (НБУ, 2023).

Результати підтверджують припущення щодо можливості перегляду та поступового послаблення жорстких монетарних умов в 2023 році. Проте не слід очікувати різкого зменшення облікової ставки. Враховуючи стан макроекономічного середовища на фоні повномасштабної війни можливо припустити помірне зниження ставки близько 0.5–1.5 в.п. на короткостроковому горизонті та від 2 до 4 в.п. на середньостроковому горизонті, оскільки на горизонті року інфляційний тиск все ще буде залишатися значним, а ризики військового конфлікту – невизначеними.

Висновки. Дієвість монетарного трансмісійного механізму в Україні в умовах війни є надважливою, оскільки монетарна політика відіграє вагомий роль у стримуванні виникнення та у вирішенні фінансових дисбалансів, а стабільність банківської системи є життєво необхідною для забезпечення економічної безпеки країни в цей період. Це означає, що з метою забезпечення ефективності трансмісійного механізму слід регулярно аналізувати, переоцінювати дієвість інструментів монетарної політики.

Облікова ставка є визначальною для короткострокових відсоткових ставок, її рівень залежить від рішень центрального банку. Складність прогнозування облікової ставки обумовлена необхідністю врахування низки параметрів соціально-економічного і суспільно-політичного спрямування. Однак досліджуваний період характеризується впливом значних макроекономічних шоків, що виникли на фоні глобальної пандемії та війни, і спричинили кризові явища у фінансовій та соціально-економічній сферах. Водночас регуляторна діяльність Національного банку України у кризовий період воєнного часу може бути визнана ефективною. Про що свідчать зниження рівня панічних настроїв серед населення та динаміка фінансових показників упродовж останніх місяців.

Враховуючи складність прогнозування облікової ставки, як й інших монетарних та фінансових показників, особливо у період нестабільності та невизначеності, за умов наявності великої кількості потенційних ризиків, точність такого прогнозу значно зменшується. Проте помірне зменшення облікової ставки НБУ матиме позитивний ефект для банківського ринку. Незначне зниження привабливості депозитів населення в перспективі може бути компенсоване активізацією процесу кредитування, яке за останній рік зазнало значних втрат як у роздрібному (-32.7% р/р у гривні), так і в бізнес сегменті (+0.5% р/р у гривні, -23.9% у ін. валюті). Підвищення попиту на кредити спонукатиме банки до конкуренції на ринку за допомогою ставок та додаткових переваг. Подальше скорочення на третину програми «Доступні кредити 5-7-9%» лише зумовлює необхідність створення привабливих умов для поживлення активності банків на ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юрчишин В. Економічні ознаки та особливості осені 2022 р. *Разумков Центр*: веб-сайт. 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/>
2. M. Friedman. A Monetary and Fiscal Framework for Economic Stability. *The American Economic Review*. 1948. Vol. 38. No 3. P. 245–264.
3. John B. Taylor. *Monetary Policy Rules*. 1999. University of Chicago Press. URL: <http://www.nber.org/books/tayl99-1>
4. Martin Tobal, Lorenzo Menna Monetary policy and financial stability in emerging market economies. *Latin American Journal of Central Banking*. 2020. Vol. 1, Issues 1–4. DOI: <https://doi.org/10.1016/j>
5. Груй А. Нейтральна процентна ставка в Україні. 2021. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Neutral_rate_in_Ukraine_pr_2021-05-26.pdf?v=4
6. Сова Є. С., Токарчук Т. В. Особливості прогнозування показників грошово-кредитного та фондового ринків за умови макроекономічних збурень у країнах, що розвиваються. *Бізнесінформ*. 2021. № 11. С.348–356. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-11-348-356>
7. Груй А., Вдовиченко А. Квартальна прогнозна модель для України. *Робочі матеріали НБУ*. 2019. №3. 49 с.
8. Ніколайчук С., Шоломицький Ю. Використання макроекономічних моделей для монетарної політики в Україні. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 233. С. 58–69. DOI: <https://doi.org/10.26531/vnbu2015.233.054>

9. Петрик О., Ніколайчук С. Структурна модель трансмісійного механізму монетарної політики в Україні. *Вісник НБУ*. 2006. № 3 (121). С.12–20.
10. Облікова ставка Національного банку. *Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України*: веб-сайт. 2023. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/>
11. Національний банк згортає антикризові монетарні заходи. *Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України*: веб-сайт. 2021. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news>
12. Огляд банківського сектору. Лютий 2022 року. *Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України*: веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article
13. Огляд банківського сектору. Травень 2022 року. *Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України*: веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article
14. Підсумки дискусії членів Комітету з монетарної політики Національного банку щодо рівня облікової ставки. *Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України*: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/>
15. Павлиш О. Кілька членів правління НБУ допускають зниження облікової ставки уже в 2023 році. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/>

Стаття надійшла до редакції 16.04.2023

Стаття рекомендована до друку 25.05.2023

REFERENCES

1. Yurchyshyn, V. (2022). Economic features of autumn 2022. Razumkov Centre. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/statti/> (in Ukrainian)
2. Friedman, M. (1948). A Monetary and Fiscal Framework for Economic Stability. *The American Economic Review*, 38 (3), 245-264.
3. Taylor, John B. (1999). *Monetary Policy Rules*. University of Chicago Press. Retrieved from <http://www.nber.org/books/tayl99-1>
4. Tobal, M., & Menna, L. (2020). Monetary policy and financial stability in emerging market economies. *Latin American Journal of Central Banking*, 1, 1-4. doi: <https://doi.org/10.1016/>
5. Grui, A. (2021). Neutral rate in Ukraine. Retrieved from [https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Neutral rate in Ukraine pr 2021-05-26.pdf?v=4](https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Neutral%20rate%20in%20Ukraine%20pr%202021-05-26.pdf?v=4) (in Ukrainian)
6. Sova, Y. S., & Tokarchuk, T. V. (2021). Special Aspects of Money and Stock Market Indicators Forecasting, Considering the Macroeconomic Shocks in Developing Countries. *Business Inform*, 11, 348-356. doi: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-11-348-356> (in Ukrainian)
7. Grui, A., & Vdovychenko, A. (2019). Quarterly Projection Model for Ukraine. *The NBU Working Papers*, 3, 49. (in Ukrainian)
8. Nikolaychuk, S., & Sholomytskyi, Y. (2015). Using Macroeconomic Models for Monetary Policy in Ukraine. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 233, 58-69. doi: <https://doi.org/10.26531/vnbu2015.233.054> (in Ukrainian)
9. Petryk, O., & Nikolaichuk, S. (2006). Structural model of the transmission mechanism of the monetary policy of Ukraine. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 3 (121), 12-20. (in Ukrainian)
10. NBU Key Policy Rate. (2023). Official website of the National Bank of Ukraine. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/>
11. The NBU is rolling back its emergency monetary measures. (2021). Official website of the National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/ua/news>
12. Banking Sector Review, February 2022. (2022). Official website of the National Bank of Ukraine. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article
13. Banking Sector Review, May 2022. (2022). Official website of the National Bank of Ukraine. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article
14. Summary of Key Policy Rate Discussion by NBU Monetary Policy Committee on 15 March 2023. (2023). Official website of the National Bank of Ukraine. Retrieved from <https://bank.gov.ua/>

15. Pavlysh, A. (2023). Several members of the NBU board allow a reduction in the discount rate as early as 2023. *Economic Truth*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news> (in Ukrainian)

The article was received by the editors 16.04.2023
The article is recommended for printing 25.05.2023

O. MAISTRENKO, PhD student of the Department of Financial Management,
Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6512-7617>, e-mail: maistrenko.oleksii@gmail.com

THE ROLE OF A DISCOUNT RATE IN A TRANSMISSION MECHANISM AND ITS INFLUENCE ON THE DEPOSITS MARKET

The article focuses on the analysis of the dynamics of the discount rate as a key monetary policy tool. It examines how the discount rate, through the transmission mechanism, influences fluctuations in interbank interest rates and the bank deposit market. The study examines the indicators of Ukraine's banking sector over the past 5 years, considering the impact of external shocks such as the COVID-19 pandemic and large-scale armed aggression by Russia. These factors have resulted in inflation and interest rate growth in developed countries, a stronger US dollar, decreased business activity, and negative business expectations, all of which significantly impact Ukraine's small open economy. Consequently, the National Bank of Ukraine has implemented measures to stimulate creditworthiness, support entrepreneurship during lockdowns, and ensure access to profitable long-term financing, while also maintaining stability in the banking system during crises. The study analyzes the effects of the regulator's policy of increasing the discount rate and curtailing anti-crisis measures to curb inflation, which have had positive consequences during the most challenging crisis periods and the initial stages of economic recovery. It also highlights macroeconomic measures and restrictions imposed by the central bank to stabilize the economy in the face of a full-scale Russian military invasion, including state interventions to offset costs in priority areas of the economy. Despite the ongoing impact of tight monetary policy on the domestic market, a potential slowdown in inflation, stabilization of the exchange rate, and the funding market may contribute to the revival of the interbank market, bank lending, and potential revision of the discount rate and/or dollar exchange rate in the long term. The study further conducts a simulation of the balanced level of the discount rate using the classic Taylor equation, indicating the possibility of revising and gradually relaxing tight monetary conditions in 2023. However, it suggests that the rate reduction may be moderate, around 0.5-1.5 percentage points in the short term and 2 to 4 percentage points in the medium term. Overall, the study underscores the importance of the discount rate as a monetary policy tool and its implications for Ukraine's banking sector, given the external shocks and challenges faced by the country.

Keywords: **discount rate, transmission mechanism, monetary policy, deposits.**

JEL Classification: E52, E58, E43.

Як цитувати: Майстренко О.С. (2023). Роль облікової ставки в трансмісійному механізмі та її вплив на ринок банківських депозитів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (104), 21-30. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-03>

In cites: Maistrenko O. (2023). The role of a discount rate in a transmission mechanism and its influence on the deposits market. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (104), 21-30. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-03> (in Ukrainian)

DOI: [10.26565/2311-2379-2023-104-04](https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-04)
УДК 336.71**Ж. А. ОЛЕКСІЧ**

кандидат економічних наук, старший викладач,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку і оподаткування
Сумський державний університет
вул. Римського Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4486-974X>, e-mail: z.oleksich@biem.sumdu.edu.ua

А. П. ЯРОШИНА

аспірантка кафедри бухгалтерського обліку і оподаткування
Сумський державний університет
вул. Римського Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8694-4592>, e-mail: a.yaroshyna@biem.sumdu.edu.ua

**МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА ТРАНСПАРЕНТНОСТІ
БАНКІВ УКРАЇНИ**

Дослідження присвячене проблемі розкриття фінансової та нефінансової інформації банківськими групами України. Детінізація економіки є одним із вищих пріоритетів держаної політики, банки, як найбільша група фінансових посередників виступає одним із інструментів для зниження рівня тіньових транзакцій. Проте досі недостатньо висвітлена проблема наявності механізмів ідентифікації порушень, антикорупційних заходів, які у свою чергу, мають позитивно впливати на рівень прозорості банку. У даному дослідженні автори аналізують Звіт про управління - форму звітності банків, що містить у собі фінансову та нефінансову інформацію, розкриває стан та перспективи розвитку і характеризує ключові ризики, які супроводжують діяльність. Оскільки на даному етапі нормативними актами не визначено уніфіковану форми, то проблема розкриття інформації є досить актуальною. Інструкціями та Законами визначено рекомендований перелік пунктів, які повинні бути включені до Звіту про управління, у зв'язку з цим фінансові посередники можуть не включати до Звіту важливі аспекти. Враховуючи вище вказані проблеми дослідження, авторами проведено аналіз ключових структурних підрозділів Звіту найбільших банків державної форми власності, з приватним та іноземним капіталами протягом 2021–2022 рр. За допомогою експертного методу визначено пункти Звіту, які більш повно розкривають інформацію, ті які безпосередньо стосуються проблеми тінізації економіки та боротьби з корупцією, та ті, які відсутні взагалі. Наступним етапом авторами обрано метод Фішберна для ранжування показників у порядку їх суттєвості, що стало основою для виведення інтегрального показника прозорості по кожному банку. Результати свідчать про те, що простежується загальна тенденція до зростання рівня відкритості фінансової та нефінансової інформації банків. У розрізі форм власності більш прозорими є банки з іноземним капіталом та державної форми власності, у свою чергу це сприяє зниженню рівня тіньових операцій.

Ключові слова: **фінансові посередники, фінансове посередництво, тіньова економіка, прозорість банків, нефінансова звітність, детінізація економіки, тіньовий банкінг.**

JEL Classification: G20, G38, O16.

Постановка проблеми. Детінізація економіки є одним із державних пріоритетів. Банки, як одні із ключових фінансових інститутів у більшій мірі впливають на загальний рівень прозорості транзакцій та дотримання норм їх правомірності. У свою чергу досить важливо, щоб банки вибудовували антикорупційну стратегію, що є фундаментальним на шляху до підвищення прозорості.

Одним із ключових звітів, які з 2018 року повинні складати банки, це Звіт про управління. Його запровадження повинно позитивним чином вплинути на рівень розкриття інформації фінансовими інститутами. Оскільки нормативними актами не визначено уніфіковану форму, то банки на свій розсуд визначають його структуру та висвітлюють не усі рекомендовані пункти.

Аналіз останніх досліджень. Ключові аспекти сутності та важливості Звіту про управління у контексті висвітлення нефінансової інформації були раніше висвітлені у роботах таких вітчизняних науковців: Безверхий К. В., Пантелеєв В. П. (Безверхий, 2018), Косташ Т. В. (Косташ, 2021), Новіченко Л. С. (Новіченко, 2018), Валькова Н. В. (Валькова, 2021), Царук Н. Г. (Царук, 2019), Онищенко В. П. (2018), Тивончук О. І. (2022).

Серед зарубіжних авторів проблему ролі фінансового посередництва та його впливу на економіку досліджували такі автори: Прачі М. (Прачі, 2019), Баруч Л. (Баруч, 2018), Сіна Т. (Сіна, 2001) та Мухоза Б. (Мухоза, 2019).

Мета та завдання. Мета дослідження полягає у аналізі та систематизації структури Звіту про управління банків, які потрапили до вибірки. Визначення структурних підрозділів, які в більшій мірі впливають на рівень транспарентності фінансових посередників ляжуть в основу групування для подальшого аналізу методом Фішберна.

Основні результати дослідження. В рамках роботи над темою дослідження прийнято рішення про розрахунок рівня транспарентності банку на основі аналізу Звіту про управління. До вибірки потрапили 15 банків таких форм власності: з приватним капіталом, з державною часткою власності та з іноземним капіталом.

За допомогою бальної шкали виведена оцінка про наявність та достатність розкриття інформації: 1 бал – повне розкриття; 0 балів – відсутність складової Звіту. Максимальний бал, при висвітленні усіх складових в повному обсязі – 19 балів. Аналіз проводився на основі оцінки таких структурних складових Звіту, як: характер бізнесу; зовнішнє середовище; цілі керівництва та стратегії їх досягнення; ресурси, ризики та відносини; результати діяльності та перспективи подальшого розвитку; відносини з акціонерами; пов'язаними особами та стратегічними партнерами; корпоративне управління; антикорупційні заходи; система управління ризиками (Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, 2021).

У таблиці 1 відображені результати ранжування підрозділів Звіту про управління експертним методом – найвищі значення отримали ті пункти, які більш прямо розкривають рівень транспарентності. Таким чином, з урахуванням норм та вимог до форми та структури Звіту про управління, виділено 7 груп, на основі яких сформувався величини вагових коефіцієнтів.

Таблиця 1 – Результати ранжування показників за допомогою методу Фішберна
Table 1 – Results of ranking indicators using the Fishburn method

Структурний підрозділ Звіту про Управління банку	Ранги показників	Величини вагових коеф-в	Величини вагових коеф-в (числ. формат)
Керівництво та організаційна структура	3	3/95	0,0316
Винагороди банку за звітний період	7	7/95	0,0737
Зовнішнє середовище	2	2/95	0,0211
Короткий опис поточної бізнес-моделі	6	6/95	0,0632
Основні продукти та послуги	5	1/19	0,0526
Цілі керівництва та стратегії їх досягнення	6	6/95	0,0632
Ключові фінансові та не фінансові ресурси	7	7/95	0,0737
Людські ресурси, боротьба з корупцією	7	7/95	0,0737
Технологічні ресурси	5	1/19	0,0526
Система управління ризиками	7	7/95	0,0737
Відносини з акціонерами і пов'язаними особами	7	7/95	0,0737
Екологічні та соціальні аспекти діяльності	5	1/19	0,0526
Результати діяльності та перспективи розвитку	6	6/95	0,0632
Корпоративне управління	3	3/95	0,0316
Кодекс корпоративної етики	6	6/95	0,0632
Звіт про корпоративне управління	4	4/95	0,0421
Звернення Голови Наглядової ради	1	1/95	0,0105
Звернення Голови Правління	1	1/95	0,0105
Антикорупційні заходи	7	7/95	0,0737

Джерело: розроблено автором.

Отримані результати дали змогу перейти до наступного етапу, а саме формування композитного індикатора (табл. 2).

Таким чином узагальнений індикатор (GFA) обчислюється як середньозважена сума часткових індикаторів або первинних показників:

$$GFA = \sum_{j=1}^n a_j x_j, \quad (1)$$

де x_j – нормовані значення первинних показників;

a_j – вагові коефіцієнти первинних показників (Медиковський, 2011).

Таблиця 2 – Результати розрахунку інтегрального показника транспарентності банківських груп на основі методу Фішберна у 2021–2022 рр.

Table 2 – The results of calculating the integral indicator of transparency of banking groups based on the Fishburn method in 2021–2022

Назва банку	Рік	GFA	Приріст, %	Макс. знач.	Мін. знач.	Форма власн-і			
АТ "Райффайзен Банк"	2021	0,674	2,1%	0,737	0,411	З іноземним капіталом			
	2022	0,695							
АТ "АЛЬФА-БАНК"	2021	0,411	15,8%						
	2022	0,568							
АТ "ОТП БАНК"	2021	0,684	5,3%						
	2022	0,737							
АТ "УКРСИББАНК"	2021	0,505	5,3%						
	2022	0,558							
АТ "Ідея Банк"	2021	0,547	0,0%						
	2022	0,547							
АТ "Укресімбанк"	2021	0,600	9,5%				0,863	0,526	Державні
	2022	0,695							
АТ КБ "ПриватБанк"	2021	0,695	0,0%						
	2022	0,695							
АТ "Ощадбанк"	2021	0,779	8,4%						
	2022	0,863							
АБ "УКРГАЗБАНК"	2021	0,600	2,1%						
	2022	0,621							
АТ "Укресімбанк"	2021	0,526	4,2%						
	2022	0,568							
АТ "ПУМБ"	2021	0,621	2,1%	0,642	0,200	Приватні			
	2022	0,642							
АКБ "ІНДУСТРІАЛБАНК"	2021	0,547	1,1%						
	2022	0,558							
АТ "ТАСКОМБАНК"	2021	0,463	3,2%						
	2022	0,495							
Полікомбанк	2021	0,200	0,0%						
	2022	0,200							
АТ "АЛЬТБАНК"	2021	0,200	7,4%						
	2022	0,274							

Джерело: розроблено автором.

Загальний огляд динаміки приросту інтегрального показника свідчить про те, що майже усі представлені банки мають тенденцію до зростання рівня розкриття інформації у Звіті про управління. Винятком з загальної вибірки є АТ КБ "ПриватБанк" та Полікомбанк – результати свідчать про те, що значення індикатора транспарентності у 2022 році порівняно з 2021 роком не змінилися. У випадку з першим така тенденція не є критичною, оскільки загалом інтегральний показник на досить високому рівні – 0,695. Це означає, що стратегія банку щодо розкриття інформації залишається незмінною і всі ключові розділи звіту висвітлені. Що

стосується Полікомбанку, то ступінь розкриття інформації не змінився протягом проаналізованого періоду, і в результаті залишається на досить низькому рівні.

Найбільш позитивну динаміку у бік підвищення прозорості розкриття інформації показують такі банки, як: АТ "АЛЬФА-БАНК" – 15,8%; АТ "Укресімбанк" – 9,5%; АТ "Ощадбанк" – 8,4%; АТ "АЛЬТБАНК" – 7,4%. Причинами цього можуть бути усвідомлення важливості нефінансових форм звітності, набуття досвіду у складанні досить нової форми звіту на території України, підвищення інтересу до антикорупційних заходів.

Якщо розглядати отримані результати у розрізі груп банків за формою власності, то найбільш прозорим виявився АТ "ОТП БАНК" – 0,737. Варто відзначити, що протягом останніх років даний показник має тенденцію до зростання, що є позитивною динамікою.

Значне зростання рівня розкриття інформації у Звіті про управління показав АТ "АЛЬФА-БАНК" – загальний приріст становить 15,8%. Це відбулось в результаті того, що у 2021 році було розкрито важливі розділи звіту, які були відсутні у попередньому періоді. Проте варто відзначити, що у своїй групі за 2021 рік банк мав найнижчий показник рівня розкриття – 0,411. Таким чином, можна припустити, що в майбутньому показник також буде мати тенденцію до зростання.

Найвище значення узагальненого індикатора серед банків з державною формою власності має АТ "Укресімбанк" на рівні 9,5%. У порівнянні з іншими банками рівень розкриття знаходиться на високому рівні і має тенденцію до зростання. Проте лідером серед банків державної форми власності залишається АТ "Ощадбанк" - 86,3%. Це пояснюється тим, що інформація у Звіті розкриває майже всі важливі аспекти, його структура найбільш наближена до регламентованої форми. Інші представники цієї банківської групи показали приблизно однаковий ступінь прозорості на рівні 56-69%.

Банки з приватною формою власності у результаті виявились найменш прозорими, за виключенням «ПУМБ» – його показник наближений до середнього рівня серед загальної вибірки.

У розрізі динаміки найкращі показники були у АТ "АЛЬТБАНК". Проте наразі вони все ж залишаються на досить низькому рівні - 27,4% рівня розкриття інформації.

Досить високий рівень прозорості звітності серед групи банків з приватним капіталом представлений у АКБ "ІНДУСТРІАЛБАНК". Проте через відсутність розділів, які містять суттєву інформацію щодо діяльності банку у антикорупційній діяльності інтегральний показник знаходиться на рівні 55,8%.

Найнижчий рівень прозорості простежується у «Полікомбанк». Це можна пояснити тим, що даний банк є менш розвинутим та розгалуженим за структурою у порівнянні з іншими установами.

Висновки. Дослідження Звітів про управління представлених 15 банків трьох різних форм власності – державних, приватних та з іноземним капіталом дає змогу зробити висновок про те, що банки державної власності та банки іноземних банківських груп більш повно дотримуються вимог Інструкції № 373. Причинами цього може бути те, що державні банки першими апробують нововведення та їх вплив на діяльність банку. Другою причиною є те, що державні банки співпрацюючи з іноземними партнерами повинні враховувати їх вимоги щодо розкриття інформації.

У випадку банків з іноземним капіталом їх високий рівень прозорості інформації у Звіті пояснюється тим, що вони мають складати її за вимогами та стандартами, прийнятими вищим правлінням банківської групи. Європейський досвід звітування свідчить про те, що за кордоном усвідомлення важливості розкриття інформації є на більш високому рівні. Прозорість прямо впливає на репутацію установи та подальші відносини з контрагентами, тому вимоги до розкриття інформації знаходяться на відповідному рівні.

Проведений аналіз показав, що найбільш широко та повно розкрита інформація у Звіті про управління таких банків: АТ "ОТП БАНК" та АТ "Ощадбанк".

У свою чергу банки з приватним капіталом, показують в середньому найнижчі показники серед загальної вибірки. Їх Звіти про управління мають більш формальний характер і не висвітлюють ключових аспектів. Проте позитивним є те, що всі банки, крім "Полікомбанк" мають динаміку до зростання та можна припустити, що у майбутніх періодах рівень розкриття інформації і надалі буде збільшуватиметься.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безверхий К. В., Пантелеєв В. П. Консолідований звіт про управління. Новації управлінської практики звітування. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2018. №1-2. С. 37–46.
2. Косташ Т. В. «Звіт про управління» у системі інформаційного забезпечення динамічного управління підприємством. *Scientific Collection InterConf*. 2021. №52. С.110–115. DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.21-22.04.2021.012>
3. Новіченко Л. С. Актуальні питання формування Звіту про управління підприємством. *Економічний аналіз*. 2018. Том 28. № 4. С. 258–264
4. Валькова Н. В. Звіт про управління: інформаційне наповнення та нормативне регулювання за суб'єктами подання. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. № 6. С. 184–189. DOI: <https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2021-300-6-29>
5. Царук Н. Г. Підготовка звіту про управління – новий виклик для бухгалтера. *Бізнес-навігатор*. 2019. № 3. С. 120–125.
6. Онищенко В. П. Порівняння національних та міжнародних вимог до складання звіту про управління. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 4. С. 230–238. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2018-4\(16\)-230-238](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2018-4(16)-230-238)
7. Тивончук О. І. Вента Н. С. Національні та міжнародні вимоги до складання звіту керівництва: на шляху до змін. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-4>
8. Prachi M. Financial Intermediaries. *The investors book*. 2019. URL: <https://theinvestorsbook.com/financial-intermediaries.html>
9. Baruch L. The deteriorating usefulness of financial report information and how to reverse it. *Accounting and Business Research*. 2018. Vol. 48. No. 5. P. 465–493.
10. Sinha, T. The Role of Financial Intermediation in Economic Growth: Schumpeter” In Dahiya S. B. and Orati V. (eds) *Economic Theory in the Light of Schumpeter’s Scientific Heritage*. Spellbound Publishers. 2001. Chapter 2.
11. Muhoza, B.K. Financial intermediation and economic growth in the East African Community: A financial index approach. *African Journal of Economic Review*. 2019. Vol. 7 No. 2. P. 165–182.
12. Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України : Постанова Нац. банку України від 24.10.2011 р. № 373 : станом на 13 трав. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11#Text>
13. Медиковський М.О. Дослідження ефективності методів визначення вагових коефіцієнтів важливості. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 5. С. 176–182.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2023

Стаття рекомендована до друку 25.05.2023

REFERENCES

1. bezverkhyi, K., & Panteleiev, V. (2018). Consolidated management report. Innovations in the management practice of reporting. *Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Auditing*, 1-2, 37-46. (in Ukrainian)
2. Kostash, T. (2021). "Management report" in the information support system of dynamic enterprise management. *Scientific Collection InterConf*, 52, 110-115. doi: <https://doi.org/10.51582/interconf.21-22.04.2021.012> (in Ukrainian)
3. Novichenko, L. (2018). Current issues in the formation of the Enterprise Management Report. *Economic analysis*, 4, 258-264. (in Ukrainian)
4. Valkova, N. (2021). Management report: information content and regulatory regulation by submission subjects. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 6, 184-189. doi: <https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2021-300-6-29> (in Ukrainian)
5. Tsaruk, N. (2019). Preparation of the management report is a new challenge for the accountant. *Business navigator*, 3, 120-125. (in Ukrainian)
6. Onishchenko, V. (2018). Comparison of national and international requirements for drawing up a management report. *Problems and prospects of economics and management*, 4, 230-238. doi: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2018-4\(16\)-230-238](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2018-4(16)-230-238) (in Ukrainian)

7. Tyvonchuk, O., & Venta, N. (2022). National and international management reporting requirements: towards change. *Economy and society*, 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-4> (in Ukrainian)
8. Prachi, M. (2019). Financial Intermediaries. *The investors book*. Retrieved from <https://theinvestorsbook.com/financial-intermediaries.html>
9. Baruch, L. (2018). The deteriorating usefulness of financial report information and how to reverse it. *Accounting and Business Research*, 48 (5), 465-493.
10. Sinha, T. (2001). The Role of Financial Intermediation in Economic Growth: Schumpeter" In Dahiya S. B. and Orati V. (eds) *Economic Theory in the Light of Schumpeter's Scientific Heritage*. Spellbound Publishers, Chapter 2.
11. Muhoza, B. (2019). Financial intermediation and economic growth in the East African Community: A financial index approach. *African Journal of Economic Review*, 7(2), 165-182.
12. On the approval of the Instructions on the procedure for drawing up and publishing financial statements of Ukrainian banks, Resolution of the National Bank of Ukraine No. 373 (2021). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11#Text>
13. Medykovskyi, M. (2011). A study of the effectiveness of methods for determining weighting coefficients of importance. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 5, 176-182. (in Ukrainian)

The article was received by the editors 10.05.2023

The article is recommended for printing 25.05.2023

Z. OLEKSICH, Ph.D. (Economics), Senior Lecturer, Head of the Department of Accounting and Taxation, Sumy State University, 2 Rymkogo-Korsakova St., Sumy, 40007, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4486-974X>, e-mail: z.oleksich@biem.sumdu.edu.ua

A. YAROSHYNA, Ph.D. student of the Department of Accounting and Taxation, Sumy State University 2 Rymkogo-Korsakova St., Sumy, 40007, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8694-4592>, e-mail: a.yaroshyna@biem.sumdu.edu.ua

METHOD OF CALCULATING THE INTEGRAL INDICATOR OF TRANSPARENCY OF UKRAINIAN BANKS

The research is devoted to the problem of financial and non-financial information disclosure by banking groups of Ukraine. Detinization of the economy is one of the highest priorities of state policy, banks, as the largest group of financial intermediaries, act as one of the tools to reduce the level of shadow transactions. However, the problem of the presence of mechanisms for identifying violations, anti-corruption measures, which in turn should have a positive effect on the level of bank transparency, is still not sufficiently covered. In this paper authors analyze the Management Report. It is a report, which contains financial and non-financial information, reveals the state and prospects of development, and characterizes the key risks accompanying the activity. Since at this stage the normative acts do not define a unified form, the problem of information disclosure is quite urgent. Taking into account the above-mentioned research problems, the authors analyzed the key structural divisions of the Report of the largest state-owned banks with private and foreign capital during 2021-2022. Using the expert method, the points of the Report that more fully disclose information, those that directly relate to the problem of shadowing, were determined economy and fight against corruption, and those that do not exist at all. As the next stage, the authors chose the Fishburne method for ranking indicators in order of their importance, which became the basis for deriving an integral indicator of transparency for each bank. The results show that there is a general tendency to increase the level of openness of financial and non-financial information of banks. In terms of forms of ownership, banks with foreign capital and state-owned banks are more transparent, which in turn helps to reduce the level of shadow transactions.

Keywords: **financial intermediaries, financial intermediation, shadow economy, bank transparency, non-financial reporting, detinization of the economy, shadow banking.**

JEL Classification: G20, G38, O16.

Як цитувати: Олексіч Ж.А., & Ярошина А.П. (2023). Методика розрахунку інтегрального показника прозорості банків України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (104), 31-36. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-04>

In cites: Oleksich Z., & Yaroshyna A. (2023). Method of calculating the integral indicator of transparency of Ukrainian banks. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (104), 31-36. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-04> (in Ukrainian)

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКАDOI: [10.26565/2311-2379-2023-104-05](https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-05)

УДК 339.13.021:656.71.054.22

Т. І. КІМ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки та світового господарства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3825-2564>, e-mail: tetjana.kim@gmail.com

О. В. КРИВЦОВ

студент
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4903-3474>, e-mail: o.v.kryvtsov@gmail.com

**МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЕННЯ ДОХІДНОСТІ АЕРОПОРТІВ
ЗВЯДЯКИ ЗАСТОСУВАННЮ МІЖНАРОДНИХ СТРАТЕГІЙ ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ**

Події останніх трьох років мали колосальний вплив на ринок авіаційних перевезень. Світові карантинні обмеження ускладнили процес авіаційного сполучення на регіональному та міждержавному рівнях, що призвело до різкого зниження обсягів світових пасажиропотоків, які, у свою чергу, є центральним джерелом отримання доходів аеропортів. У цій статті розглянуто доходи аеропортів на світовому ринку; надано класифікацію видам послуг аеропортів та їх доходів за джерелами їх отримання, розглянуто структуру авіаційних та неавіаційних доходів, охарактеризовані найбільш розповсюджені види аеропортових зборів. Досліджено стан та прогнози обсягів світових пасажирських авіаперевезень протягом 2015-2025 років, вплив на них пандемії COVID-19, зокрема на перерозподіл питомої ваги серед джерел неавіаційних доходів. Зазначено збільшення питомої ваги орендних надходжень на фоні загального зниження обсягів доходів аеропортів. Присвячено увагу впливу повномасштабного російського вторгнення в Україну на світову авіаційну галузь. Досліджені актуальні прогнози щодо відновлення світового ринку авіаційних перевезень. Під час аналізу сучасного стану авіаційних та неавіаційних доходів аеропортів були виділені можливі стратегії підвищення рівня доходності аеропортів в умовах відновлення ринку авіаперевезень після пандемії. Серед перспективних заходів для аеропортів виділені наступні: імплементація динамічного ціноутворення на основі попиту та завантаженості аеропорту; впровадження стратегії диверсифікації джерел отримання доходу з фокусом на неавіаційні послуги та вантажні авіаперевезення. Наголошено на необхідності екологізації господарської діяльності у довгостроковій перспективі з метою забезпечення інвестиційної привабливості аеропортів.

Ключові слова: **аеропорт, стратегії підвищення рівня доходності, авіаційні та неавіаційні доходи, вплив пандемії COVID-19.**

JEL Classification: L93, O18, R41.

Постановка проблеми. Актуальність теми обумовлена тим, що авіаційні перевезення є одним із стовпів сучасної світової інфраструктури. Вони безпосередньо впливають на функціонування світової економіки та стан соціально-економічних зв'язків як у межах національних економік, так і між країнами та регіонами світу. У свою чергу, аеропорти є ключовою ланкою між авіаперевізниками, з одного боку, та пасажирами й авіа-вантажами, з іншого. Протягом свого понад сторічного існування, аеропорти еволюціонували від звичайного інфраструктурного посередника між повітряним засобом та пасажиром до повноцінного економіко-господарського суб'єкта. При цьому комерціалізація аеропортів та роль приватного капіталу в їх будівництві та експлуатації зростає ще з 50-х років минулого століття. Пандемія COVID-19 завдала руйнівного удару по світовій авіаційній галузі, критично скоротивши обсяги авіаційних перевезень через карантинні обмеження та увігнала у збитковість економічну діяльність аеропортів. Через це дослідження стану доходів аеропортів в умовах постпандемічного світу та визначення можливих стратегій збільшення їх обсягів дозволяє

визначити особливості сучасного аеропортового бізнесу, виявити перспективні заходи для поліпшення функціонування цього ринку.

Ступінь наукової вивченості проблеми. Значний вклад у дослідження дохідності аеропортової діяльності внесли Павленко В. Ю. (Павленко, 2017), Joyal С. (Joyal, 2022), Morris М. (Morris, 2022), Kitching G. (Kitching, 2022), Lucas P. (Lucas, 2022), Woensel J. та ін. (Woensel, Beach & Meija, 2021); розгорнута класифікація типів власності аеропортів сформовано Реїа Е. (Reia, 2018); стратегії підвищення рівня доходів аеропортів розроблено та обґрунтовано Bhatia P. та Singh J. (Bhatia & Singh, 2020), Mishra N. (Mishra, 2022), Desharnais J. (Desharnais, 2021), Керексі Н. та Mizrak К.С. (Керексі & Mizrak, 2021). Величезний внесок у дослідження діяльності аеропортів, збору статистичних даних та їх аналізі здійснюється Міжнародною радою аеропортів, Міжнародною асоціацією повітряного транспорту, Міжнародною організацією цивільної авіації та Федеральним авіаційним управлінням США. Однак, на думку авторів, світовою науковою спільнотою приділено недостатньо уваги комплексному дослідженню можливих стратегій збільшення рівнів доходів аеропортів у поєднанні з їх статистичним аналізом, що й зроблено в цій статті.

Мета даної статті – на основі аналізу сучасного стану і джерел дохідності аеропортів та найбільш впливових факторів у цьому інфраструктурному секторі узагальнити можливості і перспективи його відновлення і розвитку завдяки застосуванню міжнародних стратегій економічного розвитку.

Предметом дослідження є можливості і перспективи відновлення і розвитку економічної діяльності аеропортів. **Об'єктом дослідження** є економічний розвиток аеропортів як важливої інфраструктурної складової світової економіки.

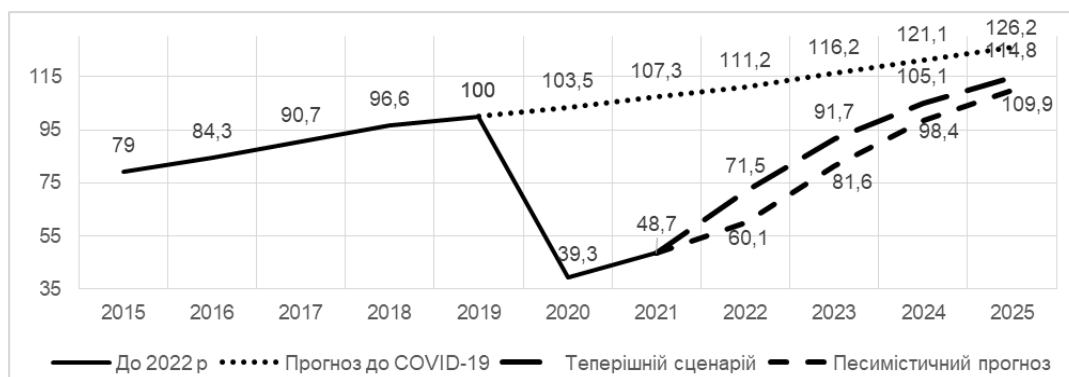
Основні результати дослідження. Аеропорт – це територіально відокремлений господарсько-технічний комплекс, який призначений та/або використовується для посадки або зльоту повітряних суден, включаючи відповідну територію, яка використовується або призначена для будівель, споруд аеропорту, а також смуг проходження разом із будівлями та спорудами (Federal Aviation Administration, 2022). За формою власності сучасні аеропорти поділяються на державні, приватні та комбіновані, у сучасній світовій практиці основними є наступні моделі: через державний департамент або міністерство, через корпорацію, через контракт на обслуговування, через контракт на управління, через державно-приватне підприємство та через некомерційну модель (Reia, 2018). Послуги, які надають аеропорти поділяються на авіаційні та неавіаційні відповідно до їх прямої чи непрямої взаємодії з авіаційним транспортом. У таблиці 1 класифіковано послуги аеропортів.

Таблиця 1 – Класифікація основних аеропортових послуг
Table 1 – Main types of airport services classification

Авіаційні послуги	Основні	Аеронавігаційне та метеорологічне забезпечення польотів	Експлуатація та обслуговування аеродрому	Взаємодія з авіакомпаніями
	Допоміжні	Забезпечення прийому та відправлення пасажирів	Забезпечення процесу прийому та відправлення вантажів	Операції з обслуговування пасажирів
		Забезпечення повітряних засобів паливом та мастилами	Забезпечення бортового харчування	Наземне обслуговування повітряних засобів
Неавіаційні послуги	Основні	Забезпечення роботи магазинів безмитної торгівлі	Протипожежна охорона	Реалізація та бронювання авіабілетів
		Медичне обслуговування	Пакування, зберігання багажу пасажирів	
	Допоміжні	Надання в оренду місць для розміщення реклами	Обслуговування роботи точок роздрібної торгівлі	Забезпечення роботи пунктів громадського харчування
		Послуги автомобільної стоянки	Оренда автотранспорту	Готельний бізнес

Джерело: (Павленко, 2017).

Стрижнем функціонування аеропорту, його економічної ефективності є повітряний рух: пасажиро- та вантажні потоки, які проходять скрізь систему аеропортового комплексу. Саме від обсягів перевезень залежить переважна більшість доходів в авіаційній галузі. На рисунку 1 зображено динаміку та прогноз обсягів світового авіаційного пасажиропотоку.

Рис. 1. Середньостроковий прогноз глобального пасажиропотоку (індекс: 2019 рік = 100)
Fig. 1. Medium-term global passenger traffic projection (indexed, 2019 = 100)

Джерело: (Airport Council International, 2022).

Згідно з даними рисунку 1, пандемія COVID-19 критично обрушила світові обсяги пасажирських авіаперевезень у 2020 році, що знизило загальні доходи аеропортів на 43,4% порівняно до минулого року (Joal, 2022). Однак, вже у 2021 році галузь відновила зростання, яке й продовжує у 2022 році. Прогнозується, що відновлення триватиме й протягом наступних трьох років.

Як авіаційні, так і неавіаційні доходи аеропорту прямо пропорційні обсягу трафіку та пропускній спроможності, тому зниження обсягів пасажиропотоків негативно вплинуло на економічний стан аеропортів, передусім, на його дохідну частину. Нееластичність операційних витрат разом із фіксованістю капітальних витрат ще більше ускладнило ситуацію.

Авіаційні доходи аеропорту склали 54% загальних доходів аеропортів та формуються зі зборів, які вони стягують з авіакомпаній-клієнтів. Структура авіаційних доходів залежить від економічної політики аеропорту, однак основними зборами є наступні:

1) Збори з пасажирів – стягуються з авіакомпаній за кожного пасажирів, що вилітає з аеропорту, обсяг збору залежить від типу авіарейсу. Зазвичай, авіакомпанії перекладають цей вид зборів на пасажирів.

2) Збори за переміщення авіатранспорту – стягуються за використання злітно-посадкової смуги, головним критерієм виступає маса авіатранспорту.

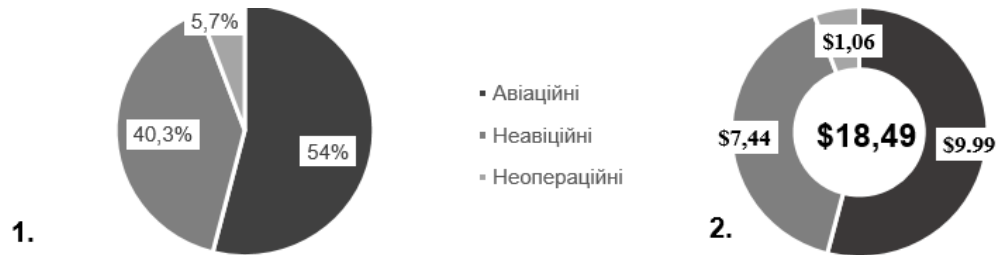
3) Збори за паркування авіатранспорту – стягуються за перебування повітряного засобу на пероні аеродрому, розрахунок базується на розмірі літака та тривалості стоянки.

4) Збори за інфраструктуру – стягуються за використання окремих елементів аеропорту, таких як аеродромне обладнання, пункт реєстрації пасажирів, багажної системи (Morris, 2022).

Із розвитком, аеропорти збільшують кількість авіаційних зборів задля повернення інвестицій. Зазвичай, аеропорти не вдаються до цілісної реструктуризації зборів, а вводять додаткові збори, які приєднуються до вже існуючих (Kitching, 2022). На неавіаційні доходи аеропортів припало близько 40% від загальних доходів аеропортів, що робить їх не менш важливими за авіаційні доходи. У деяких випадках вони здатні частково компенсувати зменшення надходжень від авіаційних зборів. Неавіаційні доходи є більш різноманітними та збільшують диверсифікацію доходів, що посилює економічну стабільність аеропорту під час економічних спадів (Lucas, 2022).

Глобальний ринок неавіаційних доходів було оцінено у розмірі 112,523 млрд. дол. США станом на 2021 рік. Прогнозований середньорічний темп зростання протягом п'яти наступних років становить 8,7%, що у результаті збільшить розмір ринку до 185,659 млрд дол. США у 2027 році (The Express Wire, 2022).

Відповідно до даних на рисунку 2, питома вага загального середнього авіаційного доходу в розрахунку на одного пасажера була найбільшою в загальній структурі середнього доходу з показником \$9,99. Показники неавіаційного та неопераційного доходів становили \$7,44 та \$1,06 відповідно.

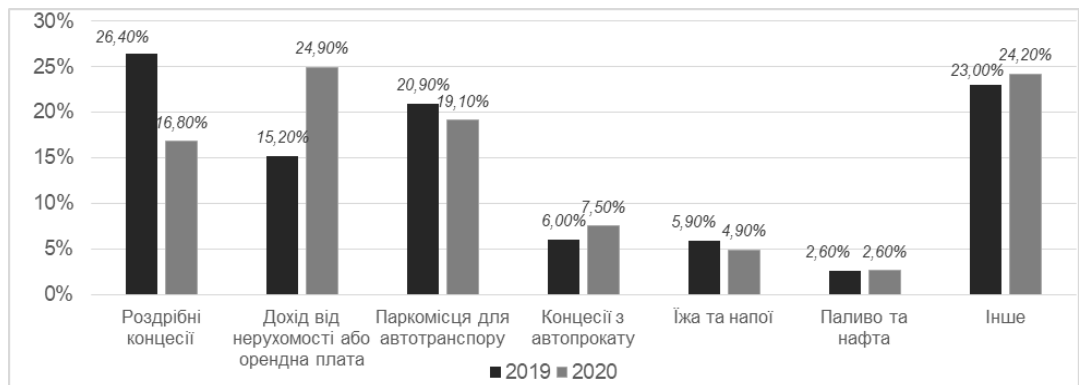
Рис. 2. Структура доходів аеропортів у світі станом на 2021 р.:
1. Загальна структура доходів аеропортів, %.
2. Структура середнього доходу аеропорту на одного пасажера, дол. США.

Fig. 2. Worldwide airport revenue structure 2021:
1. Global split of airport revenues, %.

2. Average airport revenue per passenger structure, USD.

Джерело: (Morris, 2022).

Згідно з даними на рисунку 3, найбільшу питому вагу у структурі неавіаційних доходів аеропортів зайняли концесії роздрібної торгівлі, доходи від нерухомості, оренди й стоянок автомобілів. У 2020 році вага концесійних надходжень значно скоротилася, а дохід від нерухомості й надходження з орендної плати збільшили свою питому вагу.

Рис. 3. Структура неавіаційних доходів аеропортів у 2019 та 2020 рр.
Fig. 3. Non-aeronautical revenue structure by source of its receipt in 2019 and 2020.

Джерело: (Lucas, 2022).

Відповідно до щорічного звіту Airport Council International, станом на 2021 рік загальний середній дохід аеропорту з одного пасажера склав 18,49 дол. США (Morris, 2022).

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України та спровоковані цим санкції світової спільноти щодо країни-агресора чинить відчутний вплив на світову аеропортову галузь. Війна значно збільшила волатильність цін на нафту (IATA, 2022a) та спричинила корегування світових авіаційних маршрутів задля уникнення закритого авіапростору України, білорусі та рф, а також підсанкційних територій двох останніх. Війна повністю паралізувала аеропортову діяльність на території України. За показниками 2021 року на Україну припадала відносна невелика частка у 3,3% європейського та 0,8% світового авіатрафіку, а у сумі з показниками Молдови, білорусі та рф (без внутрішнього трафіку) – 9,7% та 2,3% відповідно. Питома вага загальних міжнародних авіаперевезень, на які вплинула

ескалация російсько-української війни, сягнула 10%, а разом із тим на виділення аеропортами світу часу для рейсів авіакомпаній (слоти) (IATA, 2022b).

Можливості і перспективи відновлення економічного зростання аеропортів в сучасних умовах, на нашу думку, пов'язані з використанням міжнародних стратегій економічного розвитку.

Відновлення галузі після пандемії вже почалося. За прогнозом Міжнародної ради аеропортів, у 2024 році обсяг світових пасажиропотоків вийде на допандемійний рівень (Airport Council International, 2022). При цьому, відновлення попиту на внутрішні авіаперевезення відбудеться швидше за відновлення попиту на міжнародні авіаперевезення, тому доходи від внутрішніх авіамаршрутів мають відновитися за більш короткий термін (Woensel, Beach & Meija, 2021).

В умовах зниженого пасажиропотоку, можливою стратегією керування доходами є імплементація системи динамічного ціноутворення. До цієї практики вже долучився ряд європейських аеропортів, серед яких є Лондон-Гітроу (Сполучене Королівство), Схипхол (Нідерланди) та Цюрих (Швейцарія). Згідно з цією стратегією, ціноутворення в сфері неавіаційних послуг має відбуватися на основі аналізу попиту та циклічності коливань найбільшої та найменшої завантаженості аеропортового комплексу. Підвищення цін у піковий період та планове зменшення під час послабленого пасажиропотоку дозволить частково вирівняти навантаження на аеропортову інфраструктуру відповідно до її пропускної спроможності й разом із тим зменшити обсяги втраченого прибутку від нестачі або простою активів аеропорту (Bhatia & Singh, 2020).

Попри те, що більшість аеропортів відтермінували збільшення авіаційних зборів у 2020 та 2021 роках, очікується, що протягом наступних років обсяги зборів з авіакомпаній будуть зростати. В цій ситуації аеропортам важливо знайти компроміс із своїми інтересами та фінансовою привабливістю для авіакомпаній, оскільки з поступовим відновленням авіаційного трафіка, аеропорти також мають акцентувати увагу на залученні авіакомпаній в умовах посиленої конкуренції (CAPA – Centre for Aviation, 2020).

Важливим для відновлення дохідності аеропортів є використання стратегії диверсифікації, а саме подальшого збільшення обсягів неавіаційних доходів в загальній структурі доходу аеропортового комплексу. Через це аеропортам варто особливо сприяти розвитку концесійних операцій, надходжень з оренди та зони паркування, а також всіх інших галузей неавіаційної діяльності. Вантажні авіаперевезення завдяки зростанню обсягів електронної комерції були менш вразливими до пандемії. За оцінками, попит на них у 2022 році перевищує відповідний показник 2019 року на 13%, що робить вантажні авіаперевезення особливо привабливими для аеропортів (Mishra, 2022).

Оскільки використання альтернативних джерел енергії та мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище є одним із стовпів сучасної західної політики, активно заохочується та стимулюється національними урядами та міжнародними організаціями перехід на екологічно чисті енергоресурси, що є не тільки вигідним, але й потенційно обов'язковим для аеропортів світу в довгостроковій перспективі. Спричинене цим зростання уваги інвесторів до відповідності господарської діяльності екологічним стандартам та критеріям ESG робить розробку стратегії екологічної політики важливим для кожного аеропорту. Такі авіаційні комплекси матимуть більше можливостей щодо залучення капіталу (Desharnais, 2021).

На даний момент, відновлювальні джерела енергії активно використовуються аеропортами світу. Зокрема, сонячна енергія завдяки використанню фотогальванічних систем живить понад сотню аеропортових комплексів по всьому світу. (Керексі & Mizrak, 2021)

Імплементація цих заходів в межах комбінованої стратегії сприятиме зростанню доходів аеропортів в умовах відновлення ринку авіаперевезень (Woensel, Beach & Meija, 2021).

Висновки. Після критичного спаду світового обсягу пасажирських авіаперевезень у 2020 році, спричиненого пандемією COVID-19, аеропорти втратили більше 40% загальних доходів. Відновлення зростання доходів у галузі, що почалося у 2021 р., знову уповільнилося через зростання волатильності цін на нафту, корегування світових авіаційних маршрутів та випадіння із загальносвітового сектору аеропортової діяльності територій країн, прямо або через санкції пов'язаних із військовими діями в Україні. Отже, стратегії відновлення дохідності аеропортів мають враховувати зростання ризиків, пов'язаних з трансформацією глобального економічного простору, яка буде визначати кон'юнктуру авіаційного ринку принаймні в середньостроковій

перспективі. Аеропортам варто прив'язати ціноутворення на свої послуги до попиту на них та імплементувати динамічне корегування ціни, диверсифікувати джерела надходження доходів з наданням особливої уваги неавіаційним доходам та вантажним авіаперевезенням, поставити довгостроковий пріоритет на екологічність господарської діяльності та посилити економічну активність на ринку задля отримання позитивних фінансових результатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Павленко В. Ю. Розвиток неавіаційної діяльності аеропортів України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 397–399.
2. Joyal C. A glimpse into airports' financial activities during the first year of the pandemic. 2022. URL: <https://blog.aci.aero/a-first-in-depth-look-into-airports-financial-activities-during-the-first-year-of-the-pandemic/>
3. Morris M. How Do Airports Make Money? 2022. URL: <https://knaviation.net/how-do-airports-make-money/>
4. Kitching G. Q. How complex can an airport's charges be? 2022. URL: <https://rdcaviation.com/news/q-how-complex-can-an-airports-charges-be/>
5. Lucas P. Non-aeronautical revenues: Diversify and grow. 2022. URL: <https://airport-world.com/non-aeronautical-revenues-diversify-and-grow/>
6. Woensel J., Beach T., Mejia M. Fuelling Airport Recovery Via Non-Aeronautical Revenue. 2021. URL: <https://www.wsp.com/en-ca/insights/fuelling-airport-recovery-via-non-aeronautical-revenue>
7. Peña E. A tale of two airports: Public vs. private. 2018. URL: <https://blogs.worldbank.org/ppps/tale-two-airports-public-vs-private>
8. Bhatia P., Singh J. The untapped potential of Revenue Management in Airports. 2020. URL: <https://www.wipro.com/engineering-construction-operations/the-untapped-potential-of-revenue-management-in-airports/>
9. Mishra N. Airport operators anticipate better times. 2022. URL: <https://www.aerotime.aero/articles/31401-exclusive-airport-operators-anticipate-better-times>
10. Desharnais J. Recovering Sustainably: Why and How Airports Can Initiate, Maintain, or Enhance Their Sustainability Commitments. 2021. URL: <https://blog.aci.aero/recovering-sustainably-why-and-how-airports-can-initiate-maintain-or-enhance-their-sustainability-commitments/>
11. Kepekci H., Mizrak K. Using of Renewable Energy at Airports. *International World Energy Conference* (December 03-04, 2021), Kayseri: Turkey, 2021. С. 237–245.
12. Airport Categories. 2022. *Federal Aviation Administration*: веб-сайт. URL: https://www.faa.gov/airports/planning_capacity/categories#:~:text=An%20airport%20is%20defined%20in,with%20the%20buildings%20and%20facilities
13. The impact of COVID-19 on the airport business – and the path to recovery. 2022. *Airport Council International*: веб-сайт. URL: <https://aci.aero/2022/02/24/the-impact-of-covid-19-on-the-airport-business-and-the-path-to-recovery-4/>
14. Airport Non-Aeronautical Revenue Market to show impressive growth of 8.7% CAGR during the period 2022-2027 | 123 Report Pages. 2022. *TheExpressWire*: веб-сайт. URL: <https://www.digitaljournal.com/pr/airport-non-aeronautical-revenue-market-to-show-impressive-growth-of-8-7-cagr-during-the-period-2022-2027-123-report-pages>
15. War in Ukraine and air transport. 2022a. *Airlines IATA*: веб-сайт. URL: <https://airlines.iata.org/analysis/war-in-ukraine-and-air-transport>
16. The impact of the war in Ukraine on the aviation industry Guide. 2022b. *IATA Factsheet*: веб-сайт. URL: <https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/the-impact-of-the-conflict-between-russia-and-ukraine-on-aviation/>
17. Restoring airport revenues post COVID-19. 2020. *CAPA – Centre for Aviation*: веб-сайт. URL: <https://centreforaviation.com/analysis/reports/restoring-airport-revenues-post-covid-19-530691>

Стаття надійшла до редакції 26.12.2022

Стаття рекомендована до друку 25.05.2023

REFERENCES

1. Pavlenko, V. (2017) Development of non-aviation activities in the airports of Ukraine. *Global and National Problems of Economy*, 17, 397-399. (in Ukrainian)
2. Joyal, C. (2022). A glimpse into airports' financial activities during the first year of the pandemic. Retrieved from <https://blog.aci.aero/a-first-in-depth-look-into-airports-financial-activities-during-the-first-year-of-the-pandemic/>
3. Morris, M. (2022). How Do Airports Make Money? Retrieved from <https://knavigation.net/how-do-airports-make-money/>
4. Kitching, G. (2022). Q. How complex can an airport's charges be? Retrieved from <https://rdcaviation.com/news/q-how-complex-can-an-airports-charges-be/>
5. Lucas, P. (2022). Non-aeronautical revenues: Diversify and grow. Retrieved from <https://airport-world.com/non-aeronautical-revenues-diversify-and-grow/>
6. Woensel, J., Beach, T., & Mejia, M. (2021). Fuelling Airport Recovery Via Non-Aeronautical Revenue. Retrieved from <https://www.wsp.com/en-ca/insights/fuelling-airport-recovery-via-non-aeronautical-revenue>
7. Peña, E. (2018). A tale of two airports: Public vs. private. Retrieved from <https://blogs.worldbank.org/ppps/tale-two-airports-public-vs-private>
8. Bhatia, P., & Singh, J. (2020). The untapped potential of Revenue Management in Airports. Retrieved from <https://www.wipro.com/engineering-construction-operations/the-untapped-potential-of-revenue-management-in-airports/>
9. Mishra, N. (2022). Airport operators anticipate better times. Retrieved from <https://www.aerotime.aero/articles/31401-exclusive-airport-operators-anticipate-better-times>
10. Desharnais, J. (2021). Recovering Sustainably: Why and How Airports Can Initiate, Maintain, or Enhance Their Sustainability Commitments. Retrieved from <https://blog.aci.aero/recovering-sustainably-why-and-how-airports-can-initiate-maintain-or-enhance-their-sustainability-commitments/>
11. Kepekci, H., & Mizrak, K. (2021). Using of Renewable Energy at Airports. International World Energy Conference (December 03-04, 2021) Kayseri: Turkey, 237-245.
12. Federal Aviation Administration. (2022). Airport Categories. Retrieved from https://www.faa.gov/airports/planning_capacity/categories#:~:text=An%20airport%20is%20defined%20in,with%20the%20buildings%20and%20facilities
13. Airports Council International. (2022). The impact of COVID-19 on the airport business – and the path to recovery. Retrieved from <https://aci.aero/2022/02/24/the-impact-of-covid-19-on-the-airport-business-and-the-path-to-recovery-4/>
14. TheExpressWire. (2022). Airport Non-Aeronautical Revenue Market to show impressive growth of 8.7% CAGR during the period 2022-2027 | 123 Report Pages. Retrieved from <https://www.digitaljournal.com/pr/airport-non-aeronautical-revenue-market-to-show-impressive-growth-of-8-7-cagr-during-the-period-2022-2027-123-report-pages>
15. IATA (2022a). War in Ukraine and air transport. Airlines IATA. Retrieved from <https://airlines.iata.org/analysis/war-in-ukraine-and-air-transport>
16. IATA (2022b). The impact of the war in Ukraine on the aviation industry Guide. IATA Factsheet. Retrieved from <https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/the-impact-of-the-conflict-between-russia-and-ukraine-on-aviation/>
17. CAPA – Centre for Aviation. Retrieved (2020). Restoring airport revenues post COVID-19. Retrieved from <https://centreforaviation.com/analysis/reports/restoring-airport-revenues-post-covid-19-530691>

The article was received by the editors 26.12.2022

The article is recommended for printing 25.05.2023

T. KIM, Ph.D. (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economy and World Economy, V.N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3825-2564>, e-mail: tetjana.kim@gmail.com

O. KRYVTSOV, Student, V.N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4903-3474>, e-mail: o.v.kryvtsov@gmail.com

POSSIBILITIES AND PROSPECTS FOR AIRPORT REVENUE RECOVERY BY APPLYING INTERNATIONAL STRATEGIES OF ECONOMIC DEVELOPMENT

The global air transportation market has tremendously changed over the past three years. Worldwide quarantine restrictions complicated the process of aeronautical communication both at the domestic and international levels. Lockdown resulted in a sharp decrease in the volume of world passenger traffic - a vital source of airport revenues. This article studied global airport revenues and classified airport services by type and revenues according to the sources of their receipt. The structure of aeronautical and non-aeronautical revenues was given, and the most common airport charges were characterized. The state and forecasts of world passenger air transportation volume during 2015-2025 and the impact of the COVID-19 pandemic on them were studied in this article. In particular, the way it redistributed shares of non-aeronautical revenues with an increase in the share of rental revenues. Attention to the impact of a full-scale Russian invasion of Ukraine on the global aviation industry was paid. The current forecasts for the recovery of the global air transportation market were studied. Analysis of the current state of aeronautical and non-aeronautical airport revenues allowed to identify possible strategies for increasing their volume under post-pandemic aeronautical market recovery conditions. Among the possible measures for airports, the following were highlighted: implementation of dynamic pricing based on demand and airport workload, using the diversification strategy for organizing income sources with a focus on non-aeronautical services and air cargo transportation. The importance of greening economic activity in the long term was noted to ensure the investment attraction of airports.

Keywords: **airport, strategies of increasing airport revenues, aeronautical and non-aeronautical revenues, impact of the COVID-19 pandemic.**

JEL Classification: L93, O18, R41.

Як цитувати: Кім Т.І., & Кривцов О.В. (2023). Можливості та перспективи відновлення дохідності аеропортів завдяки застосуванню міжнародних стратегій економічного розвитку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (104), 37-44. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-05>

In cites: Kim T., & Kryvtsov O. (2023). Possibilities and prospects for airport revenue recovery by applying international strategies of economic development. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (104), 37-44. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-05> (in Ukrainian)

O. NOSOVA

D.Sc. (Economics), Professor,
Professor of the Department of Management, Marketing and Entrepreneurship
V. N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
Professor European University Viadrina Frankfurt (Oder),
European University Viadrina
59 Große Scharrnstrasse, Frankfurt (Oder), 15230, Germany
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5638-6294>, e-mail: olgano59@gmail.com

**ASSESSMENT OF UKRAINIANS PERCEPTIONS TOWARD EUROPEAN UNION
VALUES: EMPIRICAL RESULTS¹**

The paper aims to assess changes in the public perceptions of European Union values in Ukraine in the conditions of external aggression. It explores how conflict escalation affects the public views in different groups, and changes attitudes and beliefs regarding adopting European Union values in society. The paper analyses the concepts of value and demonstrates the devaluation of cultural and social values in some population groups. The methodology applies a survey based on online interviews and descriptive statistics methods. The Schwartz methodology in the World Values Survey 2020 is used to create a survey questionnaire. An online survey of Ukrainians' worldviews of European Union values perceptions was conducted for Ukrainian citizens in all regions except for the territories, occupied in 2022. The survey results highlight the trend of commitment of a major part of Ukrainian citizens to European Union values. The research demonstrates the inconsistencies in the importance and satisfaction of social values and stereotypes, compliance with the law, personal freedom and human rights, level of economic freedom, and commitment to European integration. These contradictions will be resolved through the development of favorable conditions and of beliefs and convictions of people that support the adoption and dissemination of European values.

Keywords: **values, European Union values, values assessment, European integration.**

JEL Classification: *P48, P50, P51, P52.*

Introduction. The paper aims to assess the change in the perception of the Ukrainians towards the European Union's values after the invasion of Ukraine. Most Ukrainians support the core European Union values such as respect for human dignity and rights, freedom, democracy, equality, and the rule of law. The online survey for Ukrainian citizens was provided in 2022 in all Ukrainian regions (except for the occupied territories).

The idea of value describes something significant to someone, such as worth or utility. "The existence of subjective or objective definitions of values reflects the diversity of approaches, and division on instrumental/final values and extrinsic/intrinsic values" (Value, Philosophical Theories, 2020). "Culture plays a greater role in encouraging certain characteristics and values such as independence, risk-taking, innovation, and competitive aggressiveness" mentioned by Lee & Peterson (2000). Since the Act of Declaration of Independence on 24 June 1991, Ukraine provides a policy, that is directed to encourage the adaptation of European values, which had strong support in the country from a large part of the population and groups. Values are the fundamental elements of culture; they define the meaning and significance for the people within a social system (society.) Young (2022) asserts that "liberal values should be applied globally because they have universal moral implications, particularly given that a democratic international order is supposedly more stable than one based on immoral power relations".

The problem of values evolved relevant in the transformational period when cultural traditions were devalued and new values and behavioral forms appeared, reflecting the democratic development of the country, and the path to future European Union integration. The external

---

© Nosova O., 2023

¹ The authors would like to express their gratitude to Professor Timm Beichelt at the European University Viadrina Frankfurt (Oder), Viadrina Institute for European Studies for his valuable comments of the draft version of this paper and his inspiration to further research study, and to Volkswagen Foundation for funding this research.

aggression against Ukraine has led to accelerating the process of the European Union values dissemination and adaptation in the society.

The paper presents the survey estimation results of changes in public opinions of Ukrainians for European Integration values after military aggression. The data source is survey data, results of the author's online poll in 2022.

The paper used the author's online poll data and descriptive statistics methods, including conceptualization, data analysis, data collection, measurement, and research design.

The paper contented the estimations of importance and satisfaction of eight value criteria, containing value subcategories. The concept of the World Values Survey 2020 (2020), based on the Schwartz methodology (Schwartz, 1992) is applied to create a survey questionnaire sample, highlighting the core values, such as honesty, patriotism, readiness for self-sacrifice, and readiness to forgive others.

With the help of the obtained estimations, it was feasible to compare the importance and satisfaction of value outcomes and identify the discomfort, indifference, loyalty, and overpayment zones.

Even though most Ukrainians support and share European values, some individuals hold the opposite viewpoint. The estimation findings show some inconsistencies in values and value subcategories. The study showed the disparities between the importance and satisfaction in the following categories: social values and stereotypes, legal compliance, degree of economic freedom, and dedication to European unity. It supports the upward tendency and the strong adherence to European ideals by most Ukrainians. After the armed invasion in Ukraine, some old-minded individuals shifted their post-Soviet beliefs toward European values. These societal trends reflect the huge changes and adjustments in the consciousness and behavior of groups. The high moral principles include the brave and patriotic responses of the Ukrainians toward the aggressors, the preservation and maintenance of principles for European integration, and the unity of Ukraine as a country.

Review of the literature. The literature review substantiates the broad notion of value and modern concepts. Personal values reflect beliefs and what is important for a person. Both categories explain the grounds for personal motivations and drive personal decision-making. Schwartz's method for diagnosing value orientations allows for diagnosing the structure of value orientations of an individual or a group (through group averages) (Schwartz, 1992). The main feature of this technique is that the value concept is differentiated. Values are defined as abstract ideals. A used technique comes down to evaluating nouns and adjectives that describe different values. Values are an action guide. These indicators are used to assess the specific achievements of people. The European values study is based on neoliberalism, neoliberal institutionalism, social constructivism, and critical approaches. "The Political Economy of European Integration focuses on the questions regarding the role of the state and the interaction between the state and the system. It bridges and narrows the gap between "American" and "European Studies of European Integration," - pointed out Verdun (2005). Tallis (2023) argues that "Ukrainians support their country's European direction and the chance to live by "European values." The author introduces "contradictions in the EU's approach to Central and Eastern European states from 2004–2014." The scientist analyses "the relationship between identities, borders, and orders and their constellations in movable Europe." Dymchenko et al. (2021) define economic values by applying an integral indicator of economic estimation of the business activity of the enterprise. Sologoub (2022) analyses political values and considers that providing the EU candidate status to Ukraine gives moral support to the Ukrainian people during the war and provides an anchor for further reforms. Nafus (2018) asserts "the necessity of the formation of an integral system of basic values and fundamental principles that unite society." Gataullin & Lebedev (2011) ascertained that the degree of human freedom as a consumer is determined in a transformative way by the architectonics of the space of post-ideology. "A remarkable and persistent difference between Eastern and Western European values is interpersonal trust: high in the West, low in the East. After all, trust is believed to stimulate social cohesion and economic growth", - emphasize Halman et al. (2022).

The way the European Union operates shows how various nations view European values, showing how attitudes converge and diverge throughout all stages of growth. Luijckx et al. (Reflections on European Values, 2022) discovered that "in richer countries, greater levels of inequality are associated with a lower endorsement of autonomy values, whereas this relationship

was not observed in poorer countries". After receiving the status of a candidate for EU membership on June 23, 2022, Ukraine identified the main European values that it strives to implement in modern Ukrainian society. They are "liberty, democracy, equality, the rule of law, respect for human dignity, and respect for human rights" (Ukraine in World Values Survey. Resume of the Analytical Report, 2020).

Numerous studies highlight important alterations in people's awareness that have taken place since the start of the external invasion. The comparison of assessments results of the empirical surveys "How Ukrainians perceive European values (2017)", "World Values Survey. Wave six (2010-2014)", "Ukraine in World Values Survey 2020", "Are Ukrainian values closer to Russia or Europe (Reeskens, 2022) proves the belief that European values shared by Ukrainian citizens need deep adaptation in the country. "The following results include conveying the importance of democracy, satisfaction with the political system, reported 'closeness to Europe and tolerance towards homosexuality," — writes Nosova (2022a).

The Twelfth Way of the Gradus Research Study (Social Screening of Ukrainian Society, 2022) was directed to define Ukrainians' actions during the full-scale war and assess the changes inside Ukrainian society in the short run and long run perspectives. The survey questionnaire contains questions on the energy situation, perception of the full-scale war with Russia, the importance of values and observance of the principles, and employment during the war. On the European scale of values, the pre-existing value systems are being replaced by new ones that put more emphasis on culture, relieving the burden of corruption, and restoring society's moral character. The most recent evaluation in Ukraine shows that Ukrainians believe in the designation of core European values democracy, freedom of religion, the rule of law, and tolerance (Ukrainian Society and European Values, 2022). Adherence to European values accelerates the democratic society and the rule of law. This strategy allows for the formulation of a policy for the personal cultural development of citizens, and the dissemination of best European practices of relations in society (Nosova, 2022b).

The review of the existing works and approaches to the European Union value assessment confirms that a significant part of the Ukrainian population changed their attitude toward post-socialist values and ideas and turned into opponents of these postulates after the beginning of a full scale war in Ukraine.

"Social changes in institutions, norms, values, and hierarchies result in the formation of civil society. Thus, managing economic units as well as global business requires balancing forces between homogenization and differentiation of institutions", — write Nosova & Lypov (2022). The paper emphasizes the need for a special study of European integration and regional values adaptation in Ukraine, which outlines the key problem for providing humanitarian safety based on an analysis of EU legislation. The creation of institutions is needed, that ensure the best possible practices application and achievement of symbiosis between regional and European values and principles.

Methodology. The methodology adopted in this study is a survey method based on interview assessment and description. The survey was conducted to assess public opinion polls for Ukrainian citizens from September 1 – October 31, 2022. The survey was organized through the questionnaire in the online application form. The questionnaire applied the methodology of the World Values Survey, highlighting the core values, such as honesty, patriotism, readiness for self-sacrifice, and readiness to forgive others.

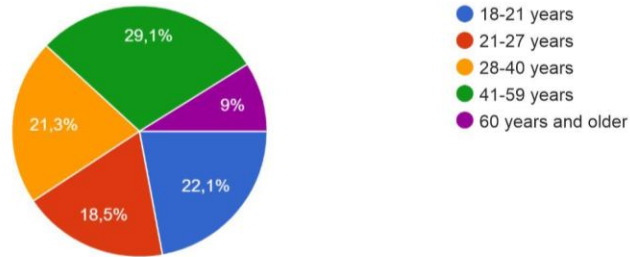
The survey uses a Likert Scale – a 5-point scale, referred to as a satisfaction scale, that ranges from one extreme attitude to another. A multivariate assessment method is used in respondents' responses. The importance is defined as: very important – 5, low important – 4, partially important – 3, less important – 2, not important – 1. Respondents choose to use the proposed answer options: completely satisfied – 5, low satisfied – 4, somewhat satisfied – 3, less satisfied – 2, and not satisfied – 1. An assessment of the importance and satisfaction with value categories contains information about what different groups of the population are consider to be important and not important, and what are they satisfied with or dissatisfied with, and in what areas the value system should be improved in the direction of European values. To conduct the assessment, a questionnaire was developed, where respondents were asked to first-rate the degree of importance for them of each satisfaction factor in points from 1 ("not at all important") to 5 ("critically important"). The resulting scores were then used to calculate adjustment factors reflecting each factor relative importance or "share" in overall respondents' satisfaction. The questionnaire included 4 value criteria and 18

subcategories that characterize different aspects of the formation and perception of European values in Ukraine. The estimation results of the importance and satisfaction model are shown in figures 1–8, which demonstrates that there is a discrepancy between importance and satisfaction for several value subcategories in the respondents' answers.

Further, respondent satisfaction for each criterion is separately assessed. All the factors that affect respondent satisfaction have different meanings and importance for various people. Each person has unique intrinsic perceptions and beliefs of European values. In practice, this means that questionnaires devoted to assessing importance and satisfaction should reveal not only the degree but also subcategories of life and work satisfaction of the respondents. 502 respondents living in all regions of Ukraine (except for the Autonomous Republic of Crimea) were surveyed (Fig. 1 – Fig. 5).

1. Please indicate your age

502 answers

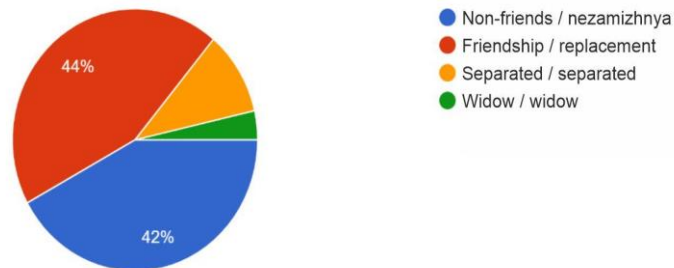
Fig. 1. Age of respondents (years)

Source: created by the author.

29.1% of respondents were of age 41 – 59, 21.3% took part in the survey at age 28–40 years, 22.1% of applicants were 18–21 years, and the rest (9%) were 60 years and older.

2. Select your marital status. Married, Widower/widow, Divorced, Single/not married

502 answers

Fig. 2. Marital status of respondents (were are Married ones??)

Source: created by the author.

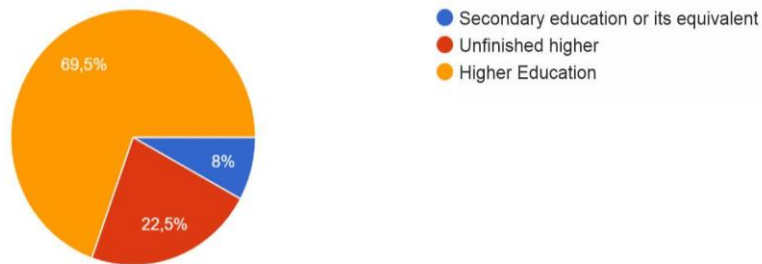
The survey participants defined that they had the following education levels. 69.5% of respondents had a higher education, 22.5% mentioned an unfinished education, and 8% indicated secondary or its equivalent.

The survey was conducted with citizens of Ukraine who at the time of the survey lived on the territory of Ukraine until February 24, 2022 (Fig. 4). 62.4% lived in the East of Ukraine before starting the hostilities. 23.1% of respondents pointed to the Center/North of Ukraine, 7% of applicants lived in the Center, and the rest mentioned the West of Ukraine.

3. What education do you have?

502 answers

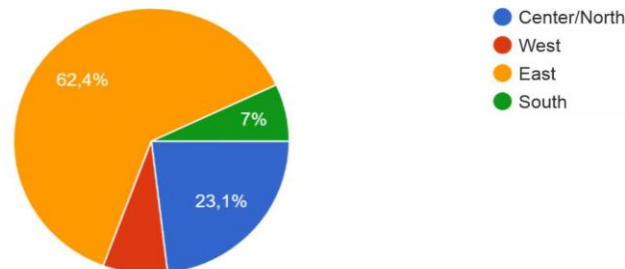

Fig. 3. Level of education of respondents

Source: created by the author.

4. In which region of Ukraine did you live before the start of hostilities?

502 answers

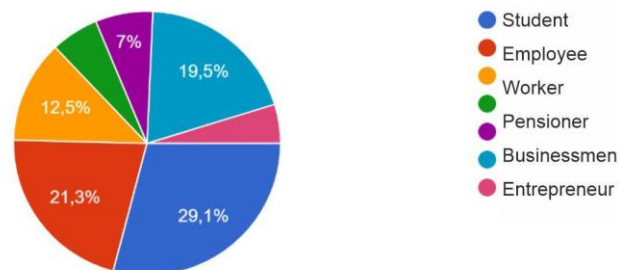

Fig. 4. The region of residence before the outbreak of hostilities

Source: created by the author.

5. Indicate your type of employment

502 answers

Fig. 5. Type of employment of respondents

Source: created by the author.

The analysis of the types of employment of respondents showed that there were 29.1% of students, 21.3% were employees, and 19.5% were businessmen. Workers made up 12.5%, and 7% – of pensioners (See Figure 5).

The sample did not include residents of territories that were temporarily not controlled by the authorities of Ukraine until February 24, 2022 (the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol, and certain districts of the Donetsk and Lugansk regions).

Statement of the objectives of the article. The main hypothesis driving the paper is that ideas and perceptions of European values and beliefs are largely strengthened and supported by a significant part of the Ukrainian people after military aggression against Ukraine.

Presentation of the basic material. The questionnaire sample consists of the basic five value categories. They are social values and stereotypes, attitude to religion, compliance with legality, economic freedom level, and commitment to European integration. The choice of value categories is based on generalized data from previous studies and reflects the main value characteristics of the European Union ideals. To provide a deep explanation of the received results we continue the value analysis with subcategories.

The four blocks of value assessment determine the degree of importance and satisfaction of statements from 1 to 5 (where 1 completely disagrees, 5 completely agrees).

The first block of social values and stereotypes is characterized by the following subcategories: family, friends and acquaintances, leisure and free time, work, social welfare, and faith in people. These values reflect the fundamental values in society. Social values determine life ideals and goals that, in the opinion of the majority in a given society, should be achieved. These are ideas, principles, objects, and their properties regarding their significance for human life and society. Stereotypes in the modern world are standardized, stable, value-defined, emotionally saturated images (scheme, cliché, template) that embody the essence of the concept of a social object (individual, group, phenomenon, or process). The formation of a stereotype is based on the real socio-psychological phenomenon of unification, schematization, and generalization of personal life experience data based on possible sources of information.

Table 1 – Social Values and stereotypes assessment

№	Block	№ Subcategory	Subcategory	Importance	Satisfaction	Zone	Final
	1	2	3	4	5	6	5-4
				Average	Average		
1	Social Values and stereotypes	1	Family	3.67	4.00	Loyalty zone	0.33
		2	Friends and acquaintances	4.67	3.68	Discomfort zone	-1.01
		3	Leisure and free time	3.67	4.00	Loyalty zone	-0.33
		4	Work	3.67	2.66	Discomfort zone	-1.01
		5	Social welfare	3.50	2.67	Discomfort zone	-1.17
		6	Faith in people	4.50	3.33	Discomfort zone	-1.17

Source: author's data of assessment values in Ukraine in 2022.

The results indicate dissatisfaction among the respondents and limited possibilities for self-realization and self-development under the effects of a full-scale war against Ukraine.

The received data illustrates personal attitudes of respondents to social values and stereotypes after the beginning of the aggression against Ukraine. Identify the discomfort, indifference, loyalty, and overpayment zones. The overpayment zone defines the difference between satisfaction and importance as more than 1 point. The loyalty zone is the difference between the indicated values that approximately coincide. The indifference zone marks the difference in satisfaction and importance up

to 1 point. The discomfort zone determines the difference in satisfaction and importance is more than minus 1 point.

Estimations show the existence of a zone of loyalty for family and leisure and free time. Friends and acquaintances, social welfare, work, and faith in people belong to the discomfort zone. 62% of participants in the survey assessment consider that faith in a person contributes to their self-realization or self-development. 34% of applicants marked that they are satisfied with the conditions for self-realization. 65.2% of respondents pointed out the importance of a stable paying job, but only 32.8% of them were satisfied with their received salary (income).

The results of the study are confirmed by the estimations of Gradus Research in 2023. Among the residents of Western, Central regions, and Kyiv, there is a significantly higher share of those who have a job and are actively working. There is a significantly higher share of those employed but temporarily do not work in the East and in the South. The biggest number of unemployed is among those who went abroad. More Ukrainians are returning to active performance of their work duties; accordingly, one can observe a decrease in the share of those who have a job but are not working. At the same time, the income of the vast majority of the population has decreased (78%) (Social Trends 2023 from Gradus Research, 2023).

The second block – the attitude to religion – consists of position to religion, frequency of attending religious events, and relations between the church and the state.

Table 2 – Attitude to religion assessment

№	Block	№ Subcategory	Subcategory	Importance	Satisfaction	Zone	Final
2	Attitude to religion	7	Position to religion	3.33	4.00	Zone of indifference	-0.67
		8	Frequency of attending religious events	2.50	3.67	Overpayment zone	1.17
		9	Relations between the church and the State	4.33	4.00	Loyalty zone	0.33

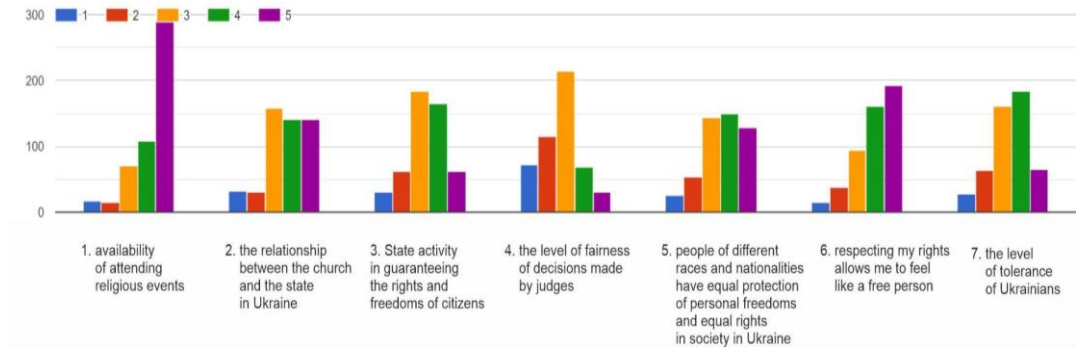
Source: author's data of assessment values in Ukraine in 2022.

Analysis of the previous estimations demonstrate that religion was important for two-thirds of Ukrainians: 23.6% referred to it as being “very important” and 43.1% – as “rather important.” (Ukraine in World Values Survey, 2020). The data of the Razumkov Center assessment in 2022 assert that 59% of respondents noted the positive role of the church in Ukrainian society. This result is the highest since 2000. 74% of Ukrainians considered themselves believers; in 2021 this share was only 68%. (War and the Church, 2022).

The survey estimation of the attitude to religion in Ukraine confirms the above-mentioned survey results. It highlights a positive attitude of the population toward religion. 74.4% of respondents considered religion to be a conductor of universal human values. The frequency of attending religious events intensified after the beginning of aggression. People need communication and common ideas, views interchange, personal and moral support so they began to seek consolation and relief from the suffering associated with the war through the worship of religious rites (See Figure 6).

The existence of the overpayment zone is explained by the increase of believers among the adult population. The loyalty zone reflects stable relations between the church and the state. 53.8% of respondents consider the state should not influence the church. Nearly all Ukrainian religious institutions have been staunchly pro-Ukrainian since the beginning of the aggression against Ukraine and actively took part in establishing humanitarian evacuation routes, hosting refugees, and organizing the provision of housing, medicine, and counseling to the war victims.

6. Rate on a five-point scale the extent to which you are satisfied with the provision of personal freedoms in the state (1 — does not satisfy at all, 5 — completely satisfies)

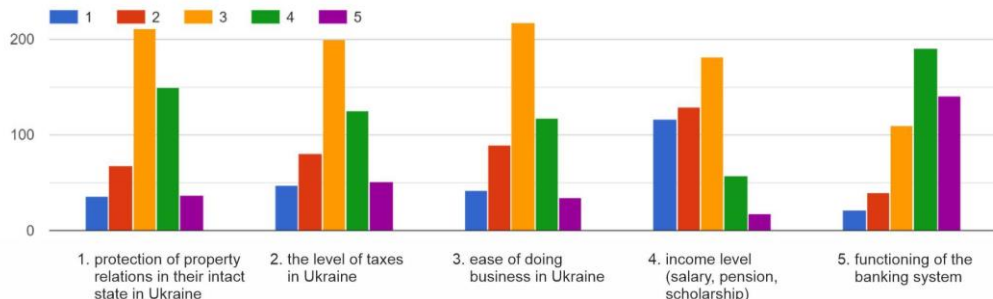

Fig. 6. The estimation of the attitude to religion

Source: created by the author.

The assessment of the economic freedom level in Ukraine reflects the global tendencies in the economic downturn as well the consequences of damages and destructions caused by the Russian aggression. “The complexity of inflationary dynamics is creating a challenging policy environment for both the public sector and central banks, given the mix of demand and supply-side drivers, including a prolonged war in Ukraine, and associated energy-supply crunch, the potential for escalating sanctions, and continued bottlenecks from a lingering pandemic or new sources of supply-side controls”, – pointed out in the Global Risks Report 2023 (2023). Following Russia’s attack, the Ukrainian economy shrank by more than 30% in 2022. The GDP declined by 30% in 2022. By the end of 2022, an extra 8 million Ukrainians were living in poverty. The large-scale war in Ukraine caused huge economic losses and horrible destruction of enterprises, residential buildings, and infrastructure. According to Gradus Research: “57% of Ukrainians have a work status and continue to have a job. 43% of respondents work full-time/part-time, and 14% of respondents are employed but not working”. “At the same time, 37% of Ukrainians are unemployed – among them 36% have lost their jobs since the beginning of the war, and 40% were unemployed long before the invasion, ” said in the “Social Trends 2023 from Gradus Research” (2023). 95% of Ukrainians are confident that we will win and do not expect any economic catastrophe, and 76% believe that the situation will only be improved in the future.

9. How satisfied are you with the conditions of development and the degree of business protection (1 — does not satisfy at all, 5 — completely satisfies)

Fig. 7. The level of satisfaction of business condition and business protection

Source: created by the author.

Our survey assessment of economic freedom level highlights the answers to the question how one is satisfied by the conditions of development and the degree of business protection (1 – not at all satisfied, 5 – completely satisfied), i.e.: attitude to work, professional competencies, the material well-being of workers, entrepreneurial freedom, a system of remuneration, and the protection of property rights. The estimation results demonstrate that 35.2% of respondents are not satisfied with fiscal freedom and tax burden, 66.2% – with financial freedom, and 37.4% – with the protection of property rights (Fig. 7). The International Finance Corporation (IFC) has announced a new \$2 billion anti-crisis financial package to support the Ukrainian private sector and the welfare of Ukrainians. \$2 billion anti-crisis package includes \$1 billion from IFC's account, as well as additional funding that depends on guarantees from donor governments. Rationality has become a necessary condition for business survival.

Table 3 – Assessment of economic freedom level

№	Block	№ Subcategory	Subcategory	Importance	Satisfaction	Zone	Final
7	Economic freedom level	30	Income level (salary, pension, scholarship)	3.67	3.00	Zone of indifference	-0.67
		31	Fiscal freedom and tax burden	4.67	2.33	Discomfort zone	-2.33
		32	Freedom of entrepreneurship	3.33	3.50	Loyalty zone	0.17
		33	Freedom of labor	3.67	3.00	Zone of indifference	-0.67
		34	Financial freedom	4.00	2.33	Discomfort zone	-1.67
		35	Protection of property rights	4.00	2.50	Discomfort zone	-1.50

Source: author's data of assessment values in Ukraine in 2022.

On June 23, the European Council granted Ukraine the status of a candidate for EU membership. Almost 90% of Ukrainians believe that in 10 years Ukraine will be a prosperous country in the EU. According to a survey by the Kyiv International Institute of Sociology (KIIS). At the same time, 63% of Ukrainians fully share this view, but 26% – rather agree. Only 5% of respondents have pessimistic expectations. Among all age categories, the vast majority are optimistic about the future of Ukraine, in particular, among 18–29-year-olds the figure is 94%, among the people over 70 there are 92% of optimists, relatively fewer optimists among the people aged 60–69 – 81%, more than 8% believe that it will be a country with a destroyed economy and an outflow of people, and 10% cannot decide on this matter (Hrushetsky, 2022). Support for Ukraine's accession to NATO and the EU among Ukrainians has grown to 82% and 85%, respectively – the results of the All-Ukrainian sociological survey of the International Republican Institute in 2022.

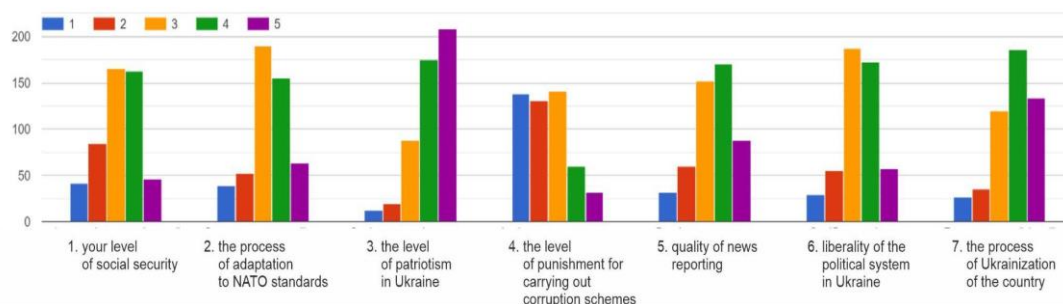
Our assessment results of commitment to European Union Integration values highlight that most respondents are not satisfied with the velocity and fulfillment of basic necessary procedures of adaptation of principles, norms, regulations, and accession process to the European Union (See Table 4).

Table 4 – Assessment of Commitment to European Union Integration

№	Block	№ Subcategory	Subcategory	Importance	Satisfaction	Zone	Final
8	Commitment to European Union integration	36	Integration into the EU	4.04	3.00	Discomfort zone	-1.04
		37	NATO accession	4.67	3.00	Discomfort zone	-1.67
		38	Patriotism	4.02	3.00	Discomfort zone	-1.02

Source: author's data of assessment values in Ukraine in 2022.

10. Are you satisfied with the quality of the following indicators? (determine on a five-point scale, where 1 — does not satisfy at all, 5 — completely satisfies)

Fig. 8. The degree of satisfaction with the pace of European integration

Source: created by the author.

In the survey, 42% of respondents were not satisfied with the process of Ukraine's integration into the EU, and 56% were not satisfied with the process of adaptation to NATO standards. 76% of respondents are satisfied with the quality of the level of patriotism in Ukraine (Fig. 8). The ongoing war in Ukraine aggravates economic, political, social, ecological, and personal security crises. Implementation of the EU-Ukraine Association Agreement (AA), Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA), and Energy Community (ECSEE) cooperation is directed toward the intensification of existing cooperation and will be insufficient to face the new category of challenges and imminent threats in Eastern Europe. Intensification and modification of the programs and policies that Western organizations currently have in place regarding Ukraine will stimulate EU principles and norms adaptation, NATO standards admittance, EU integration, and NATO accession. The implementation of all the necessary procedures and regulations of the EU and NATO will lead to the fulfillment of the Ukrainian dream to live in a prosperous country in the EU.

Conclusions. The poll results have shown the necessity of creation of democratic institutions, civil society, and a democratic state based on law enforcement and property rights protection. The replacement of existing value systems on the European Union scale of values, focusing on the moral recovery of society, relieving the burden of corruption, and the growing importance of culture are the basic trends of contemporary Ukrainian development.

The study confirmed the hypothesis of the trend that the commitment of Ukrainians to European Union values have strengthened after the beginning of a large-scale aggression against Ukraine. The survey results conducted online in all regions of Ukraine, except for the territories occupied by the Russian Federation, proved the commitment of Ukrainians to the ideals and values of European Union integration.

The analysis of the survey data indicates the importance of and satisfaction by values. Some issues approved that certain areas of discomfort indicate existing inconsistencies between the sub-categories implications. The discomfort zones of social values and stereotypes, compliance with the law, economic freedom, and commitment to European Union integration pointed to the aggravation of several problems associated with the adaptation of European Union values in Ukrainian society.

This testifies to the expediency of continuing the study of value changes in society. The creation of attractive conditions and the formation of beliefs and convictions in the direction of dissemination and adaptation of European Union values will eliminate these inconsistencies. It should be mentioned the necessity of continuing work on disseminating positive practices and experiences of the application of European Union values.

REFERENCES

1. Value, Philosophical Theories of. (2020). New World Encyclopedia. Retrieved from https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Value,_Philosophical_theories_of

2. Lee, S. M., & Peterson, S. J. (2000). Culture, Entrepreneurial Orientation, and Global Competitiveness. *Journal of World Business*, 35, 401-416. doi: [https://doi.org/10.1016/S1090-9516\(00\)00045-6](https://doi.org/10.1016/S1090-9516(00)00045-6)
3. Young, M. (2022). Less Clash of Civilizations', more rift. 20.05. Retrieved from <https://en.qantara.de/content/ukraine-and-the-west-selective-values-less-clash-of-civilisatio>
4. Ukraine in World Values Survey (2020). Resume of the Analytical Report. Kyiv: NGO Ukrainian Centre for European Policy .
5. Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
6. Verdun, A. (2005). An American-European Divide in European Integration Studies. In the book "The Political Economy of European Integration. Theory and Analysis." Eds. Erik Jones and Amy Verdun. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
7. Tallis, B. (2023). *Introduction: Identities, Borders, and Orders in Central and Eastern Europe. In: Identities, Borderscapes, Orders. Frontiers in International Relations*. Cham: Springer. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-031-23249-7_1
8. Dymchenko, O., Rudachenko, O., Yesina, V., & Tararuev, I. (2021). Economic Potential of Ukraine: Assessment and Forecasting. The 3rd Eastern European Conference of Management and Economics (EECE 2021) – Sustainable Development in Modern Knowledge Society. doi: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202111101014>
9. Sologoub, I. (2022). Ukraine's EU Integration: A Long Way Home. *Intereconomics*, 57(4), 218-224. doi: <https://doi.org/10.1007/s10272-022-1066-1>
10. Nafus, I. (2018). System of Values as a Basis for Social Capital Formation. *Intellect XXI*, 1, 179-182.
11. Gataullin, A., & Lebedev, A. (2011). The Degree of Freedom of Social Subject in the Space of Post-Ideology. *Scientific Notes of Kazan University. Humanitarian Sciences*, 153(1), 32-41.
12. Halman, L., Reeskens, T., Sieben, I., Zundert, M. (2022). *Atlas of European Values: Change and Continuity in Turbulent Times*. Tilburg: Open Press TiU.
13. Reflections on European Values. (2022). Honouring Lock Halman's Contribution to the European Values Study. Eds. Ruud Luijkx, Tim Reeskens, Sieben Inge. European Values Series. Publisher: Open Press TiU. doi: <https://doi.org/10.26116/09eq-y488>
14. Reeskens, T. (2022). Are Ukrainian values closer to Russia or Europe? Retrieved from <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/03/04/are-ukrainian-values-closer-to-russia-or-to-europe/>
15. Nosova, O. (2022a). Transformational Change: Challenges and Development Prospects. The Case of Ukraine. *Social Entrepreneurship Review*, 1. Retrieved from <https://ser.uek.krakow.pl/index.php/ser/article/view/79/73>
16. Social Screening of Ukrainian Society During the Russian Invasion – the Twelfth Way of the Study (2022). Analytical Report. Gradus Research Company. Retrieved from <https://gradus.app/en/open-reports/gradus-eu-wave-12-ua/>
17. Ukrainian Society and European Values (2022). Report on the Results of Sociological Research. Gorshenin Institute. Kyiv: Friedrich Ebert Stiftung.
18. Nosova, O. (2022b). Transformation of the Social-Economic and Political Values in Ukraine to the European Union Values. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, 103, 5-16. doi: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2022-103-01>
19. Nosova, O., Lypov, V. (2022). Cultural Values in the Formation of Economic Relations. *London Journal of Social Sciences*, 2(4), 20-33. doi: <https://doi.org/10.31039/ljss.2022.4.86>
20. Social Trends 2023 from Gradus Research (2023). Like War Turned Ukrainians Into a More Conscious Nation. Retrieved from <https://gradus.app/uk/open-reports/>
21. War and the Church. Church and Religious Situation in Ukraine in 2022. (2022). Razumkov Center. Retrieved from https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreliqiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r?fbclid=IwAR1NxjtMmncRiVWv-UoneYZLlu4471nR3kwxAnFCK_JHIWqZPnYhbxxYakg
22. The Global Risks Report 2023. 18th Edition. Insight Report. World Economic Forum. Retrieved from <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023/>

23. Hrushetsky, A. (2022). How Ukraine Sees the Future in 10 Years and Williness' to Endure Material Difficulties. Press release. Retrieved from <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1157&page=1> (in Ukrainian)

The article was received by the editors 18.05.2023
The article is recommended for printing 25.05.2023

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Value, Philosophical Theories of. 2020. *New World Encyclopedia*: веб-сайт. URL: https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Value,_Philosophical_theories_of
2. Lee S. M., Peterson S. J. Culture, Entrepreneurial Orientation, and Global Competitiveness. *Journal of World Business*. 2000. Vol. 35. P. 401–416. DOI: [https://doi.org/10.1016/S1090-9516\(00\)00045-6](https://doi.org/10.1016/S1090-9516(00)00045-6)
3. Young M. Less Clash of Civilizations', more rift. 20.05. 2022. *Qantara*: веб-сайт. URL: <https://en.qantara.de/content/ukraine-and-the-wests-selective-values-less-clash-of-civilisatio>
4. Ukraine in World Values Survey. Resume of the Analytical Report. Kyiv: NGO Ukrainian Centre for European Policy, 2020.
5. Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*. 1992. Vol. 25. P. 1–65.
6. Verdun A. An American-European Divide in European Integration Studies. In the book "The Political Economy of European Integration. Theory and Analysis." / Eds. Erik Jones and Amy Verdun. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2005.
7. Tallis B. Introduction: Identities, Borders, and Orders in Central and Eastern Europe. In: *Identities, Borderscapes, Orders. Frontiers in International Relations*. Cham: Springer, 2023. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-23249-7_1
8. Dymchenko O., Rudachenko O., Yesina V., Tararuiev I. Economic Potential of Ukraine: Assessment and Forecasting. The 3rd Eastern European Conference of Management and Economics (EECME 2021) – Sustainable Development in Modern Knowledge Society. 2021. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202111101014>
9. Sologoub I. Ukraine's EU Integration: A Long Way Home. *Intereconomics*. 2022. Vol. 57, No. 4. P. 218–224. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10272-022-1066-1>
10. Nafus I. System of Values as a Basis for Social Capital Formation. *Intellect XXI*. 2018. № 1. P. 179–182.
11. Gataullin A., Lebedev A. The Degree of Freedom of Social Subject in the Space of Post-Ideology. *Scientific Notes of Kazan University. Humanitarian Sciences*. 2011. Vol. 153, Book 1. P. 32–41.
12. Halman L., Reeskens T., Sieben I., Zundert M. Atlas of European Values: Change and Continuity in Turbulent Times. Tilburg: Open Press TiU, 2022.
13. Reflections on European Values. Honouring Lock Halman's Contribution to the European Values Study / Eds. Ruud Lujckx, Tim Reeskens, Sieben Inge. European Values Series. Publisher: Open Press TiU, 2022.
14. Reeskens T. Are Ukrainian values closer to Russia or Europe? 2022. *LSE*: веб-сайт. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/03/04/are-ukrainian-values-closer-to-russia-or-to-europe/>
15. Nosova O. Transformational Change: Challenges and Development Prospects. The Case of Ukraine. *Social Entrepreneurship Review*. 2022a. No.1. URL: <https://ser.uek.krakow.pl/index.php/ser/article/view/79/73>
16. Social Screening of Ukrainian Society During the Russian Invasion – the Twelfth Way of the Study. Analytical Report. 2022. *Gradus Research Company*: веб-сайт. URL: <https://gradus.app/en/open-reports/gradus-eu-wave-12-ua/>
17. Ukrainian Society and European Values. Report on the Results of Sociological Research. Gorshenin Institute. 2022. Kyiv: Friedrich Ebert Stiftung.

18. Nosova O. Transformation of the Social-Economic and Political Values in Ukraine to the European Union Values. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*. 2022b. Is.103. P. 5–16. DOI: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2022-103-01>

19. Nosova O., Lypov V. Cultural Values in the Formation of Economic Relations. London Journal of Social Sciences. 2022. Vol.2, No.4. P. 20–33. DOI: <https://doi.org/10.31039/ljss.2022.4.86>

20. Social Trends 2023 from Gradus Research (2023). Like War Turned Ukrainians Into a More Conscious Nation. *Gradus*: веб-сайт. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/>

21. War and the Church. Church and Religious Situation in Ukraine in 2022. 2022. *Razumkov Center*: веб-сайт. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r?fbclid=IwAR1NxjtMmncRlVVv-UoneYZLlu4471nR3kwxAnFCK_JHIWqZPnYhbxxYakg

22. The Global Risks Report 2023. 18th Edition. Insight Report. *World Economic Forum*: веб-сайт. URL: <https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023/>

23. Грушецький А. Прес-релізи та звіти яким українці бачать майбутнє України через 10 років і готовність терпіти матеріальні труднощі. Пресреліз. 2022. *Київський міжнародний інститут соціології*: веб-сайт. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1157&page=1>

Стаття надійшла до редакції 18.05.2023

Стаття рекомендована до друку 25.05.2023

О. В. НОСОВА, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
професор Європейського університету Віадрина у Франкфурті-на-Одері, Європейський Університет Віадрина, Grosse Scharrnstrasse 59, м. Франкфурт (Одер), 15230, Німеччина
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5638-6294>, e-mail: olgano59@gmail.com

ОЦІНКА СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ЦІННОСТЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЕМПІРИЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Метою статті є оцінка змін сприйнятті цінностей Європейського Союзу суспільством в Україні в умовах зовнішньої агресії. В роботі досліджується питання впливу ескалації конфлікту на суспільні погляди різних груп, а також як змінюється ставлення та переконання щодо прийняття цінностей Європейського Союзу в суспільстві. У статті аналізується поняття цінності та вказуються на девальвацію культурних і соціальних цінностей у деяких групах населення. В статті використовується результати опитування на основі проведеного онлайн-інтерв'ю та проведено аналіз з використанням методів дескриптивної статистики. Анкету для опитування було створено на основі використання методології Шварца у Всесвітньому дослідженні цінностей 2020. У 2022 році серед громадян України в усіх регіонах, крім окупованих територій, було проведено онлайн-дослідження світогляду українців щодо сприйняття цінностей Європейського Союзу. Наведені результати опитування підкреслюють тенденцію прихильності значної частини громадян України до європейських цінностей. Дослідження демонструє відсутність задоволення серед громадян у питаннях: невідповідності соціальних цінностей і стереотипів, дотримання законів, особистих свобод та прав людини, рівня економічної свободи. Отримані висновки свідчать про доцільність продовження дослідження ціннісних змін у суспільстві. Створення привабливих умов та формування вірувань і переконань у напрямку поширення та адаптації цінностей Європейського Союзу сприятиме європейській інтеграції України.

Ключові слова: **цінності, цінності Європейського Союзу, оцінка цінностей, євроінтеграція.**

JEL Classification: P48, P50, P51, P52.

In cites: Nosova O. (2023). Assessment of Ukrainians perceptions toward European Union values: empirical results. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (104), 45-57. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-06>

ПРИКЛАДНА ЕКОНОМІКА

DOI: [10.26565/2311-2379-2023-104-07](https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-07)

УДК 330.101.22:340.42:368.8

Т. В. КАЛАЙТАН

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри історії України, економічної теорії та туризму
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького
вул. Пекарська, 50, м. Львів, Україна, 79010
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4774-4990>, e-mail: kalaitantv@gmail.com

І. Р. ДАНЧЕВСЬКА

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри історії України, економічної теорії та туризму
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького
вул. Пекарська, 50, м. Львів, Україна, 79010
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4006-5039>, e-mail: Ira.Kuhar9@gmail.com

ЕКОНОМІКА СУМІСНОГО КОРИСТУВАННЯ ТА СТРАХУВАННЯ В ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

Метою статті є дослідження особливостей страхування в секторі сумісного користування індустрії гостинності з урахуванням специфіки цієї сфери економіки. Для досягнення мети поставлено такі завдання: (1) визначити специфіку економіки сумісного користування; (2) оцінити сучасні тенденції та перспективи розвитку ринку індустрії гостинності в секторі сумісного користування; (3) дослідити зарубіжний досвід страхування в сфері короткострокової оренди житла через онлайн-платформи сумісного користування. У результаті дослідження виявлено, що економіка сумісного користування швидко зростає, завойовуючи в деяких секторах значну частку ринку. За прогнозами експертів глобальний дохід в цій сфері у 2025р. зросте до 335 млрд. дол. Аналіз статистичних даних показав, що сектор сумісного користування в сфері розміщування туристів в деяких регіонах ЄС у 2022р. не тільки відновився, але й навіть перевищив показники 2019 року. Така тенденція є цілком логічною, оскільки в кризові періоди люди прагнуть економити і обирають бюджетні варіанти відпочинку. Аналіз показав, що захист користувачів (здоров'я та безпека, безпека активів, проблеми з якістю) в економіці сумісного користування не гарантується в повній мірі. Стандартні поліси страхування житла, наприклад, в США не забезпечують належного покриття для розміщування гостей на платній основі в приватному будинку. Крім того вони не захищають власників житла від претензій з боку гостей. Позитивним прикладом вирішення проблемних питань страхування в економіці сумісного користування є підхід, що застосовується компанією Airbnb, яка, співпрацюючи зі страховими компаніями, забезпечує захист господарів та їх гостей. Такий досвід буде корисним для української практики у післявоєнному періоді, враховуючи, що в складних економічних умовах попит в секторі розміщування економіки сумісного користування значно зростає.

Ключові слова: економіка сумісного користування, страхування, індустрія гостинності, тимчасове розміщування та організація харчування.

JEL Classification: A13, G22, L33.

Постановка проблеми. За визначенням Оксфордського словника економіка сумісного користування – це економічна система, в якій люди можуть обмінюватись майном, послугами та ін., як правило, за допомогою Інтернету. Економіка сумісного користування дозволяє людям отримувати додаткові доходи від оренди кімнат, автомобілів або навіть пральних машин (Oxford Collocations Dictionary, 2023).

У 2011 р. в журналі «ТІМЕ» «спільне споживання» було віднесено до топ-10 ідей, які мають змінити світ. Економіка сумісного користування у сучасному економічному середовищі швидко зростає, завойовуючи в деяких секторах значну частку ринку. Валова виручка від сумісних платформ і постачальників в ЄС у 2015 р. оцінювалась в 28 млрд. євро. Протягом останнього десятиліття спостерігається прискорене зростання, оскільки крупні платформи внесли значні кошти з метою розширення своїх операцій в Європі (European Commission, 2016). За даними компанії Statista у 2020 р. близько 80 млн. американців користувались

послугами економіки сумісного користування. За прогнозами компанії PricewaterhouseCoopers глобальний дохід в цій сфері зросте з 15 млрд. дол. у 2013 р. до 335 млрд. дол. у 2025 р.

На початок 2015 р. у світі існувало більше 500 платформ економіки сумісного користування в сфері туризму (European Parliament, 2015). В індустрії гостинності найбільш пов'язаним з економікою сумісного користування є сектор розміщування (Guttentag, 2015). Цифрові он-лайн платформи допомагають з'єднати туристів з людьми, які хочуть здати в оренду своє житло.

Суб'єкти підприємницької діяльності (СПД), які працюють у цій інноваційній економіці, змінюють традиційні моделі та уявлення людей про споживання. При цьому виникають нові вимоги до страхової галузі. Страхування нових СПД у цьому середовищі стало досить складним завданням, оскільки унікальні ризики вимагають інших підходів, ніж для традиційної компанії. Звична для страхування модель включала підприємство, що продає продукт, і споживача (продаж відбувається безпосередньо), в економіці сумісного користування для зв'язку покупця і споживача використовується технологія (Zarkowsky & Horovitz, 2022).

Аналіз останніх досліджень. Економіка сумісного користування стала предметом активного обговорення науковців починаючи з 2011–2012 рр. (Martin, 2016). Значна частина наукових праць присвячена дослідженню різноманітних аспектів впливу економіки сумісного користування. Так, Botsman & Rogers (2010) відмічають, що економіка сумісного користування сприяє більш справедливому та сталому розподілу ресурсів за рахунок зниження витрат на продукти і послуги та споживчого попиту на ресурси.

Разом з позитивними моментами функціонування економіки сумісного користування є і негативні наслідки. На думку Williams & Horodnic (2017) розвиток економіки сумісного користування має значний вплив на формування неформального сектору індустрії гостинності. Ці вчені повідомляють, що 23% готелів та ресторанів 30 країн Східної Європи та Центральної Азії конкурують з незареєстрованими або неформальними операторами та 13% з них визначають цих конкурентів як серйозну перепону для їх бізнесу. І чим більше бізнес, тим більша імовірність того, що неформальний сектор буде вважатись їх найбільшою перешкодою.

До проблем, пов'язаних з економікою сумісного користування, відносять: ухилення від правил, ліцензування, сплати податків, створення нерівних економічних умов порівняно з традиційною економікою. De Groen & Maselli (2016) відмічають, що у Франції лише 15% учасників повідомляють про свої доходи в економіці сумісного користування. Крім того надання послуг в цій сфері не завжди підпорядковуються правилам безпеки та правовим нормам (Neo, 2016; Juul, 2015). Діяльність таких платформ сприяє зростанню вартості довгострокової оренди житла для мешканців туристичних мегаполісів, що викликає їх невдоволення (Гуттенгаг, 2021).

Ranjbari та ін. (2019) вказують, що діяльність деяких компаній економіки сумісного користування в Ірані створюють проблеми для національної страхової галузі. Ці проблеми можуть перетворитись в можливості або загрози для галузі страхування в залежності від того як вони управляються. Економіка сумісного користування, на думку цих авторів, потребує негайного відходу від існуючого правового забезпечення. Oryzak & Verma (2015) відмічають, що страхова галузь вкрай обережно підходить до виходу на цю нішу, навіть незважаючи на те, що регулюючі органи дедалі частіше закликають до рішень, що усувають розрив між особистим і комерційним страхуванням.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження особливостей страхування в секторі сумісного користування індустрії гостинності з урахуванням специфіки цієї сфери економіки. Завдання: (1) визначити специфіку економіки сумісного користування; (2) оцінити сучасні тенденції та перспективи розвитку ринку індустрії гостинності в секторі сумісного користування; (3) дослідити зарубіжний досвід страхування в сфері короткострокової оренди житла через онлайн-платформи сумісного користування.

Основні результати дослідження. Концепція спільного споживання існувала завжди, але сучасну економіку сумісного користування вирізняють цифрові платформи, які допомагають з'єднатися попиту та пропозиції. Простота та гнучкість ведення торгівлі в будь-який час і в будь-якому місці зі смартфона стимулювали зростання цього сектору. Цьому сприяли також економія коштів та атмосфера, подібна до домашньої. Крім того, концепція економіки сумісного користування приваблива для людей, які прагнуть отримати додатковий дохід від недовикористовуваних активів. У спільному дослідженні компаній Deloitte & Lloyd's повідомляється, що багатство і дохід є ключовими факторами, які визначають готовність

людей брати участь в економіці сумісного користування. У багатьох країнах споживачі у віці від 18 до 34 років найбільш відкриті для участі в цьому секторі, ймовірно, через те, що їм потрібні зручні способи доступу до товарів та послуг (Deloitte & Lloyd's, 2018).

Розвиток економіки сумісного користування супроводжується удосконаленням її теоретичного підґрунтя. У робочому документі Єврокомісії «Європейський порядок денний для економіки сумісного користування – допоміжний аналіз» (European Commission, 2016) вказується, що «сумісна економіка» означає бізнес-моделі, в яких діяльність здійснюється за допомогою онлайн-платформ, що створюють відкритий ринок для тимчасового користування товарами або послугами, які часто надаються приватними особами. Загальноприйнятого визначення економіки сумісного користування не існує. Вона також позначається кількома синонімами, такими як «сумісна економіка», «економіка рівноправних учасників» або «економіка попиту». Більшість визначень включають деякі або всі з таких елементів: онлайн-платформи, тимчасове використання, стосунки «рівний-рівному» (споживач-споживач), обмін товарами або послугами. Операції в межах економіки сумісного користування часто не пов'язані зі зміною власника і можуть здійснюватися як з метою отримання прибутку, так і без нього. Економіка сумісного користування включає три категорії учасників: (1) постачальники послуг, які спільно використовують активи, ресурси, час і навички – це можуть бути приватні особи, які пропонують послуги час від часу («рівні»), або професійні постачальники послуг; (2) користувачі цих послуг; (3) платформи економіки сумісного користування, які пов'язують постачальників із користувачами та полегшують транзакції між ними, а також забезпечують якість цих транзакцій, наприклад, за допомогою післяпродажних послуг (опрацювання скарг), страхових послуг тощо.

За визначенням експертів компанії PricewaterhouseCoopers (PwC, 2021) в економіці сумісного користування учасники: (1) діляться один з одним своїми незадіяними потужностями та ресурсами (наприклад, основні засоби, послуги, гроші); роблять це (2) на основі попиту коли виникає потреба споживача, зазвичай через IT-платформу; (3) на основі довіри, приписуючи особливого значення особистій взаємодії; (4) з акцентом на сталий розвиток.

Оскільки споживачі шукають більш автентичні враження з меншими витратами, економіка сумісного користування житла зростає в усьому світі. Найбільш потужними платформами розміщування світового рівня є: Tripping, Airbnb, Homeaway і Housetrip (European Parliament, 2015, С.10). Серед них компанія Airbnb (США) є найбільш крупною платформою.

Airbnb була створена 2007 року, коли сусіди по кімнаті Брайан Ческі та Джо Геббіа започаткували AirBed & Breakfast у вітальні своєї квартири в Сан-Франциско. У 2008 році Натан Блечарчик приєднався до AirBed & Breakfast, і було запущено Airbedandbreakfast.com (незабаром після цього назву вебсайту було скорочено до Airbnb.com). Airbnb - це насамперед онлайн-ринок оренди житла, який дає змогу господарям здавати свою нерухомість або кімнати гостям. Компанія зростала в тому числі і завдяки пропозиції «досвіду», який описується як «унікальні дії, які ми можемо робити разом, на чолі зі світом господарів». У 2011 році Airbnb почала свою зарубіжну експансію, відкривши свій перший міжнародний офіс у Гамбурзі (Німеччина) (Statista, 2022a).

На даний момент Airbnb нараховує близько 4 млн. господарів у 220 країнах (Airbnb, 2023). У 2018 р. вартість компанії становила 38 млрд. дол. Не зважаючи на кризу – COVID-19 ринкова вартість Airbnb зростала і у 2021 році оцінювалася в 113 млрд. дол. порівняно з 75 млрд. дол. попереднього року (Statista, 2022b). Загальний дохід Airbnb у 2022 р. склав 8,4 млрд. дол. Це більше ніж у 2021 р., коли він складав 5,99 млрд. дол. (Statista, 2023a). Північна Америка була регіоном, який приніс Airbnb найвищий дохід у 2022 році – 4,2 млрд. дол. Оскільки компанія базується в США, у цьому немає нічого дивного. Проте, регіон Європи, Близького Сходу та Африки не сильно відставав із доходом у 2,9 млрд. дол. У 2022 році Airbnb повідомила про майже 400 мільйонів заброньованих ночівель, що значно більше, ніж попереднього року (Statista, 2023b).

Приватний веб-сайт з оренди та обміну житлом стає дедалі відомішим у всьому світі переважно завдяки тому, що компанія пропонує дешевші та «автентичніші» альтернативи готельному номеру (Statista, 2022b). Разом з тим опитування 2017 р. показало, що 36% респондентів не використовували Airbnb через міркування конфіденційності, а 13% – через непевність у безпеці (Statista, 2022c).

Аналіз динаміки кількості ночівель, проведених туристами в закладах короткострокового розміщування ЄС (рис. 1), показує, що кількість ночівель, проведених в закладах короткострокового розміщування та запропонованих через онлайн платформи сумісного користування, наближується до кількості ночівель в традиційних засобах короткострокового розміщування.

Рис. 1. Кількість ночівель, проведених в засобах короткострокового розміщування (запропонованих традиційно та через онлайн-платформи економіки сумісного користування) в ЄС-27 за 2018–2021 рр.

Fig. 1. The number of nights spent in short-stay accommodation (offered traditionally and through sharing economy online platforms) in the EU-27 for 2018–2021

Джерело: сформовано авторами на основі (Eurostat, 2023).

Кількість ночівель, проведених в закладах короткострокового розміщування через онлайн-платформи сумісного користування, по відношенню до кількості ночівель, проведених в традиційних закладах короткострокового розміщування в ЄС зросла з 69,7% у 2018 р. до 78% у 2021 р. За щомісячними даними Eurostat у 2022 році кількість ночівель, проведених в закладах короткострокового розміщування, заброньованих через онлайн-платформи, перевищувала рівень 2019 року щомісяця, починаючи з лютого, а в літні місяці спостерігалось значне зростання (січень -0,2%, лютий +10,9%, березень +2,2%, квітень +2,6%, травень +5,6%, червень +0,4%, липень +12,8%, серпень +5,6%, вересень +8,7%) (Eurostat, 2022). Це свідчить про більш швидке відновлення цього сектору тимчасового розміщування туристів, що є логічним, оскільки він може запропонувати для туристів відпочинок з економією коштів.

Поруч із сектором розміщування економіка сумісного користування також знайшла своє місце і в сфері харчування. HOTREC (2018a) в щорічному звіті повідомляє про зростання кількості приватних домашніх ресторанів. Також розвиваються платформи «сумісного харчування» такі як BonAppetour, Travelling Spoon, Withlocals Authenticook, Chefxchange, Eatwith та багато інших (HOTREC, 2018b). Звичайно обороти економіки сумісного користування в сфері харчування значно нижче, ніж в сфері розміщування, але за останні кілька років сектор «сумісного харчування» почав набирати повних обертів і привертати увагу з боку професійних обідняк рестораторів. Наприклад, BonAppetour має більше 500 господарів у 80 містах по всьому світу. Найбільша концентрація господарів BonAppetour в Італії та Франції (CNBC, 2015).

Хоча розвиток економіки сумісного користування має значний вплив на формування неформального сектору індустрії гостинності, ступінь конкурентної загрози з боку незареєстрованих або неформальних фірм в індустрії гостинності в різних країнах є неоднаковим. Williams & Horodnic (2017) повідомляють, що відсоток опитаних керівників готелів та ресторанів 30 країн Східної Європи та Центральної Азії, які стверджують про такі проблеми, суттєво відрізняється у залежності від країни. Так, в Боснії-Герцеговині цей відсоток складає 76%, в Косово – 72%, в Казахстані – 63%, і лише 7% в Азербайджані, 4% в Узбекистані, 2% у Вірменії. В Україні 15% готелів та ресторанів стверджують, що вони конкурують з неформальними фірмами (Williams & Horodnic, 2017).

В економіці сумісного користування застосовуються різні моделі, а саме бізнес-модель «від споживача до споживача» (с2с) та бізнес-модель «бізнес-споживач» (b2c). Модель «с2с» передбачає співпрацю між «рівними партнерами», оскільки постачальники та користувачі послуг об'єднуються за допомогою посередництва незалежної від них компанії через (IT) платформу.

Більшість з відомих гравців економіки сумісного користування, таких як Uber, Airbnb або Couchsurfing, працюють за моделлю «с2с». У моделі «b2c» постачальник послуги та оператор посередницького каналу один і той самий, таким чином, користувачі отримують ресурси, які їм потрібні від однієї компанії, через її власну платформу. Все більше традиційних компаній у всьому світі використовують цю нову «b2c» бізнес-модель для постачання продукції своїм споживачам, створюючи в процесі нові потоки доходів. Зокрема, це Daimler (car2Go) і BMW (DriveNow), MOL Bubi (громадська велосипедна схема) також працює за моделлю «b2c» (PwC, 2021).

Хоча інновації є рушійною силою ринкової конкуренції, діяльність компаній економіки сумісного користування викликає багато регуляторних проблем, серед яких основними є такі:

1. З точки зору оподаткування та зайнятості, цей сектор знаходиться в «сірій» зоні, тому необхідно розробити ефективну систему податкового адміністрування з метою збільшення надходжень від сплати податків та збільшення кількості зареєстрованих працівників.

2. Учасники економіки сумісного користування мають менші витрати і менший адміністративний тягар, ніж у традиційних компаній, що дає їм перевагу в конкурентній боротьбі.

3. Системи зворотного зв'язку, що функціонують на платформах економіки сумісного користування, мають значний саморегулюючий ефект; однак, захист користувачів (здоров'я та безпека, безпека активів, проблеми з якістю) не гарантується в кожному випадку, коли мова йде про події, які неможливо передбачити (PwC, 2021).

Компанії Deloitte та Lloyd's у 2018 р. провели дослідження в сфері економіки сумісного користування на предмет появи нових моделей страхування в цьому секторі. Дослідження проводилось на основі опитування споживачів та експертів в США, Китаї, Німеччині, Франції, Великобританії та ОАЕ. Результати показали, що на всіх шести досліджуваних ринках 57% компаній економіки сумісного користування застраховані від ризиків, пов'язаних з участю в цьому секторі. Однак все ще існує прогалина в індивідуальному страхуванні для специфічних ризиків, пов'язаних з транзакціями. 37% компаній повідомили, що оформили або оновили поліс страхування будівель перед тим, як надавати житло в спільне користування. Лише менше половини компаній економіки сумісного користування в сфері автотранспорту оформили новий автомобільний поліс або оновили існуючий. Для водіїв доставки цей показник склав 37%. Серед фрілансерів лише п'ята частина оформила або оновила страхування відповідальності перед тим, як надавати свої послуги (Deloitte & Lloyd's, 2018).

Разом з тим у Звіті Інституту Страхування Канади зазначається, що учасники економіки сумісного користування стикаються з проблемою відсутності відповідного страхового покриття. Із зростанням економіки сумісного користування буде потрібно більше страхових покриттів, які б краще підходили для таких ситуацій. Страховикам у Канаді та інших країнах знадобився певний час, щоб розробити перші продукти. Багато питань все ще залишаються не вирішеними, проте страхова індустрія зараз активно розробляє нові покриття. У деяких випадках, наприклад, в автострахованні нові види покриття потребують схвалення регуляторних органів - процес, який займає певний час. У Канаді цим процесом здебільшого керують окремі компанії, а не галузь в цілому. Винятком була розробка страхового покриття спільного проживання страховими компаніями в Квебеку (Kovacs, 2017).

Сумісне користування житлом має наслідки для всіх сторін угоди: 1) господар, який може володіти або орендувати зазначену нерухомість; 2) орендодавець господаря, якщо зазначена нерухомість орендується господарем; 3) гість, який бронює проживання через сайт сумісного користування житла; та 4) компанія зі сумісного користування житла, що з'єднує господарів із гостями. Гості та господарі можуть понести витрати, якщо щось піде не так. Нещасні випадки можуть статися в будь-який час і в будь-якому місці. Навіть якщо господарі вживають превентивних заходів, хтось може спіткнутися об килим або посковзнутися на мокрій підлозі, що призведе до травми (NAIC, 2016).

В офіційному документі Національної Асоціації Страхових Комісарів США «Страхові наслідки сумісного користування житла: бачення регулятора та обізнаність споживачів» (NAIC, 2016) зазначається, що стандартні поліси страхування житла не забезпечують належного покриття для розміщування гостей на платній основі в приватному будинку. Наприклад, стандартний страховий поліс домовласника не забезпечує покриття витрат у випадку травмування туристів. Якщо люди вирішують розміщувати оголошення про свою власність на платформах короткострокової оренди або сумісного використання житла з будь-якою періодичністю, є велика ймовірність того, що ця діяльність буде визначена в полісі як бізнес на дому. Багато полісів містять виняток, пов'язаний з підприємницькою діяльністю, який зазвичай виключає покриття відповідальності за тілесні ушкодження або шкоду майну у зв'язку з діяльністю, яка має характер підприємницької. При цьому особливості виключення підприємницької діяльності у кожного окремого страховика можуть відрізнятися. Для прикладу, в одного із страховальників здача майна в оренду іншим особам кваліфікується як бізнес, якщо дохід перевищує 2000 дол. США на рік. Ліміт річного доходу, що використовується для виключення бізнесу, залежить від поліса і може становити від 2000 до 15000 дол. США.

Як правило до полісів страхування домовласників включають формулювання, яке дає змогу власникам приймати постояльців на певний час, але слово «час від часу» зазвичай не уточнюють. У зв'язку з цим кілька страхових компаній і організацій створили індосаменти, які чітко виключають покриття будь-яких збитків, що виникають унаслідок спільного проживання.

Багато муніципалітетів США звернули увагу на зростаючу частку Airbnb на ринку туристичної індустрії і почали вимагати від Airbnb стягувати податок на відвідувачів від імені господарів. Але наразі жоден штат США не вимагає домовласників мати страховку, хоча більшість банків і фінансових установ вимагають, щоб власники застрахували нерухомість, якщо у них є іпотечний кредит. Кілька штатів розглянули законодавство про сумісне користування житлом, але, як правило, воно охоплює питання стягнення податків на користування або відвідувачів, і, зазвичай, не стосується вимог страхування (NAIC, 2016).

Компанія Airbnb надає своїм господарям два основних види покриття: (1) захист господаря від претензій з боку гостей (покриття претензій, пред'явлених господарю з боку гостей, якщо під час перебування в помешканні вони отримали якісь травми або відбулась кража їхнього майна), і (2) захист господарів від збитків внаслідок пошкодження майна господаря з боку гостей (покриття претензій по відшкодуванню збитків, завданих майну господаря гостями). Захист вмикається автоматично для кожного господаря Airbnb без додаткової плати. Кожне покриття має ліміт в 1 млн. дол. (Timmons, 2022).

Компанія InsurTech працює над задоволенням великого попиту в цій сфері, пропонуючи страхування на вимогу для учасників економіки сумісного користування. Slice Labs, Inc., наприклад, дає змогу господарям Airbnb вмикати і вимикати страхове покриття через свій додаток (NAIC, 2022). Такі послуги Slice Labs, Inc. надає також і для компаній HomeAway, OneFineStay та FlipKey. З моменту офіційного запуску свого першого продукту, запропонованого господарям у жовтні 2016 року, Slice Labs, Inc. продемонструвала двозначне щомісячне зростання доходів і станом на початок 2018 р. забезпечувала покриття для господарів у 36 штатах США, охоплюючи понад 85% населення США та 90% господарів. Slice Labs, Inc. працює на повністю безпаперовій цифровій платформі, що дозволяє швидко та легко зареєструватися, отримати страхове покриття та подавати претензії. Більшість клієнтів платять близько 7 доларів за ніч, тільки за ті ночі, протягом яких перебували гості (Businesswire, 2018). Slice Labs, Inc. також пропонує продукти для ринків райдшерінгу (сумісне користування автотранспортом) та кібербезпеки (NAIC, 2022).

В українській практиці власники будинків або квартир, які здають своє майно в оренду через онлайн-платформи, самостійно страхують своє майно. Обмеження при страхуванні майна, яке використовується з комерційними цілями, відсутні. Страхування ризику нещасного випадку гостя (туриста) під час його перебування в орендованому приміщенні покладається на самого гостя (туриста). Учасі в організації процесу страхування онлайн-платформи не беруть.

Висновки. Економіка сумісного користування у сучасному економічному середовищі швидко зростає, завойовуючи в деяких секторах значну частку ринку. За прогнозами експертів глобальний дохід в цій сфері зросте у 2025 р. до 335 млрд. дол. Економіка сумісного користування дозволяє знижувати витрати для споживачів, а також сприяє зменшенню

споживчого попиту на ресурси, що забезпечує сталий розвиток. Разом з тим з точки зору оподаткування та зайнятості економіка сумісного користування виступає як «сіра» зона.

В індустрії гостинності найбільш пов'язаним з економікою сумісного користування, є сектор розміщування. Аналіз статистичних даних показує, що цей сектор економіки сумісного користування в ЄС не тільки відновився, але й навіть перевищив показники доковідного 2019 року.

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що захист користувачів (здоров'я та безпека, безпека активів, проблеми з якістю) в економіці сумісного користування не гарантується в повній мірі. Стандартні поліси страхування житла, наприклад, в США не забезпечують належного покриття для розміщування гостей на платній основі в приватному будинку. Позитивним прикладом вирішення проблемних питань страхування в економіці сумісного користування є підхід, що застосовується компанією Airbnb, яка, співпрацюючи зі страховими компаніями, забезпечує захист господарів та їх гостей. Такий досвід буде корисним для української практики у післявоєнному періоді, враховуючи, що в складних економічних умовах попит в секторі розміщування економіки сумісного користування значно зростає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Oxford Collocations Dictionary. Sharing economy. 2023. *OXFORD LEARNERS DICTIONARIES*: веб-сайт. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/sharing-economy#:~:text=%2F%CB%88%CA%83e%2F%AA%2F%8B%2F%AA%2F%91%CB%90%2F%99mi%2F%20means%20of%20the%20internet>
2. European Commission. Commission staff working document. European agenda for the collaborative economy - supporting analysis. 2016. *EUR-Lex*: веб-сайт. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016SC0184>
3. Tourism and the sharing economy: challenges and opportunities for the EU. 2015. *European Parliament*. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563411/IPOL_STU\(2015\)563411_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563411/IPOL_STU(2015)563411_EN.pdf)
4. Guttentag D. Airbnb: disruptive innovation and the rise of an informal tourism accommodation sector. *Current Issues in Tourism*. 2015. Vol. 18, No. 12. P. 1192–1217. DOI: <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.827159>
5. Zarkowsky A., Horovitz B. How the sharing economy is impacting the insurance industry. 2022. URL: <https://www.iamagazine.com/markets/how-the-sharing-economy-is-impacting-the-insurance-industry>
6. Martin C. J. The sharing economy: A pathway to sustainability or a nightmarish form of neoliberal capitalism? *Ecological economics*. 2016. Vol. 121. P. 149–159. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2015.11.027>
7. Botsman R., Rogers R. What's Mine is Yours: The Rise of Collaborative Consumption. New York: Harper Collins, 2010. 644 p.
8. Williams C. C., Horodnic I. A. Regulating the sharing economy to prevent the growth of the informal sector in the hospitality industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 2017. Vol. 29, No. 9. P. 2261–2278. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJCHM-08-2016-0431>
9. De Groen W. P., Maselli L. The Impact of the Collaborative Economy on the Labour Market. *CEPS Special Report* No. 138. 2016. URL: https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2016/06/SR138CollaborativeEconomy_0.pdf
10. Heo C. H. Sharing economy and prospects in tourism research. *Annals of Tourism Research*. 2016. Vol. 58. P. 166–170. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2016.02.002>
11. Juul M. (2015). The sharing economy and tourism: tourist accommodation. European Parliament Research Service Briefing, Brussels. European Union. 2015. *European Parliament*: веб-сайт. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/568345/EPRS_BRI\(2015\)568345_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/568345/EPRS_BRI(2015)568345_EN.pdf)
12. Гуттентаг Д. Як онлайн-сервіс Airbnb змінює подорожі та світ. 2021. *BBC News Україна*: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45359943>
13. Ranjbari M., Shams Esfandabadi Z., Scagnelli S. D. Sharing Economy Risks: Opportunities or Threats for Insurance Companies? A Case Study on the Iranian Insurance Industry. In: De Vincentiis, P., Culasso, F., Cerrato, S. (eds). *The Future of Risk Management*. Palgrave Macmillan, Cham. 2019. Vol. II. P. 343–360. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-16526-0_14

14. Oryzak D., Verma A. Insurance 2.0: Insuring the Sharing Economy & Sharing the Insurance Economy. Dallas, Texas, 2015. URL: https://www.casact.org/sites/default/files/database/forum_15sumforum_oryzak-verma.pdf
15. Squaring risk in the sharing age How the collaborative economy is reshaping insurance products. 2018. *Deloitte & Lloyd*: веб-сайт. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/financial-services/deloitte-uk-squaring-risk-in-the-sharing-age.pdf>
16. Sharing or paring? Growth of the sharing economy. 2021. *PwC*: веб-сайт. URL: <https://www.pwc.com/hu/en/kiadvanyok/assets/pdf/sharing-economy-en.pdf>
17. Airbnb – statistics & facts. 2022. *Statista*: веб-сайт. URL: <https://www.statista.com/topics/2273/airbnb/#topicOverview>
18. Fast Facts. 2023. *Airbnb*: веб-сайт. URL: <https://news.airbnb.com/about-us/>
19. Company value of Airbnb worldwide 2016-2021. 2022. *Statista*: веб-сайт. URL: <https://www.statista.com/statistics/339845/company-value-and-equity-funding-of-airbnb/>
20. Airbnb revenue worldwide 2017-2022. 2023. *Statista*: веб-сайт. URL: <https://www.statista.com/statistics/1193134/airbnb-revenue-worldwide/>
21. Airbnb revenue worldwide 2019-2022, by region. 2023. *Statista*: веб-сайт. URL: <https://www.statista.com/statistics/1193565/airbnb-revenue-by-region-worldwide/>
22. Number of sharing economy users in the U.S. 2016-2021. 2022. *Statista*: веб-сайт. URL: <https://www.statista.com/statistics/289856/number-sharing-economy-users-us/>
23. Tourism. 2023. *Eurostat*: веб-сайт. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>
24. Short-stay accommodation offered via online collaborative economy platforms - monthly data. 2022. *Eurostat*: веб-сайт. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>
25. Annual Report 2017-2018. 2018. *HOTREC*: веб-сайт. URL: https://www.gni-hcr.fr/IMG/pdf/2017-18_hotrec_annual_report.pdf
26. Shedding light on the 'meal-sharing' platform economy. Proposals to level the playing field with the food sector. 2018. *HOTREC*: веб-сайт. URL: <https://www.hotrec.eu/wp-content/customer-area/storage/1cc3b896f3369eefc2568229a1c11a23/Final-meal-sharing-report.pdf>
27. Sharing Economy. What's cooking in the sharing economy? Plenty. 2015. *CNBC*: веб-сайт. URL: <https://www.cnbc.com/2015/09/16/sharing-economy-plenty-of-meal-sharing-platforms-emerge.html>
28. Kovacs P. Sharing Economy: Implications for the Insurance Industry in Canada. The Insurance Institute of Canada. 2017. URL: <https://www.insuranceinstitute.ca/en/resources/insights-research/sharing-economy>
29. Insurance Implications of Home-Sharing: Regulator Insights and Consumer Awareness. 2016. *NAIC*: веб-сайт. URL: <https://naic.soutronglobal.net/Portal/Public/en-us/RecordView/Index/23418>
30. Timmons M. Airbnb Insurance: How It Protects Hosts. 2022. URL: <https://www.valuepenguin.com/what-is-airbnb-insurance>
31. Sharing economy. 2022. *NAIC*: веб-сайт. URL: <https://content.naic.org/cipr-topics/sharing-economy>
32. Slice Digital Insurance For Short-Term Rentals Is a Big Win In Time For The Big Game. 2018. *Businesswire*: веб-сайт. URL: <https://www.businesswire.com/news/home/20180110005018/en/Slice-Digital-Insurance-For-Short-Term-Rentals-Is-a-Big-Win-In-Time-For-The-Big-Game>

Стаття надійшла до редакції 24.03.2023

Стаття рекомендована до друку 25.05.2023

REFERENCES

- Oxford Collocations Dictionary (2023). Sharing economy. Retrieved from <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/sharing-economy#:~:text=%2F%CB%88%CA%83er%C9%AA%C5%8B%20%C9%AAk%C9%91%CB%90n%C9%99mi%2F,by%20means%20of%20the%20internet>
- European Commission (2016). Commission staff working document. European agenda for the collaborative economy - supporting analysis. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016SC0184>

3. European Parliament (2015). Tourism and the sharing economy: challenges and opportunities for the EU. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563411/IPOL_STU\(2015\)563411_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/563411/IPOL_STU(2015)563411_EN.pdf)
4. Guttentag, D. (2015). Airbnb: disruptive innovation and the rise of an informal tourism accommodation sector. *Current Issues in Tourism*, 18(12), 1192-1217. doi: <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.827159>
5. Zarkowsky, A., & Horovitz, B. (2022). How the sharing economy is impacting the insurance industry. Retrieved from <https://www.iamagazine.com/markets/how-the-sharing-economy-is-impacting-the-insurance-industry>
6. Martin, C. J. (2016). The sharing economy: A pathway to sustainability or a nightmarish form of neoliberal capitalism? *Ecological Economics*, 121, 149-159. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2015.11.027>
7. Botsman, R. & Rogers, R. (2010). *What's Mine is Yours: The Rise of Collaborative Consumption*. New York: Harper Collins.
8. Williams, C.C. & Horodnic, I.A. (2017). Regulating the sharing economy to prevent the growth of the informal sector in the hospitality industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(9), 2261-2278. doi: <https://doi.org/10.1108/IJCHM-08-2016-0431>
9. De Groen, W. P., & Maselli, L. (2016). The Impact of the Collaborative Economy on the Labour Market. CEPS Special Report No. 138. Retrieved from https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2016/06/SR138CollaborativeEconomy_0.pdf
10. Heo, C.H. (2016). Sharing economy and prospects in tourism research. *Annals of Tourism Research*, 58, 166-170. doi: <https://doi.org/10.1016/j.annals.2016.02.002>
11. Juul, M. (2015). The sharing economy and tourism: tourist accommodation. European Parliament Research Service Briefing, Brussels. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/568345/EPRS_BRI\(2015\)568345_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/568345/EPRS_BRI(2015)568345_EN.pdf)
12. Guttentag, D. (2021). How the online service Airbnb changes the travel and the world. BBC News. Ukraine Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45359943> (in Ukrainian)
13. Ranjbari, M., Shams Esfandabadi, Z., & Scagnelli, S.D. (2019). Sharing Economy Risks: Opportunities or Threats for Insurance Companies? A Case Study on the Iranian Insurance Industry. In: De Vincentiis, P., Culasso, F., Cerrato, S. (eds) *The Future of Risk Management, II*. Palgrave Macmillan, Cham. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-030-16526-0_14
14. Oryzak, D., & Verma, A. (2015). Insurance 2.0: Insuring the Sharing Economy & Sharing the Insurance Economy. Dallas, Texas. Retrieved from https://www.casact.org/sites/default/files/database/forum_15sumforum_oryzak-verma.pdf
15. Deloitte & Lloyd's (2018). Squaring risk in the sharing age How the collaborative economy is reshaping insurance products. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/financial-services/deloitte-uk-squaring-risk-in-the-sharing-age.pdf>
16. PwC (2021). Sharing or paring? Growth of the sharing economy. Retrieved from <https://www.pwc.com/hu/en/kiadvanyok/assets/pdf/sharing-economy-en.pdf>
17. Statista (2022a). Airbnb – statistics & facts. Retrieved from <https://www.statista.com/topics/2273/airbnb/#topicOverview>
18. Airbnb (2023). Fast Facts. Retrieved from <https://news.airbnb.com/about-us/>
19. Statista (2022b). Company value of Airbnb worldwide 2016-2021. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/339845/company-value-and-equity-funding-of-airbnb/>
20. Statista (2023a). Airbnb revenue worldwide 2017-2022. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/1193134/airbnb-revenue-worldwide/>
21. Statista (2023b). Airbnb revenue worldwide 2019-2022, by region. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/1193565/airbnb-revenue-by-region-worldwide/>
22. Statista (2022c). Number of sharing economy users in the U.S. 2016-2021. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/289856/number-sharing-economy-users-us/>
23. Eurostat (2023). Tourism. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/web/tourism/data/database>
24. Eurostat (2022). Short-stay accommodation offered via online collaborative economy platforms - monthly data. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>
25. HOTREC (2018a). Annual Report 2017-2018. Retrieved from https://www.gni-hcr.fr/IMG/pdf/2017-18_hotrec_annual_report.pdf

26. HOTREC (2018b). Shedding light on the 'meal-sharing' platform economy. Proposals to level the playing field with the food sector. Retrieved from <https://www.hotrec.eu/wp-content/customer-area/storage/1cc3b896f3369eefc2568229a1c11a23/Final-meal-sharing-report.pdf>

27. CNBC (2015). Sharing Economy. What's cooking in the sharing economy? Plenty. Retrieved from <https://www.cnbc.com/2015/09/16/sharing-economy-plenty-of-meal-sharing-platforms-emerge.html>

28. Kovacs, P. (2017). Sharing Economy: Implications for the Insurance Industry in Canada. The Insurance Institute of Canada. Retrieved from <https://www.insuranceinstitute.ca/en/resources/insights-research/sharing-economy>

29. NAIC (2016). Insurance Implications of Home-Sharing: Regulator Insights and Consumer Awareness. Retrieved from <https://naic.soutrnglobal.net/Portal/Public/en-us/RecordView/Index/23418>

30. Timmons, M. (2022). Airbnb Insurance: How It Protects Hosts. Retrieved from <https://www.valuepenguin.com/what-is-airbnb-insurance>

31. NAIC (2022). Sharing economy. Retrieved from <https://content.naic.org/cjpr-topics/sharing-economy>

32. Businesswire (2018). Slice Digital Insurance For Short-Term Rentals Is a Big Win In Time For The Big Game. Retrieved from <https://www.businesswire.com/news/home/20180110005018/en/Slice-Digital-Insurance-For-Short-Term-Rentals-Is-a-Big-Win-In-Time-For-The-Big-Game>

The article was received by the editors 24.03.2023

The article is recommended for printing 25.05.2023

T. KALAITAN, Ph.D. (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of History of Ukraine, Economic Theory and Tourism, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, 50 Pekarska St., Lviv, 79010, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4774-4990>, e-mail: kalaitantv@gmail.com

I. DANCHEVSKA, Ph.D. (Economics), Senior Lecturer of the Department of History of Ukraine, Economic Theory and Tourism, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, 50 Pekarska St., Lviv, 79010, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4006-5039>, e-mail: ira.Kuhar9@gmail.com

SHARING ECONOMY AND INSURANCE IN THE HOSPITALITY INDUSTRY

The purpose of the article is to study the peculiarities of insurance in the shared use sector of the hospitality industry, taking into account the specifics of this sector of the economy. To achieve this goal, the authors sets the following tasks: (1) to determine the specifics of the sharing economy; (2) to assess current trends and prospects for the development of the hospitality industry market in the sharing sector; (3) to study foreign experience of insurance in the field of short-term rental housing through online sharing platforms. The study found that the sharing economy is growing rapidly, gaining significant market share in some sectors. Experts predict that global revenue in this area will grow to USD 335 billion in 2025. An analysis of statistical data has shown that the shared-use sector in the tourist accommodation sector in some EU regions not only recovered in 2022 but even exceeded the figures for 2019. This trend is quite logical, as during financial crisis, people tend to save money and choose budget holiday options. The analysis showed that user protection (health and safety, asset security, quality issues) is not fully guaranteed in the sharing economy. Standard home insurance policies in the US, for example, do not provide adequate coverage for paying guests in a private home. In addition, they do not protect homeowners from claims from guests. A positive example of how to address insurance issues in the sharing economy is the approach taken by Airbnb, which, in cooperation with insurance companies, provides protection for hosts and their guests. This experience will be useful for Ukrainian practice in the post-war period, given that in difficult economic conditions, demand in the sharing economy accommodation sector is growing significantly.

Keywords: **sharing economy, insurance, hospitality industry, accommodation and food service activities.**

JEL Classification: A13, G22, L33.

Як цитувати: Калайтан Т.В., & Данчевська І.П. (2023). Економіка сумісного користування та страхування в індустрії гостинності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (104), 58-67. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-07>.

In cites: Kalaitan T., & Danchevska I. (2023). Sharing economy and insurance in the hospitality industry. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (104), 58-67. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-07>. (in Ukrainian)

DOI: [10.26565/2311-2379-2023-104-08](https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-08)
УДК 330.341

Н. В. ШАНДОВА

доктор економічних наук, професор
завідувачка кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки
Херсонський національний технічний університет
вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6278-1143>, e-mail: natsh@i.ua

А. В. ТАРАСЮК

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки
Херсонський національний технічний університет
вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7765-502X>, e-mail: tarasiuk29@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Дослідження присвячено проблемі активізації інноваційної діяльності підприємств для вирішення завдань ліквідації наслідків збройного вторгнення Росії та післявоєнного відновлення вітчизняної економіки. Проаналізовано заходи щодо здійснення інноваційної діяльності, формування відповідної інфраструктури, державної підтримки, які незважаючи на їх кількість є малоєфективними, що підтверджується низхідними показниками інноваційної діяльності вітчизняних підприємств та зменшенням кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок. Проаналізовано причини низької інноваційної активності вітчизняних підприємств, та зроблено висновок, що проблеми інноваційного розвитку залежать від середовища функціонування, можливостей підприємства здійснювати інноваційну діяльність, а також від наявності комунікаційного зв'язку між учасниками інноваційної діяльності. Вирішення проблем інноваційного розвитку вітчизняних підприємств запропоновано здійснювати за допомогою створення інструментів управління інноваційною діяльністю, що спроможні забезпечити умови для: активізації діяльності, орієнтації на потреби споживачів інноваційної продукції, створення можливостей для взаємозв'язку учасників інноваційної діяльності, залучення необхідного фінансування. Запропоновано механізм забезпечення розвитку інноваційної діяльності, який заснований на елементах системного, процесного й функціонального підходів, що дозволяє обирати методологічні інструменти, формувати й технологічно вирішувати функціональні завдання. Удосконалювання інноваційної діяльності рекомендується здійснювати шляхом: формування організаційних настанов, що дозволить узгодити й регламентувати способи взаємодії суб'єктів і об'єктів управління; узгодження зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку, що дозволить сформувати умови активізації інноваційної діяльності; реалізації технологій управління, що дозволить здійснювати системне й цілеспрямоване управління розвитком інноваційної діяльності підприємства. Запровадження запропонованого механізму сприятиме взаємодії держави, науки та промисловості в межах обміну знаннями й результатами інноваційної діяльності, забезпечуючи тим самим базу для формування інноваційної економіки шляхом активізації інноваційної діяльності окремого підприємства.

Ключові слова: **інноваційна діяльність, фактори розвитку, управління, механізм.**

JEL Classification: D29, L29, O31.

Постановка проблеми. Вплив науки й техніки на всі сторони життя людства змінює набір основних факторів економічного зростання: саме знання й науково-технічний прогрес є провідними факторами розвитку економіки. Значення науки й техніки кратно зростає при вирішенні завдань ліквідації наслідків збройного вторгнення Росії та післявоєнного відновлення вітчизняної економіки. Але інноваційні рішення необхідні не тільки для подолання наслідків військової агресії, а й для інфраструктурної модернізації, розвитку компетенцій, необхідних для відтворення втрачених і формування нових конкурентних переваг. У цьому допоможуть інвестиції в інноваційні високотехнологічні галузі, фінансування розробок і досліджень, у перепідготовку робочої сили.

Однією з умов залучення інвестицій для започаткування процесів післявоєнного відновлення є активізація інноваційної діяльності промислових підприємств, які в умовах війни поставили власний розвиток на паузу. Необхідний механізм активізації інноваційної діяльності, який повинен ґрунтуватися на відповідних інструментах, що активізують взаємодію ключових структурних агентів розвитку – держави, науки та промисловості й сприяти обміну знаннями й результатами інноваційної діяльності, забезпечуючи тим самим базу для формування інноваційної економіки.

Аналіз останніх досліджень. Методологічні основи теорії інноваційного розвитку закладені в працях вітчизняних і закордонних учених. У цьому напрямку проводили дослідження Л. Антонюк, А. Поручник, В. Савчук (Антонюк, Поручник & Савчук, 2003), А. Дунська (Дунська, 2018), В. Коюда, Л. Лисенко (Коюда & Лисенко, 2010), С. Покропивний (Покропивний, 1995), Е. Тоффлер (Тоффлер, 2000), Л. Федулова (Федулова, 2006), А. Яковлев (Яковлев, 2017), G. Mensch (Mensch, 1979), M. Mescon, M. Albert, F. Khedouri (Mescon, Albert & Khedouri, 1988), M. Porter (Porter, 1990), J. Schumpeter (Schumpeter, 2008), B. Szanto (Szanto, 1985) та інші. Разом з тим, в умовах розвитку процесів глобалізації економіки й інтернаціоналізації господарського життя, трансформується сама структура інноваційного механізму економічного розвитку, під пресом розгорнення воєнних дій змінилися драйвери економічного зростання, розширюється поняття інноваційної діяльності, в якій набуває важливості взаємозв'язок між технологіями, економікою та суспільством. Для підприємств важливими стають інтенсивність науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, партнерські відносини та діяльність з передачі технологій, що є складовими інноваційного механізму власного розвитку. У зв'язку із цим, дослідження основних аспектів активізації інноваційної діяльності підприємств представляється актуальним.

Мета статті – дослідження концептуальних засад активізації інноваційної діяльності підприємств.

Основні результати дослідження. Започаткування процесів післявоєнного відновлення та модернізації вітчизняної економіки неможливе без формування умов для розвитку інноваційної діяльності всіх суб'єктів ринку. За оцінками закордонних фахівців саме інновації в економіці є основним фактором підвищення ефективності виробництва, приріст національного доходу за рахунок використання інноваційного потенціалу складає 80-90% (Bortagaray & Tiffin, 2000).

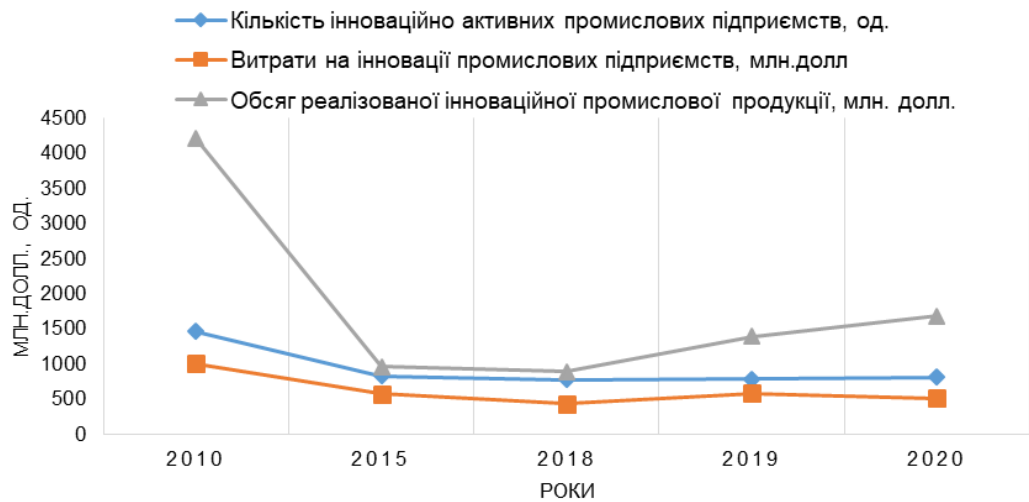
Аналізуючи світову й вітчизняну літературу (Антонюк, Поручник & Савчук, 2003; Загородній & Вознюк, 2007; Тоффлер, 2000; Drucker, 1986; Mensch, 1979; Mescon, Albert & Khedouri, 1988; Porter, 1990), можна відзначити існування різнобічних трактувань основних понять і визначень, що відносяться до аспектів інноваційної діяльності. Зокрема, враховуючи напрацювання науковців, в межах даного дослідження, під поняттям «інновація» будемо розуміти успішне впровадження нового або поліпшеного продукту (товару або послуги) або процесу, нового методу маркетингу або нового організаційного методу.

Досліджуючи інноваційну діяльність підприємств, учені підкреслюють її комплексний характер, розглядаючи сукупність реалізованих нововведень, що охоплюють різні сфери діяльності підприємств: керування, маркетинг, підготовку персоналу, фінанси, продажі та ін. Сучасні дослідники вкладають у термін «інноваційна діяльність» різні поняття, і іноді трактують їх неоднозначно. Узагальнюючи різні підходи (Відомості Верховної Ради України, 2002, 2003; Загородній & Вознюк, 2007; Коюда & Лисенко, 2010; Покропивний, 1995; Шпикуляк & Мазур, 2014; OECD/European communities, 2005), можна сформулювати визначення, найбільш адаптоване до сьогоденного стану вітчизняної економіки. Інноваційна діяльність – це діяльність, в яку залучені держава, наука та промисловість, що передбачає науково-дослідні й дослідницько-конструкторські роботи та їхній маркетинговий супровід, сутність якої – генерування знань, узагальнення, систематизація й алгоритмізація інформації, що спрямовані на формування ключових компетенцій у створенні й освоєнні наукомістких технологій і інноваційних продуктів, їх комерціалізації, одержання прибутку або корисного ефекту.

В Україні існують певні умови для здійснення успішної інноваційної діяльності. Починаючи з часів незалежності приймаються численні документи стратегічного планування, законодавчі акти про інноваційну діяльність, науково-технічні програми. В закладах вищої освіти випускають бакалаврів та магістрів за освітніми програмами, акцент в яких зроблено на здатності випускників розв'язувати спеціалізовані завдання та практичні проблеми з

забезпечення інноваційного розвитку підприємства. Захищаються кандидатські й докторські дисертації мета яких пов'язана з розробленням науково-методологічного базису функціонування та методико-прикладних засад імплементації інноваційного механізму розвитку вітчизняних підприємств. Поступово формується інноваційна інфраструктура, включаючи бізнес-інкубатори, такі як, «Харківські технології», «Львівський політех», «Славутицький муніципальний бізнес-інкубатор», «Білоцерківський бізнес-інкубатор», бізнес-інкубатор Херсонської торгово-промислової палати та ін. (Багашова, 2015), державний бізнес-інкубатор повного циклу «Ukrainian Future Business Incubator», створюються технопарки, зокрема, UNIT.City у Києві, LvivTech.City у Львові, «Промприлад. Реновація» – парк в Івано-Франківську, «Екополіс ХТЗ» у Харкові, інноваційно-технологічний парк «Кристал» у Вінниці, та інші організації забезпечення інноваційної діяльності.

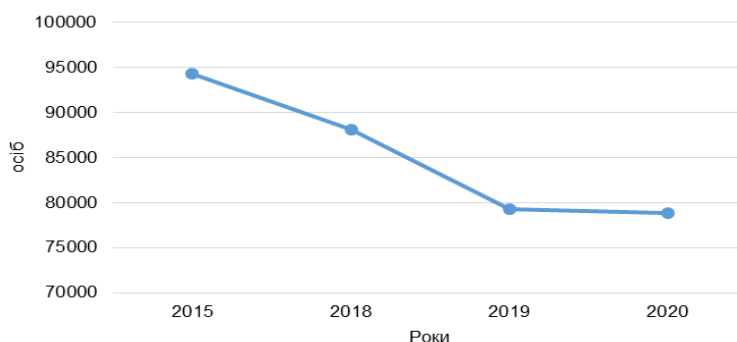
Створюються умови для пільгового кредитування пріоритетних інноваційних проектів, зокрема, фінансова підтримка шляхом повного безвідсоткового кредитування, часткового (до 50%) безвідсоткового кредитування або повної чи часткової компенсації відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів (Відомості Верховної Ради України, 2002); стимулювання інноваційної діяльності забезпечується шляхом застосування пільг для всього циклу інноваційного процесу, диференціації розмірів податкових пільг залежно від активності в інноваційному процесі, звільнення від оподаткування частини прибутку, що спрямовується на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт (Постанова ВР України, 1999) та ін. Держава, бізнес, банківська система декларують про готовність підтримати інноваційне підприємництво. Але незважаючи на існування достатніх умов для здійснення інноваційної діяльності її ефективність залишається низькою (рис. 1).

Рис. 1. Показники інноваційної діяльності вітчизняних підприємств
Fig. 1. Indicators of innovative activity of domestic enterprises

Джерело: складено за (Державна служба статистики України, 2020, 2022).

Курс на інноваційний розвиток прийнятий майже 30 років назад, але якщо дослідити показники інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, необхідно відзначити про відсутність позитивних тенденцій в інноваційному розвитку країни. Сьогодні Україна знаходиться на межі руйнації науково-технічного та інтелектуального потенціалу суспільства, у зв'язку з воєнною навалою збільшився темп еміграції з країни кадрів національних вчених. Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок зменшується (рис. 2), питомі витрати на наукові дослідження в розрахунку на одного науковця в Україні складають в рази менші ніж в європейських країнах (Державна служба статистики України, 2022).

Рис. 2. Показники кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок

Fig. 2. Indicators of the number of employees involved in scientific research and development

Джерело: складено за (Державна служба статистики України, 2020, 2022).

Ряд науковців у своїх дослідженнях наводять власні думки щодо причин низької інноваційної активності вітчизняних підприємств. Так, проведений А. Дунською аналіз дозволив виділити найважливіші проблеми, що перешкоджають активізації інноваційної діяльності у країні: нерозуміння сучасними підприємствами ролі інновацій в конкурентній боротьбі; недостатнє фінансування інноваційної діяльності; малі обсяги державного замовлення на проведення наукових досліджень; недосконала законодавча база (Дунська, 2018).

В статті А. Касича і К. Канунікова наведені основні фактори, які стримують реалізацію інноваційної політики на підприємствах, а саме: нестача власних коштів, великі витрати на нововведення, недостатня фінансова підтримка держави, високий економічний ризик, тривалий термін окупності нововведень, недосконалість законодавчої бази, відсутність попиту на продукцію, відсутність кваліфікованого персоналу (Касич & Канунікова, 2016).

В роботі О. Крилової виділено сильні і слабкі сторони в розвитку інноваційного підприємництва. До сильних сторін було віднесено: наявність високого рівня кадрової складової наукового потенціалу, що характеризує здатність до генерування нових ідей; накопичений досвід успішної інноваційної діяльності, співпраці науки та бізнесу; незначне зростання низки інноваційних показників. До слабких сторін – недостатній обсяг фінансування науки та освіти; незначний попит на результати вітчизняних досліджень; незначні за обсягом результативні показники щодо охоронних документів (Крилова, 2020).

Науковець А. Яковлев вважає, що найбільш проблематичними факторами інноваційної діяльності підприємств були і залишаються нестача власних грошових коштів для розвитку, брак фінансової підтримки з боку держави, низький рівень розвитку інноваційної інфраструктури країни, великі витрати для впровадження інновацій, низький рівень доступності позикових коштів та висока вартість залученого капіталу, низький рівень кваліфікації персоналу, невизначеність ринків збуту продукції. Також проблемами є брак інформації про нові технології і нерозвиненість інтеграційних зв'язків, правовий захист у сфері інтелектуальної діяльності, низький ступінь визначеності щодо економічних перспектив впровадження інновацій (Яковлев, 2014).

Дослідник В. Чаплинський виявив проблеми розробки, впровадження і використання інновацій на різних рівнях управління. На макрорівні – це недосконала нормативно-правова база, в якій відсутні регламенти та особливості ведення та активізації інноваційної діяльності на підприємствах, відсутні стимули для бізнесу в регіонах, складний процес купівлі, розмитнення, транспортування і використання інновацій. На мікрорівні – важкість залучення кредитних коштів на інновації, нестача кваліфікованих менеджерів та робітників, проблема інтелектуальної міграції (Чаплинський, 2020).

Узагальнивши думки науковців можна відзначити, що проблеми інноваційного розвитку вітчизняних підприємств залежать від середовища функціонування, наявності комунікаційного

зв'язку, а також від можливості здійснювати інноваційну діяльність, яка концептуально відбиває поняття «інноваційний потенціал»:

- можливість здійснювати інноваційну діяльність визначається наявними умовами і ресурсами для її здійснення. Але через недоліки та недосконалість нормативно-правового забезпечення, інколи і не обов'язковість його дотримання з боку відповідальних виконавців, створені законодавством умови для здійснення інноваційної діяльності підприємства викликають труднощі у втіленні наявних ресурсів;

- можливість здійснення інноваційної діяльності залежить від якості інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності. Взаємодія суб'єктів інноваційної діяльності, тобто спільна робота органів влади, комерційних банків, фінансово-кредитних установ, підприємств, закладів вищої освіти повинна бути націлена на стимулювання попиту і пропозиції на ринку інновацій;

- інформаційне забезпечення інноваційної діяльності відіграє важливу роль при прийнятті управлінських рішень щодо впровадження інноваційних технологій. Інформація використовується на всіх етапах інноваційної діяльності, її якість впливає на ефективність здійснення самої діяльності;

- можливість здійснення інноваційної діяльності залежить від кадрового забезпечення. Зменшення чисельності кваліфікованих менеджерів та робітників, яке набуває великої швидкості в умовах падіння економіки країни, а також нерівномірність їх розподілу по регіонах країни створює загрози реалізації інноваційної діяльності;

- можливість здійснення інноваційної діяльності визначається фінансовим забезпеченням, яке реалізується шляхом формування моделей фінансування інноваційної діяльності, що включають прогнозування інноваційного розвитку, раціональний розподіл фінансових ресурсів із різних джерел, а також можливість коригування механізму фінансування в залежності від умов реалізації діяльності.

Таким чином, вирішення проблем інноваційного розвитку вітчизняних підприємств обумовлює доцільність створення інструментів управління інноваційною діяльністю, що спроможні забезпечити умови для: активізації діяльності; орієнтації на потреби споживачів інноваційної продукції; створення можливостей для взаємозв'язку учасників інноваційної діяльності; залучення необхідного фінансування.

Одним з методологічних інструментів представлення форми й змісту процесів і функцій керування є механізм, який орієнтований на формування й розвиток структури з урахуванням складу й взаємозв'язків елементів, відносин і інших факторів, що забезпечують цілісність стану структури й її керованість. Дія механізму забезпечує причинно-наслідкове пояснення подій і результатів.

Основними компонентами процесу керування інноваційною діяльністю є: мета, структура, процеси, що протікають на підприємстві, а також ресурси, технології й результати. Системний підхід дозволяє виявити зміни в різних сторонах діяльності підприємства, стратегії, політиці й тактиці окремих процесів, у структурі й результатах як у цілому, через виявлення будь-яких явних проблем усередині, так і впливу певних факторів ззовні.

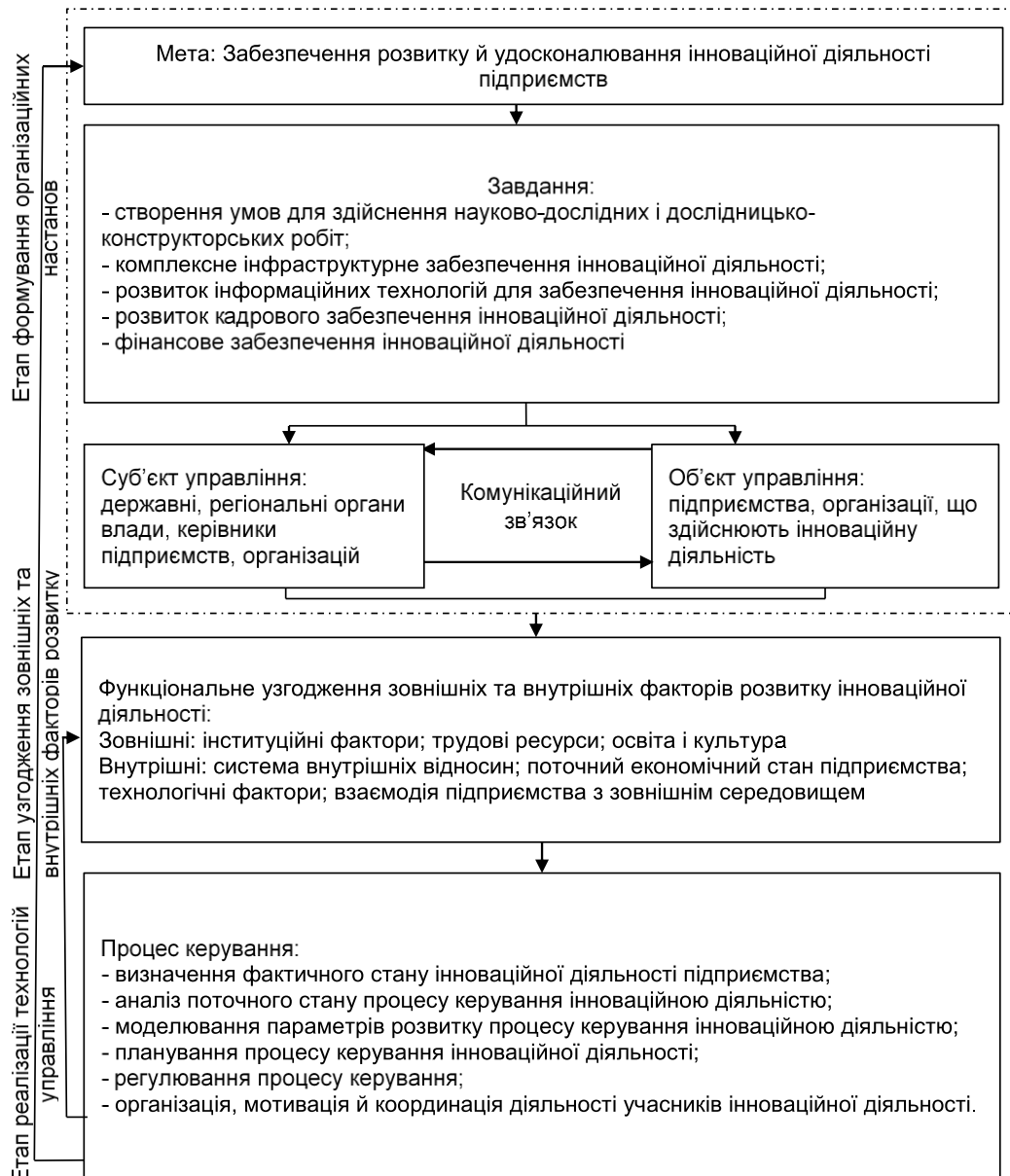
Керування інноваційною діяльністю – складний процес, що має у своєму складі завдання керування й підпроцеси, які час від часу змінюють свої параметри й стан, що вимагає моніторингу, аналізу й контролю їх продуктивності й обумовлює обов'язкове застосування процесного підходу.

З іншого боку, послідовність основного процесу діяльності, процесу перетворення системних елементів і одержання заданих результатів вимагає використання функціонального підходу.

Таким чином, для дослідження ефективності діючого процесу керування інноваційною діяльністю представляється можливим використання механізму, оснований на елементах системного, процесного й функціонального підходів, які актуальні як для вибору методологічних інструментів, так і для формування й технологічного вирішення функціональних завдань.

У цілому, забезпечення розвитку й удосконалювання інноваційної діяльності складається з таких етапів: етап формування організаційних настанов; етап узгодження зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку; етап реалізації технологій управління (рис. 3)

Рис. 3. Механізм забезпечення розвитку інноваційної діяльності
Fig. 3. The mechanism for ensuring the development of innovative activities

Джерело: складено авторами.

На етапі формування організаційних настанов визначаються мета, завдання, суб'єкти і об'єкти управління інноваційною діяльністю.

Мета механізму забезпечення розвитку інноваційної діяльності – створення умов для активізації інноваційної діяльності підприємств.

Досягнення мети механізму забезпечення розвитку інноваційної діяльності здійснюється на основі наступних завдань:

- створення умов для здійснення науково-дослідних і дослідницько-конструкторських робіт;
- комплексне інфраструктурне забезпечення інноваційної діяльності;
- розвиток інформаційних технологій для забезпечення інноваційної діяльності;
- розвиток кадрового забезпечення інноваційної діяльності;
- фінансове забезпечення інноваційної діяльності.

Вирішення завдань забезпечення розвитку інноваційної діяльності здійснюється за допомогою функціонального узгодження й регламентації способів взаємодії суб'єктів і об'єктів управління. Одним із надважливих аспектів даного етапу є створення комунікаційного зв'язку між суб'єктом та об'єктом управління. Роль комунікаційного зв'язку полягає у формуванні необхідних інституційних зв'язків між учасниками інноваційної діяльності; необхідних стимулів з боку органів управління для активізації інноваційної діяльності; сприятливих умов розвитку інноваційних процесів для підприємства.

Етап узгодження зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку – спрямований на формування умов активізації інноваційної діяльності.

Зовнішні фактори складаються із: інституційних факторів, що визначають можливості і напрямки інноваційної активності підприємства; трудових ресурсів, які характеризують забезпеченість території розташування підприємства необхідними кваліфікованими кадрами; і саме освіта і наука, які забезпечують генерування нових ідей, що підтримують розвиток інноваційної діяльності.

В свою чергу, інституційні фактори представляють норми і правила ведення інноваційної діяльності, зокрема, це – законодавство, яке визначає зміст інноваційної діяльності, регулює взаємовідносини учасників інноваційної діяльності за допомогою податкового, антимонопольного законодавства, законодавства в сфері інтелектуальної власності. Інституційні фактори відбивають регламент сприяння з боку держави інноваційній активності економічних суб'єктів. До даної групи доцільно віднести комунікаційні мережі, традиції ведення бізнесу, підприємницьку та інноваційну інфраструктуру та ін., тому що вони також впливають на формування середовища здійснення інноваційної діяльності.

Друга група факторів – трудові ресурси, визначає професійно-кваліфікаційні характеристики трудових ресурсів території, де провадить свою діяльність інноваційно орієнтоване підприємство, та характеризується якістю робочої сили, часткою працівників з вищою освітою, наявною системою підвищення кваліфікації:

- якість робочої сили включає такі параметри, як кількість працівників певних спеціальностей та програм підготовки, розподіл спеціалістів за категоріями, наявність працівників різних кваліфікацій в рамках однієї спеціальності, ступінь мотивації працівників до творчої праці та підвищення своєї кваліфікації, готовність працівників до кардинальної зміни профілю трудовий діяльності та ін.;

- для підприємства частка працівників з вищою освітою є орієнтиром у визначенні наявності на певній території критичної маси працівників з дипломом закладу вищої освіти, особливо технічних спеціальностей, які сприймаються як трудові резерви для розробки інноваційних проектів;

- наявність системи підвищення кваліфікації свідчить про існування комплексу установ, які надають послуги з підтримки відповідного освітнього рівня для висококваліфікованих робочих та його безпосередніх керівників.

Наступна група факторів – освіта і наука, має стратегічне значення і відображає кількість освітніх закладів на певній території. Саме цей фактор дозволяє підприємству задіяти потенціал освітньої мережі для вирішення своїх актуальних завдань.

Поєднання наведених груп факторів у сукупність формує певне середовище, в межах якого виникають інституціональні взаємозв'язки, налагоджуються комунікації між учасниками інноваційної діяльності, створюються певні стимули з боку органів управління для розвитку економіки, заснованої на знаннях. Крім того, всі ці фактори повинні бути сфокусовані навколо підприємства. Але, також необхідно зауважити, що наявність даної сукупності груп факторів є необхідною умовою, але не достатньою для активізації інноваційної діяльності. Тобто, потрібні ще певні елементи середовища, що формують передумови для безпосереднього здійснення інноваційної діяльності. Достатні умови будуть виконуватися, якщо внутрішні можливості

підприємства матимуть потенціал для генерування інновацій, тобто, якщо наявні певні внутрішні фактори, що формують умови активізації інноваційної діяльності.

Внутрішні фактори інноваційного розвитку підприємства можна умовно поділити на підгрупи:

- фактори, що характеризують систему внутрішньо-корпоративних відносин. Вони характеризують розмір підприємства у співвідношенні з іншими учасниками ринку, загальну спеціалізацію пропозиції на ринку (товар або послуга); дають уявлення про форму власності, що визначає внутрішньо-фірмові відносини, про обумовлені наявною організацією можливості підприємства швидко трансформуватися під організацію виробництва затребуваної ринком продукції, в тому числі завдяки оперативності та якості прийнятих управлінських рішень, про рівень корпоративної культури сприйняття ризиків та результатів впровадження інновацій;

- фактори, що відображають поточний економічний стан підприємства, розкривають його стан із позицій ринкової безпеки;

- технологічні чинники характеризують потенціал підприємства як відповідної виробничо-технологічної бази, що є достатнім для виробництва поточного асортименту продукції і освоєння нових зразків. Технологічні фактори визначають компетентність підприємства щодо організації та здійснення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, виробничий потенціал, включаючи наявні резерви, застосування яких актуалізується після ухвалення рішення про випуск нових товарів та професійно-кваліфікаційний рівень колективу, його відповідність затвердженій інноваційній стратегії підприємства;

- фактори, що характеризують взаємодію компанії із зовнішнім середовищем, і вплив цієї взаємодії на укріплення інноваційних можливостей підприємства.

Узгодження зовнішніх та внутрішніх факторів інноваційного розвитку підприємства, формує умови його інноваційно-орієнтованого функціонування та розвитку в сучасних умовах.

Етап реалізації технологій управління спрямований на визначення інструментарію забезпечення розвитку інноваційної діяльності.

Властиво процес керування, який як і будь-який процес керування має певну послідовність, але відрізняється специфікою застосування. До процесу керування інноваційною діяльністю пропонується включити наступні функції:

- визначення фактичного стану інноваційної діяльності підприємства для здійснення контролю планових результатів процесу керування;

- аналіз поточного стану процесу керування інноваційною діяльністю;

- моделювання параметрів розвитку процесу керування інноваційною діяльністю, у якому використовуються результати попереднього аналізу. У свою чергу, моделювання параметрів розвитку створює основу для планування процесів керування, а також аналізу можливостей підприємства й потенціалу процесу керування, на основі яких приймаються рішення щодо розвитку процесу керування інноваційною діяльністю;

- планування процесу керування інноваційної діяльності, який заснований на методологічному і технологічному інструментарії керування;

- регулювання процесу керування, який здійснюється на основі результатів планування й формується під впливом ухвалених рішень щодо розвитку процесу керування інноваційною діяльністю;

- організація, мотивація й координація діяльності учасників інноваційної діяльності.

Включення даних складових у механізм керування інноваційною діяльністю підприємства забезпечує безперервний комплексний аналіз здійснення інноваційної діяльності, оцінку й прогнозування впливу її параметрів на результативність системи керування підприємством у цілому.

Висновки. Першочерговими завданнями започаткування процесів післявоєнного відновлення вітчизняної економіки, інфраструктурної модернізації, розвитку компетенцій, необхідних для відтворення втрачених і формування нових конкурентних переваг є активізація інноваційної діяльності підприємств. Запропонований механізм забезпечення розвитку інноваційної діяльності, дозволяє через певні управлінські впливи організувати ефективну взаємодію ключових структурних агентів розвитку – держави, науки та промисловості, як учасників процесу генерації, розповсюдження та використання нових знань, що є основою для здійснення системного й цілеспрямованого управління розвитком інноваційної діяльності

підприємства. До основних компонентів даного механізму включено сукупність організаційно-інституціональних настанов, сукупність об'єктів і суб'єктів управління в межах механізму управління розвитком інноваційної діяльності, комплекс функціонально погоджених способів досягнення мети управління, сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку, що визначають умови активізації інноваційної діяльності, комплекс технологій функціонування механізму забезпечення розвитку інноваційної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія. Київ : КНЕУ, 2003. 394 с.
2. Дунська А. Р. Інноваційний механізм розвитку підприємств целюлозно-паперової промисловості. Дис. на здобуття наук.ступ. д.е.н. Київ, 2018.
3. Коюда В. О. Лисенко Л. А. Інноваційна діяльність підприємства та оцінка її ефективності. Харків : ІНЖЕК, 2010. 224 с.
4. Покропивний С. Ф. Інноваційний менеджмент у ринковій системі господарювання. *Економіка України*. 1995. № 2. С. 24–32.
5. Тоффлер Е. Третя хвиля. / Пер. з англ. А. Євса. Київ : Всесвіт, 2000. 480 с.
6. Федупова Л. Інноваційна економіка. Київ: Либідь, 2006. 396 с.
7. Яковлев А. І. Інноваційна діяльність як фактор економічного розвитку малих підприємств. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 2 (12). С. 115–119.
8. Drucker P. F. *Managing for Results: Economic Tasks and Risk-Taking Decisions*. HarperCollins Publishers, NY 1986. 236 p.
9. Mensch G. *Stalemate in Technology: Innovations Overcome the Depression*. Ballinger Publishing Company, 1979. 241 p.
10. Mescon M., Albert M., Khedouri F. *Management*: Harper & Row, 1988. 777 p.
11. Porter M. E. *Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press, 1990. 875 p.
12. Schumpeter, J. A. *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*. N. J. : Transaction Publ., 2008. 320 p.
13. Szanto B. *Innovacio a gazdasagi fejlesztés eszköze*. Monograph. Muszaki könyvkiado, Budapest, 1985. 264 p.
14. Bortagaray I., Tiffin S. *Innovation Cluster in Latin America*. *Proceedings of 4th International Conference on Technology Policy and Innovation*. Curitiba, Brazil, Aug. 28-31, 2000.
15. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. *Фінансово-економічний словник*. Київ: Знання, 2007. 1027 с.
16. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. №40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
17. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Ст. 325, Ст. 327. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
18. Шпикуляк О. Г., Мазур Г. Ф. Інноваційна діяльність у механізмі стимулювання агропромислового виробництва. *Збірник наукових праць Таверійського державного агротехнологічного університету*. 2014. № 4. С. 73–77.
19. Organisation for Economic Co-operation and Development & Statistical Office of the European Communities. 2005. *Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data: The measurement of scientific and technological activities.. 3rd ed*. Paris: OECD/European communities. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/>
20. Багашова Н. В. Бізнес-інкубатори: світовий і вітчизняний досвід створення і функціонування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. №11. С. 60–63.
21. Концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України. Постанова ВР України від 13.07.1999 № 916-XIV.
22. Статистичний щорічник України за 2019 рік: стат. збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2020. 465 с.
23. Статистичний щорічник України за 2021 рік: стат. збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2022. 447 с.

24. Касич А. О., Канунікова К. О. Інноваційна активність підприємств України: динаміка, проблеми та шляхи вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. №22. С. 21–24.
25. Крилова О. О. Напрями активізації розвитку інноваційного підприємництва в національній економіці. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 50-1. С. 211–217.
26. Чаплинський В. Р. Інноваційна активність в Україні, тенденції та перспективи розвитку. *Ефективна економіка*. №12. 2020. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/102.pdf
27. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Розп. Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12>

Стаття надійшла до редакції 22.02.2023

Стаття рекомендована до друку 25.05.2023

REFERENCES

1. Antonyuk, L., Poruchnyk, A., & Savchuk, V. (2003). *Innovations: theory, mechanism of development and commercialization: monograph*. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Dunska, A. R. (2018) *Innovative mechanism of development of pulp and paper industry enterprises*. (Doctoral dissertation). Kyiv. (in Ukrainian)
3. Koyuda, V. O., & Lysenko, L. A. (2010). *Innovative activity of the enterprise and evaluation of its efficiency*. Kharkiv: INZHEK. (in Ukrainian)
4. Pokropivny, S. F. (1995). Innovative management in the market economy system. *Ukraine economy*, 2, 24-32. (in Ukrainian)
5. Toffler, E. (2000). *The third wave*. Kyiv: Universe. (in Ukrainian)
6. Fedulova, L. (2006). *Innovative economy*. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)
7. Yakovlev, A.I. (2014). Innovative activity as a factor of economic development of small enterprises. *Economy: realities of time*, 2(12), 115-119. (in Ukrainian)
8. Drucker, P. F. (1986). *Managing for Results: Economic Tasks and Risk-Taking Decisions*. New York, NY: HarperCollins Publishers.
9. Mensch, G. (1979). *Stalemate in Technology: Innovations Overcome the Depression*. Ballinger Pub Co.
10. Mescon, M., Albert, M., & Khedouri, F. (1988). *Management*. Harper & Row.
11. Porter, M. E. (1990). *Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
12. Schumpeter, J. A. (2008). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*. Transaction Publ.
13. Szanto, B. (1985). *Innovacio a gazdasagi fejlesztes eszkoze*. Budapest: Muszaki konyvkiado.
14. Bortagaray, I., Tiffin, S. (2000, Aug.). Innovation Cluster in Latin America. *Proceedings of 4th International Conference on Technology Policy and Innovation*. Curitiba, Brazil.
15. Zagorodnii, A. G., Voznyuk, G. L. (2007). *Financial and economic dictionary*. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)
16. On Innovative Activity: Law of Ukraine (2002) No. 40-IV. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
17. Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine (2003) No. 436-IV. § 325, § 327. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
18. Shpykulyak, O. G., Mazur, G. F. (2014). Innovative activity in the mechanism of stimulation of agro-industrial production. *Collection of scientific works of Tavriyya State Agro-Technological University*, 4, 73-77. (in Ukrainian)
19. Organisation for Economic Co-operation and Development & Statistical Office of the European Communities (2005). *Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data: The measurement of scientific and technological activities..* 3rd ed. Paris: OECD/European communities. Retrieved from <https://www.oecd-ilibrary.org/>
20. Bagashova, N. (2015). Business incubators: global and domestic experience of creation and operation. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, 11, 60-63. (in Ukrainian)
21. Concept of scientific, technological and innovative development of Ukraine (1999). No. 916-XIV. (in Ukrainian)

22. Statistical Yearbook of Ukraine for 2019: Stat. collection. (2020). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. (in Ukrainian)
23. Statistical Yearbook of Ukraine for 2021: Stat. collection. (2022). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. (in Ukrainian)
24. Kasych, A. O., Kanunikova, K.O. (2016). Innovative activity of Ukrainian enterprises: dynamics, problems and solutions. *Investments: practice and experience*, 22, 21-24. (in Ukrainian)
25. Krylova, O. O. (2020). Directions of activation of the development of innovative entrepreneurship in the national economy. *Black Sea Economic Studies*, 50-1, 211-217. (in Ukrainian)
26. Chaplinsky, V. R. (2020). Innovative activity in Ukraine, trends and development prospects. *Efficient economy*, 12. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/102.pdf (in Ukrainian)
27. Strategy for the development of the sphere of innovative activity for the period up to 2030. (2019). No. 526. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#n12>

The article was received by the editors 22.02.2023

The article is recommended for printing 25.05.2023

N. SHANDOVA, D.Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Economy, Entrepreneurship and Economic security, Kherson National Technical University, 11 Instytutska St., Khmelnytskyi, 29016, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6278-1143>, e-mail: natsh@i.ua

A. TARASIUK, Ph.D. (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economy, Entrepreneurship and Economic security, Kherson National Technical University, 11 Instytutska St., Khmelnytskyi, 29016, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7765-502X>, e-mail: tarasiuk29@gmail.com

CONCEPTUAL BASIS OF ACTIVATION OF INNOVATIVE ACTIVITIES OF ENTERPRISES

The study is devoted to the problem of intensification of innovative activities of enterprises to solve the problems of liquidation of the consequences of the armed invasion of Russia and the post-war recovery of the domestic economy. The article analyzes the measures for successful innovation activity, formation of the relevant infrastructure, and state support. These measures, despite their number, are ineffective, as evidenced by the declining indicators of innovation activity of domestic industrial enterprises and the decrease in the number of employees involved in research and development. The reasons for the low innovation activity of domestic enterprises are analyzed, and it is concluded that the problems of innovative development of domestic enterprises depend on the ability to carry out innovative activities. It is proposed to solve the problems of innovative development of domestic enterprises by creating tools for managing innovation activities. These tools are able to provide conditions for: intensification of activities, orientation to the needs of consumers of innovative products, creation of opportunities for interconnection of participants in innovation activities, attraction of necessary financing. The author proposes a mechanism for ensuring the development of innovation activity based on elements of systemic, process and functional approaches, which allows choosing methodological tools, forming and technologically solving functional tasks. It is recommended to improve innovation activities by: forming organizational guidelines, which will allow to coordinate and regulate the ways of interaction between subjects and objects of management; coordinating external and internal development factors, which will allow to form the conditions for intensifying innovation activities; implementing management technologies, which will allow to carry out systematic and purposeful management of the development of innovation activities of an enterprise. The introduction of the proposed mechanism will facilitate the interaction of the state, science and industry within the framework of the exchange of knowledge and results of innovative activity, providing a basis for the formation of an innovative economy by activating the innovative activity of an individual enterprise.

Keywords: **innovation activity, development factors, management, mechanism.**

JEL Classification: D29, L29, O31.

Як цитувати: Шандова Н.В., & Тарасюк А.В. (2023). Концептуальні засади активізації інноваційної діяльності підприємств. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (104), 68-78. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-08>

In cites: Shandova N., & Tarasiuk A. (2023). Conceptual basis of activation of innovative activities of enterprises. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (104), 68-78. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-08> (in Ukrainian)

H. VYSLOBODSKA

Ph.D. (Economics),

Associate Professor of the Department of History of Ukraine, Economic Theory and Tourism

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv

50 Pekarska St., Lviv, 79010, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0518-4553>, e-mail: vyslqal@i.ua**T. KALAITAN**

Ph.D. (Economics), Associate Professor,

Associate Professor of the Department of History of Ukraine, Economic Theory and Tourism

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv

50 Pekarska St., Lviv, 79010, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4774-4990>, e-mail: kalaitantv@gmail.com**HISTORICAL ASPECTS OF THE PROFIT CATEGORY FORMATION AND ITS
MODERN INTERPRETATION FOR ENTERPRISES OF THE HOTEL AND
RESTAURANT BUSINESS**

The study purpose is (1) to examine the historical aspects of the economic category "profit" formation, (2) to determine the modern characteristics of the category "profit" and (3) of the profit formation features for enterprises of restaurant and hotel business. A systematic review of scientific literature on the topic was used to study the historical aspects of the profit category formation and of its current state. In order to assess the profit economic importance as a basis for the state development, time series analysis was used, as well as a graphical method based on Excel. Modelling was applied to assess the impact of factors on profit formation in the hotel and restaurant business. The results of the analysis of the scientific literature referred to the topic of the study show the ambiguous attraction of the profit category in the historical aspect of its development. Profit is a multifaceted and complex category that has constantly evolved from antiquity to modern times. The meaning of profit is evidenced by the fact that it is the main source of financial resources at the micro- and macro- levels. Income tax is important for formation of state budget revenues. The analysis of profit tax revenues and its share in Ukraine's consolidated budget shows that the profit tax share in the revenues structure of the Ukraine consolidated budget fluctuates over the past 7 years within the range of 6–11%. Hotel and restaurant businesses belong to the service sector. At the same time, restaurant enterprise accomplishes the functions of production, trade, and service provision. An analytical study of the influence of factors on the formation of profit requires a qualitative analytical model that would take into account the specified specifics. Such a model should be based on a marginal approach.

Keywords: **financial results, costs, contribution margin, hotel, restaurant.**

JEL Classification: A11, B00, M21, M41.

Introduction. The correct understanding of the economic nature of "profit" category is an essential prerequisite for building an adequate accounting and analytical model of profit formation and implementing of a reasonable economic assessment of factor influence.

Before the outbreak of the coronavirus, tourism sector was one of the industries whose annual growth rates exceeded the growth rates of the world economy. In 2019 tourism contributed 10.4% to the world GDP, the number of international tourist arrivals reaching 1.5 billion, which is 4% more than in 2018. Spending by tourists on foreign trips in 2019 also grew, especially in the countries that accept the largest number of foreign guests. Thus, France reported an increase in tourist spending by 11%, USA – by 6%. (UNWTO, 2020). The largest share of tourism's revenue is gained from the services of tourists' accommodation and food services, a significant part of which is provided by hotel and restaurant enterprises. On the other hand, these services have a fairly high cost due to their considerable labour intensity. Qualitative analytical models must be used to calculate the factor effects on the change in profit. Building such models, it is necessary to take into account the specifics of profit formation in the service sector. Therefore, their construction is extremely important and relevant for the enterprises of the hospitality industry.

Analysis of recent studies and publications. The economic category of profit is in the centre of attention of many foreign and domestic scientists. Interest in this category has been decreasing over time, from the earliest times to the present.

Problems of profit maximization in the general economic aspect is studied in the works of the following scientists: Pindyck and Rubinfeld (2018), Ivanchuk and Luita (2019), Hultaichuk (2014), Hudzenko (2014) and many others. In their research they mostly highlighted the evolution of the interpretation of the concept of "profit" from ancient times to modern economic schools.

Various aspects of micro-level profit formation in the hotel industry have been investigated by He et al. (2019), Mun et al. (2019), Arbelo et al. (2017), Carreras-Simo (2020), Walheer and Zhang (2018) et al., in the restaurant industry Solnet et al. (2018), Özmen (2020), Mun et al. (2021), Clifton et al. (2018) et al. Profit is not only a source of enterprise development, but also an important criterion indicator in managerial decision-making. Thus, researchers Mun et al. (2021) have shown that during the acquisition and merger process it is more advantageous for restaurant firms to focus on profits than on growth. Walheer and Zhang (2018) suggest using profit indices to evaluate the performance of star hotels in China.

A large part of the research is devoted to the factors that influence profit formation in the hotel and restaurant business. For example, He et al. (2019) investigated the effects of climate conditions changing on hotel profits. As reported by these researchers, the effects of climate change on profits were caused by changes in the number of customers, electricity consumption, and room rates. Carreras-Simo (2020) studied the profitability of hotel companies. This scholar conducted an analysis of the profit influencing factors in large hotel companies in Spain. The results of the analysis showed that the factors affecting hotel profits are heterogeneous and change over time. Dimitrić, Žiković and Blečić (2019) studied the factors influencing the profitability of hotels in Mediterranean countries, competitive in the field of tourism. The need to use the instruments of state influence to stimulate the hotel industry in Ukraine is justified in the work of Kalaitan et al. (2021).

The relationship between organisational practices, employee attitudes towards customers and the financial performance of a restaurant chain in Australia was investigated by Solnet et al. (2018). At the micro level, the source of profit formation in the restaurant business is trade margins. Özmen (2020) investigated the influencing factors on the margins of restaurant businesses in Turkey. The impact of tip size on restaurant profit maximization was studied by Clifton et al. (2021). These researchers calculated the critical tip size at which management should abandon the practice in order to prevent a decrease in restaurant profits.

Statement of the objectives of the article. The main aims of this research are (1) to examine the historical aspects of the "profit" economic category formation, (2) to determine the modern characteristics of the category "profit" and (3) profit formation features for enterprises of restaurant and hotel business.

Presentation of the basic material. The first attempts to form and identify economic categories were made by philosophers-economists of the ancient era. In particular, in his work "Politics" Aristotle singles out two spheres of economic activity - economics and chremastic. The ancient thinker does not use the term "profit" itself, but distinguishes the concepts of exchange and profit and considers the latter to be the result of the first (Гультайчук, 2014).

For many early economists, profit was equated with income (distinction of these concepts took place later). For example, Marcus Terentius Varro and Marcus Porcius Cato reckoned that income is wealth. Of course, this interpretation is far from the truth.

Thinkers of the Middle Ages used the term "profit" in their writings, so Thomas Aquinas in his treatise "The Sum of Theology" distinguishes two categories of profit – trade profit and extortionate interest. However, at that time, all economic processes were viewed through the prism of religious world-view, therefore, obtaining any of these types of profit was morally condemned and considered to be the cause of social stratification (Кучер, 2009). Another representative of the medieval period, Luca Pacioli, gave a more precise definition of the term "profit". He interpreted this concept as the difference between income and paying money (Лаговська, 2007).

The period of the Middle Ages, under the influence of manufactories development, flows into the era of mercantilism. Here, contrary to medieval religious beliefs, receiving income and accrual of funds was not recognized as the most important goal of economic activity. Chijioke, Aloysius and Obi (2021) consider mercantilism to be a period of active international trade and aggressive

accumulation of wealth. Mercantilists believe that profit arises only in the sphere of circulation, in particular in foreign trade (Isenmann, 2019).

Physiocrats believed that profits could be made only in separate industries. Francois Quesnay was of the opinion that profits are made only in agriculture. He interpreted the term "profit" as the growth of consumer values over production costs (Стащук, Шептицька & Крижанівський, 2020). Another physiocrat - Anne Robert Jacques Turgot also believed that profit can be made in the field of trade, so he distinguished the concepts of "merchant's profit" and "industrial capitalist's profit". (Гудзенко, 2014).

Thinkers of the classical political economy school interpreted profit as "a deduction from the product of workers' labour for the benefit of the entrepreneur" (Кучер, 2009). Especially, William Petty gave a fairly accurate and close definition of the concept of profit in today's meaning. He considered the part of the product remaining after deduction of wages to be profit (Lyholat and Madeluk, 2006). Of course, he did not take into account the costs of material resources, so we can say that the definition of profit according to Petty is essentially the definition of the concept of "rent".

Classic Adam Smith's theory tried to combine the views of previous economic currents on profit. He expressed his views in the work "Investigation of the nature and causes of wealth", where he noted that "profit is the result of someone else's labour, which is appropriated by the owner of the means of production." (Іванчук & Люта, 2019). Along with this definition, Smith has another one: "profit on capital is determined by the value of the capital used in labour and is fundamentally different from wages" (Проскурін, 2005).

Keynesians viewed income through the prism of the country's national economy in general and the system of macroeconomic accounts in particular. Thanks to Keynes, the economists of the time paid (?) to determine profit in the common national income.

Proponents of social currents in the economy, including Marxism considered profit to be a surplus of income over costs received by the producer. At the same time, Karl Marx interpreted profit through the creation of an additional product that arises both in the production process and further in the sphere of circulation (Гаркуша, Сідорова & Цуканова, 2013).

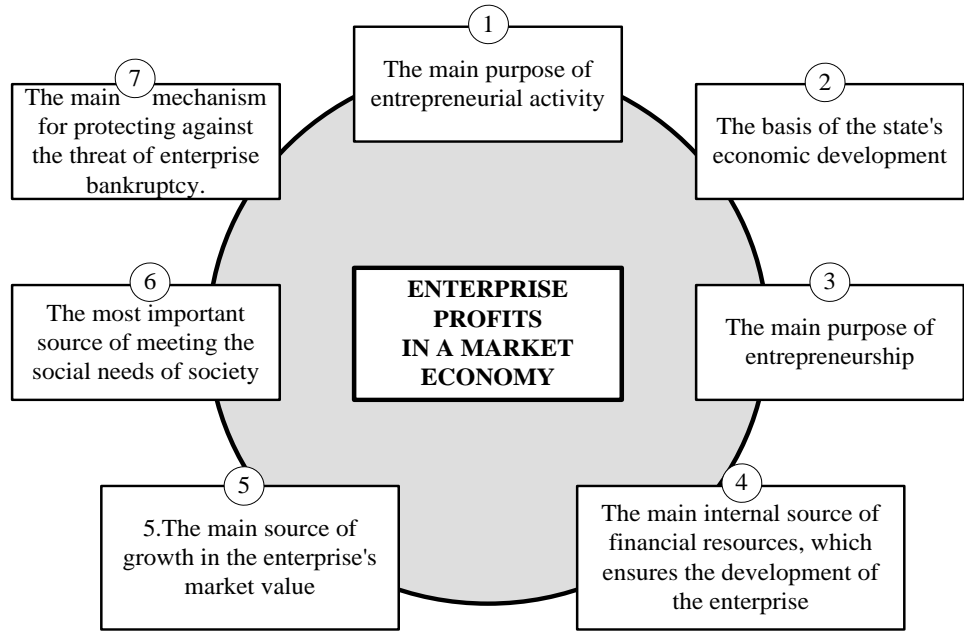
At the beginning of the 20th century an American economist Joseph Schumpeter in his work "Theory of Economic Development" interpreted profit as an income of a special factor of production – entrepreneurship. By this interpretation, Joseph Schumpeter separates profit from other types of income (Лепьохіна, 2009).

Ukrainian scientist M. Tugan-Baranovsky in his work "Fundamentals of Political Economy" noted that profit has a direct connection with wages, and its growth leads to an increase in state revenues (Загурський & Загурський, 2011).

The modern global economic environment requires new approaches to managing the formation and distribution of profits, including the profits of the enterprises of restaurant and hotel businesses. Economists, considering the essence of profit, note some modern characteristics of this category. In particular, Blank I.O. highlights the following: (1) profit is a form of income of an entrepreneur who carries out a certain type of activity; (2) profit is a form of income of an entrepreneur who has invested his capital in one or another type of business in order to achieve commercial success; (3) profit is not a guaranteed income of an entrepreneur. This scientist characterizes profit as a reward for the risk of entrepreneurial activity (Бланк, 2007). Efimova et al. (2005) define profit as "the ultimate goal and the basis of motivation for the development of an enterprise in market conditions".

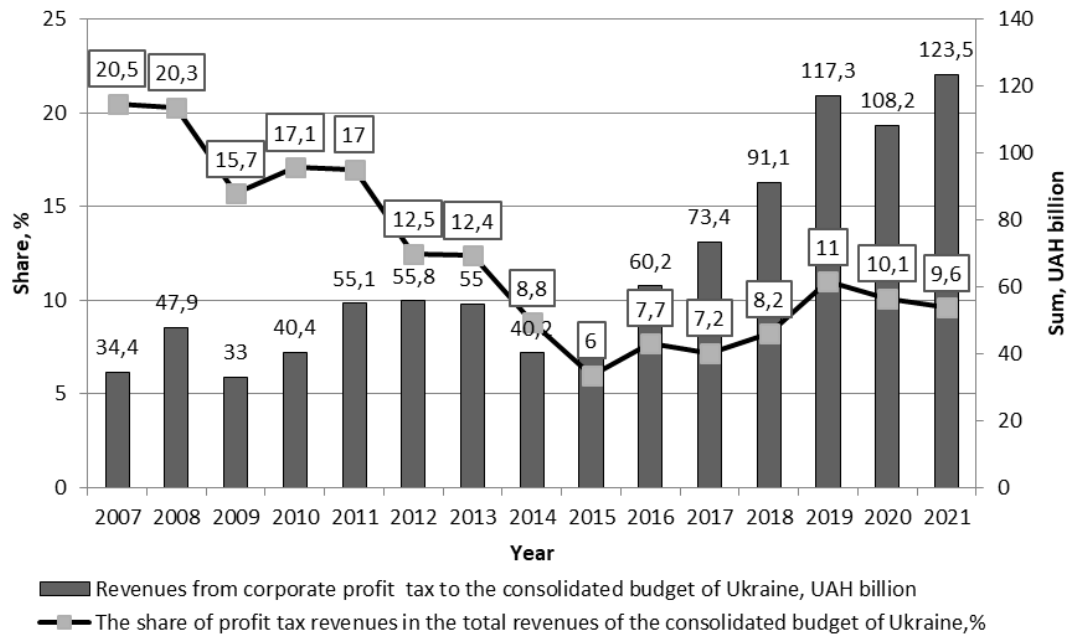
Most of the entrepreneurial activity in Ukraine is carried out by legal entities (enterprises). The role of profit for these business entities is shown in Fig. 1.

The multifaceted and complex nature of the profit category is demonstrated by the fact that profits are a major source of financial resources at the micro and macro level (Fig.1). In this regard, there are economic contradictions between the general state interests and the interests of business entities. The economic significance of profit as a basis for state development is illustrated in Fig. 2. The figure shows that the profit tax share in the revenues structure of the Ukraine consolidated budget fluctuates over the past 7 years within the range of 6–11%, yielding to such taxes as VAT, personal income tax, excise tax. Profit tax revenues to Ukraine's consolidated budget decrease in crisis periods (2009, 2014–2015, 2020), which is quite logical and natural. The profit tax rate in Ukraine is 18%.

Fig. 1. The role of enterprise profit in modern economic conditions

Source: (Бланк, 2007).

Fig. 2. Revenues dynamics from the corporate profit tax payment to the consolidated budget of Ukraine for 2007–2021

Source: Formed by the authors on the basis (The price of the state , 2023).

Restaurant business is a specific sector of material production, which belongs to the service sector. Here there is a manufacturing of products for individual orders in small and large volumes, there is a certain specialization of enterprises in products production. Restaurant business combines the functions of production, distribution (partial), exchange (sales) and organization of consumption of finished food.

During the production process in the restaurant business, a public product is created. The foodstuffs that are processed and cooked are sold with new consumer properties. In doing so, the labour of employees in the restaurant business is accumulated in a new product, creating surplus value. In contrast to the food industry, where food is produced but not sold to the public or consumed locally, in the restaurant business the use value of the products produced takes a form that can be consumed in that enterprise.

The production functions bring the restaurant business enterprises closer to the food industry enterprises, where food is produced but not sold directly to the population due to the specifics of consumption, the functions of exchange – to retail trade enterprises, where the delivery of goods, storage and their sale are organized. Food service organization reflects the specifics of the restaurant business and is a function that is not inherent to other sectors of the economy.

Profit determination in the accounting practice of the restaurant business may be done using trade or production approaches. If the restaurant business enterprise is a separate structural unit (which, for example, is not a hotel part), the trade approach is usually chosen (because it is simpler). Thus, at the micro level, the source of profit formation and coverage of all costs other than those that form the initial cost of the restaurant enterprise's products and inventories in accordance with Accounting Regulation (Standard) 9 "Inventories" are trade margins (Калайтан et al., 2019).

Adaptation of the analytical profit model to the restaurant business peculiarities with big assortment sales was made in a scientific research paper (Калайтан, 2004). The model can be used to determine factors influence and includes the following factors: changes in the physical volume of sold goods and own production; changes in the turnover structure, which is connected with changes in physical volume; changes in trade margins; changes in current variable and fixed costs (1):

$$P = D \sum_{i=1}^n d_i m_i - F, \quad (1)$$

$$\text{where } d_i = \frac{Q_i T_i k_i}{\sum_{i=1}^n Q_i T_i k_i}; \quad m_i = \frac{T_i k_i - V_i}{T_i k_i}; \quad k_i = \frac{100 + l_i}{l_i};$$

D – total turnover;

d_i – the goods, products turnover share of the i -th kind in total turnover D ;

T_i – trade margin for the i -th type of goods, products;

k_i – the ratio of selling price and trade margin for goods, products of the i -th kind;

l_i – the percentage of trade margin on goods, products of the i -th type;

Q_i – number of sold goods, products of the i -th kind;

F – fixed costs covered by trade margin (fixed coverage costs);

V_i – variable costs covered by trade margin and attributable to a unit of goods, products of the i -th kind;

m_i – contribution margin rate for the i -th sale item.

Determining the influence of factors to calculate different operational decision options in the financial results interpretation presented above provides transparency in the decision-making.

Exploring profit in the hotel business, Efimova et al. (2005) define it as the difference between income (revenue) from the services sale and the hotel operating costs. Munin et al. (2005) treat the hotel profit as "the services price of a special kind of labour". According to Manachyns'ka (2014) the hotel profit should be interpreted as a structural element of prices for the basic accommodation service, other basic and additional services, characterizing the result of both the room stock

operation and structural additional and ancillary units of hotel facility as a whole. This definition takes into account the specific nature of the hotel core business and the services complex nature in the hotel industry. Thus, profit generation by hotel businesses is mainly the result of the services sale, which is based on the labour and capital mobilization.

Given the above, in our view, the hotel room profit model can be represented as:

$$P = D \sum_{i=1}^n d_i m_i - F \quad (2)$$

where D – the total volume of room sales services;

d_i – the share of revenues from the sale of rooms of the i -th type of price category in the total volume of services provided D ;

F – fixed costs,

m_i – contribution margin rate from the rooms sale of the price category of the i -th type.

Calculation of the factors influence on the room profit formation according to the specified model (2) will make it possible to determine the optimal rates and structure of room sales services in terms of maximising hotel profits.

Conclusions. The results of the analysis of the scientific literature on the topic of this study showed an ambiguous interpretation of the profit category in the historical aspect of its development. Profit is a many-sided and complicated category that has constantly evolved from antiquity to modern times. The significance of profit is demonstrated by the fact that it is the main source of financial resources at the micro and macro levels. Income tax is important for the formation of state budget revenues. Analysis of dynamics of income tax revenue and its share in the consolidated budget of Ukraine for the period 2006–2021 showed that the share of income tax in the revenue structure of the consolidated budget of Ukraine is significant and has fluctuated over the past 7 years in the range of 6–11%.

The versatility of profit is manifested in the specificity of its formation in various sectors of the economy. The hotel and restaurant business belongs to the service sector. Herewith, restaurant enterprises perform the functions of production, trade and service provision. Analytical study of the influence of factors on the formation of profit requires a qualitative analytical model that would take into account the specified specifics. Such a model should be built on a margin approach.

REFERENCES

1. UNWTO (2020). Retrieved from <https://www.unwto.org/>
2. Pindyck, R. S. and Rubinfeld, D. I. (2018). *Microeconomics*. Global Edition (9 ed.). Harlow, United Kingdom: Pearson Education Limited.
3. Ivanchuk, O. V., & Liuta, O. V. (2019). Theoretical approaches to determining the essence of the "Profit" category. *Problemy ta perspektyvy rozvytku finansovo-kredytnoi systemy Ukrainy*: proceedings of all-Ukrainian Scientific and Practical online Conference. Sumy: Sumskiy derzhavnyi universytet, 37-40. (in Ukrainian)
4. Hultaichuk, V. V. (2014). Historical prerequisites for the emergence and development of the concept of "profit". *Innovatsiyni rozvytok ta konkurentospromozhnist pidpriemstv i sektoriv ekonomiky* : proceedings of all-Ukrainian Scientific and Practical online Conference graduate students, young scientists and students dedicated to Science Day. Zhytomyr: ZhDTU, 29-30. (in Ukrainian)
5. Hudzenko, N. M. (2014). Evolution of the concept of "income" in economic science. *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnikova*, 19(5-6), 125-129. (in Ukrainian)
6. He, P., Qiu, Yu., Wang, Yi D., Cobanoglu, C., Ciftci, O. and Liu, Z. (2019). Loss of profit in the hotel industry of the United States due to climate change. *Environmental Research Letters*, 14(8), 084022. doi: <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab2dce>
7. Mun, S. G, Woo, L., & Paek, S. (2019). How important is F&B operation in the hotel industry? Empirical evidence in the US market. *Tourism Management*, 75, 156-168. doi: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.03.010>

8. Arbelo, A., Pérez-Gómez, P., González-Dávila, E. & Rosa-González, F.M. (2017). Cost and Profit Efficiencies in the Spanish Hotel Industry. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 41(8), 985-1006. doi: <https://doi.org/10.1177%2F1096348015587999>
9. Carreras-Simo, M. (2020). Operating Profit Drivers for Large Companies in the Spanish Hotel Sector: A Temporal Analysis (2004-2017). *The Journal of Hospitality & Tourism Research*, 44(8), 1270-1290. doi: <https://doi.org/10.1177/1096348020944455>
10. Walheer, B., & Zhang, L. (2018). Profit Luenberger and Malmquist-Luenberger indexes for multi-activity decision-making units: The case of the star-rated hotel industry in China. *Tourism Management*, 69, 1-11. doi: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.05.003>
11. Solnet, D., Ford, R., & McLennan, C.-L. (2018). What matters most in the service-profit chain? An empirical test in a restaurant company. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(1), 260-285. doi: <https://doi.org/10.1108/IJCHM-05-2016-0267>
12. Özmen, M. U. (2020). In Pursuit Of Understanding Markups In Restaurant Services Prices. *The Singapore Economic Review*, 65(06), 1423-1437. doi: <https://doi.org/10.1142/S0217590818500091>
13. Mun, S. G. Koh, Yo., & Jang, S. (2021). Which Type of M&A Makes an Acquiring Restaurant Firm a Star? Profit-Driven Versus Growth-Driven M&A. *Cornell Hospitality Quarterly*, 63(3), 369-384. doi: <https://doi.org/10.1177%2F1938965520979174>
14. Clifton, S.M., Herbers, E., Chen, J. and Abrams, D.M. (2018). The tipping point: A mathematical model for the profit-driven abandonment of restaurant tipping. *CHAOS*, 28(2), 023109. doi: <https://doi.org/10.1063/1.5004711>
15. Dimitrić, M., Žiković, I.T. & Blečić, A.A. (2019). Profitability determinants of hotel companies in selected Mediterranean countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 32(1), 1977-1993. doi: <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1642785>
16. Kalaitan, T., Hrymak, O., Kushnir, L., Shurpenkova, R., & Sarakhman, O. (2021). Analysis of the hotel industry potential of Lviv region. Prospects for the rural hotels development. *Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series Economical Sciences*, 23(98), 23-33. doi: <https://doi.org/10.32718/nvlvet-e9804> (in Ukrainian)
17. Kucher, S. V. (2009). The evolution of the concept of "profit" in the general history of economic studies. *Bulletin of the Zhytomyr State University of Technology. Series: economy, management and administration*, 4(50), 76-78. (in Ukrainian)
18. Lahovska, O. A. (2007). Accounting of income distribution in the conditions of a socially oriented economy: organization and methodology. *Candidate's thesis*. Zhytomyr. (in Ukrainian)
19. Chijioke, O. C., Aloysius, A., & Obi, D. O. (2021). Mercantilism in perspective: a historic review. *Global economy journal*, 21(01), 1-17. doi: <https://doi.org/10.1142/S2194565921500019>
20. Isenmann, M. (2019). Money in the economic Thinking of Mercantilism. *Vswg- vierteljahrschrift fur sozial-und wirtschaftsgeschichte*, 106(2), 264-265.
21. Stashchuk, O. V., Sheptytska, L. R., & Kryzhanivskyi, S. O. (2020). Features of profit formation at the enterprise. *Infrastruktura rynku*, 49, 291-296. (in Ukrainian)
22. Proskurin, V. P. (2005). History of economics and economic students. Essays on the economic history of industrial civilization. Kyiv: KNEU (in Ukrainian)
23. Harkusha, N.M., Sidorova, T.O., Tsukanova, O.V. (2013). A study of the evolution of economic knowledge about profit. *Ekonomiczna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, 1(17), 11-18. (in Ukrainian)
24. Lepokhina, O. V. (2009). Evolution of modern theories of profit. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, 3(6), 38-43. (in Ukrainian)
25. Zahurskyi, O.M., Zahurskyi, A.O. (2011). The theory of profit in Ukrainian economic thought of the late 19th and early 20th centuries. *Istoriia nar. hosp-va ta ekon. dumky Ukrainy*, 44, 78-87. (in Ukrainian)
26. Blank, I.A. (2007). Profit management. Kiev: Nika-centr. (in Russian)
27. Efimova, O.P., Efimova, N. A., & Olefirenko T. A. (2005). The economics of hotels and restaurants. Minsk : Novoye znaniye. (in Russian)
28. The price of the state (2023). Retrieved from <http://old.cost.ua/budget/revenue/> (in Ukrainian)
29. Kalaitan, T.V. Cherkasova, S.V., Druhov, O.O., & Yaroshevych, N.B. (2019). Features and scope of application of the ABC analysis in the controlling system of restaurant industry. *Financial*

and credit activity: problems of theory and practice, 4(31), 196-207. doi: <https://doi.org/10.18371/fcaptop.v4i31.190856> (in Ukrainian)

30. Kalaitan, T.V. (2004). Accounting and analysis of financial results in the management of catering enterprises. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv. (in Ukrainian)

31. Munin H.B., Zmiiov A.O., Zinoviev H.O. et al. (2005). Management of a modern hotel complex. Kyiv : Lira-K. (in Ukrainian)

32. Manachyns'ka, Yu.A. (2014). *Accounting and analysis of financial results in the hotel industry*, Chernivtsi: Cherniv. torh.-ekon. Inst. Kyiv. nats. torh.-ekon. Un-t, Chernivtsi. (in Ukrainian)

The article was received by the editors 18.02.2023

The article is recommended for printing 25.05.2023

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. UNWTO. 2020. URL: <https://www.unwto.org/>
2. Pindyck R. S. and Rubinfeld, D. I. *Microeconomics*. Global Edition (9 ed.). Harlow, United Kingdom: Pearson Education Limited, 2018.
3. Іванчук О. В., Люта О. В. Теоретичні підходи до визначення сутності категорії «Прибуток». *Проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної on-line-конференції: у 2 ч. (м. Суми, 21–22 листопада 2019 року) / Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС» Сумського державного університету*. Суми: Сумський державний університет, 2019. Ч.1. С. 37–40.
4. Гультайчук В. В. Історичні передумови виникнення та розвитку поняття “прибуток”. *Інноваційний розвиток та конкурентоспроможність підприємств і секторів економіки: матеріали всеукраїнської наук.практ. on-line конф. аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки (Житомир, 14 травня, 2014 р.)*. Житомир: ЖДТУ, 2014. С. 29–30.
5. Гудзенко Н.М. Еволюція поняття «дохід» в економічній науці. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечнікова*. 2014. Т.19. Вип. 5-6. С.125–129.
6. He, P., Qiu, Yu., Wang Yi D., Cobanoglu, C., Ciftci, O. and Liu, Z. Loss of profit in the hotel industry of the United States due to climate change. *Environmental Research Letters*. 2019. Vol. 14, No. 8. 084022. DOI: <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab2dce>
7. Mun, S. G., Woo, L. and Paek, S. How important is F&B operation in the hotel industry? Empirical evidence in the US market. *Tourism Management*. 2019. Vol. 75. P. 156–168. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.03.010>
8. Arbelo A., Pérez-Gómez, P., González-Dávila E. & Rosa-González F. M. Cost and Profit Efficiencies in the Spanish Hotel Industry. *Journal of Hospitality & Tourism Research*. 2017. Vol. 41, No 8. P. 985–1006. DOI: <https://doi.org/10.1177%2F1096348015587999>
9. Carreras-Simo M. Operating Profit Drivers for Large Companies in the Spanish Hotel Sector: A Temporal Analysis (2004-2017). *The Journal of Hospitality & Tourism Research*. 2020. Vol. 44, No 8. P. 1270–1290. DOI: <https://doi.org/10.1177/1096348020944455>
10. Walheer, B. and Zhang, L. Profit Luenberger and Malmquist-Luenberger indexes for multi-activity decision-making units: The case of the star-rated hotel industry in China. *Tourism Management*. 2018. Vol. 69. P. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.05.003>
11. Solnet, D., Ford, R. and McLennan, C.-L. What matters most in the service-profit chain? An empirical test in a restaurant company. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 2018. Vol. 30, No. 1. P. 260–285. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJCHM-05-2016-0267>
12. Özmen, M. U. In Pursuit Of Understanding Markups In Restaurant Services Prices. *The Singapore Economic Review*. 2020. Vol. 65, No 06. P. 1423–1437. DOI: <https://doi.org/10.1142/S0217590818500091>
13. Mun, S. G. Koh, Yo. and Jang, S. Which Type of M&A Makes an Acquiring Restaurant Firm a Star? Profit-Driven Versus Growth-Driven M&A. *Cornell Hospitality Quarterly*. 2021. Vol. 63, No 3. P. 369–384. DOI: <https://doi.org/10.1177%2F1938965520979174>
14. Clifton, S. M., Herbers, E., Chen, J. and Abrams, D. M. The tipping point: A mathematical model for the profit-driven abandonment of restaurant tipping. *CHAOS*. 2018. Vol. 28, No 2. 023109. DOI: <https://doi.org/10.1063/1.5004711>

15. Dimitrić, M., Žiković, I. T. & Blečić, A. A. Profitability determinants of hotel companies in selected Mediterranean countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*. 2019. Vol. 32, No 1. P. 1977–1993. DOI: <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1642785>
16. Калайтан Т. В., Гримак О. Я., Кушнір Л. П., Шурпенкова Р. К., Сарахман О. М. Аналіз потенціалу готельного господарства Львівської області. Перспективи розвитку сільських готелів. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія «Економічні науки»*. 2021. Том 23, №98. С. 23–33. DOI: <https://doi.org/10.32718/nvvet-e9804>
17. Кучер С. В. Еволюція поняття “прибуток” в загальній історії економічних учень. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економіка, управління та адміністрування*. 2009. Вип. 4 (50). С. 76–78.
18. Лаговська О. А. Бухгалтерський облік розподілу доходів в умовах соціально орієнтованої економіки: організація та методика : дис.. канд. екон. наук: спец. 08.00.09. Житомир, 2007. 214 с.
19. Chijioke O. C., Aloysius A., Obi D. O. Mercantilism in perspective: a historic review. *Global economy journal*. 2021. Vol. 21, No. 01. P. 1–17. DOI: <https://doi.org/10.1142/S2194565921500019>
20. Isenmann, M. Money in the economic Thinking of Mercantilism. *Vswg-vierteljahrschrift fur sozial-und wirtschaftsgeschichte*. Vol. 106. Issue 2. P. 264–265.
21. Стащук О. В., Шептицька Л. Р., Крижанівський С. О. Особливості формування прибутку на підприємстві. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 49. С. 291–296.
22. Проскурін В. П. Історія економіки та економічних учень. Нариси економічної історії індустріальної цивілізації: Навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2005. 372 с.
23. Гаркуша Н. М., Сідорова Т. О., Цуканова О. В. Дослідження еволюції економічних знань про прибуток. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2013. Вип. 1(17), Ч. 1. С. 11–18.
24. Лепьохіна О. В. Еволюція сучасних теорій прибутку. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2009. № 3 (6). С. 38–43.
25. Загурський О. М., Загурський А. О. Теорія прибутку в українській економічній думці кінця XIX – початку XX ст. *Історія нар. госп-ва та екон. думки України*. 2011. Вип. 44. С. 78–87.
26. Бланк И. А. Управление прибылью. Киев : Ника-центр, 2007. 768 с.
27. Ефимова О. П., Ефимова Н. А., Олефиренко Т. А. Экономика гостиниц и ресторанов : учеб. пособие, 2-е изд. Минск : Новое знание, 2005. 396 с.
28. Ціна держави. URL: <http://old.cost.ua/budget/revenue/>
29. Калайтан Т. В., Черкасова С. В., Другов О. О., Ярошевич Н. Б. Особливості та сфера застосування ABC-аналізу в системі контролінгу підприємств ресторанного господарства. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2019. Vol. 4, No 31. P. 196–207. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i31.190856>
30. Калайтан Т. В. Облік і аналіз фінансових результатів в управлінні діяльністю підприємств громадського харчування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.04. Львів, 2004. 16 с.
31. Мунін Г. Б., Змієв А. О., Зінов'єв Г. О. та ін. Управління сучасним готельним комплексом : Навч. посібник. Київ : Ліра-К, 2005. 520 с.
32. Маначинська Ю. А. Облік і аналіз фінансових результатів в готельному господарстві : монографія. Чернівці : Чернів. торг.-екон. інст. Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 423 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2023

Стаття рекомендована до друку 25.05.2023

Г. П. ВИСЛОБОДСЬКА, кандидат економічних наук, доцент кафедри історії України, економічної теорії та туризму, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, вул. Пекарська, 50, м. Львів, 79010, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0518-4553>, e-mail: vyslgal@i.ua

Т. В. КАЛАЙТАН, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри історії України, економічної теорії та туризму, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, вул. Пекарська, 50, м. Львів, 79010, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4774-4990>, e-mail: kalaitantv@gmail.com

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІЇ ПРИБУТКУ ТА ЇЇ СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Метою даного дослідження є (1) вивчення історичних аспектів формування економічної категорії «прибуток», (2) визначення сучасних характеристик категорії «прибуток» та (3) особливостей формування прибутку для підприємств ресторанного та готельного бізнесу. У процесі дослідження історичних аспектів формування категорії прибутку та її сучасного стану використано метод систематизованого огляду наукової літератури по даній темі. З метою оцінки економічного значення прибутку як основи розвитку держави використано метод аналізу рядів динаміки, графічний метод на основі використання електронних таблиць Excel. Для оцінки факторних впливів на формування прибутку підприємств готельного та ресторанного бізнесу застосовано метод моделювання. Результати аналізу наукової літератури за темою даного дослідження показали неоднозначне трактування категорії прибутку в історичному аспекті її розвитку. Прибуток є багатогранною та складною категорією, яка постійно еволюціонувала від часів античності до сучасності. Значення прибутку демонструє той факт, що він є основним джерелом фінансових ресурсів на мікро- та макrorівнях. Податок на прибуток має важливе значення для формування доходів державного бюджету. Аналіз динаміки надходжень від сплати податку на прибуток показав, що частка податку на прибуток у структурі доходів зведеного бюджету України є значною і коливається за останні 7 років у межах 6-11%. Багатогранність прибутку проявляється у специфіці його формування в різних секторах економіки. Готельний і ресторанный бізнес належать до сфери послуг. Окрім того, підприємства ресторанного бізнесу виконують функції виробництва, торгівлі та надання послуг. Аналітичне дослідження впливу факторів на формування прибутку вимагає якісної аналітичної моделі, яка б враховувала зазначену специфіку. Така модель має бути побудована на маржинальному підході.

Ключові слова: **фінансові результати, витрати, маржинальний дохід, готель, ресторан.**

JEL Classification: A 11, B 00, M21, M41

In cites: Vyslobodska H., & Kalaitan T. (2023). Historical aspects of the profit category formation and its modern interpretation for enterprises of the hotel and restaurant business. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (104), 79-88. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-09>

МЕНЕДЖМЕНТ

DOI: [10.26565/2311-2379-2023-104-10](https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-10)

УДК 338.1:330.3:332.1:352

А. В. МАЗУР

аспірантка кафедри менеджменту

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська 1, м. Львів, 79000, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3506-4779>, e-mail: anastasiia.mazur@lnu.edu.ua

РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У РОЗВИТКУ СТАРТАП-ЕКОСИСТЕМИ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВСЬКИХ ЗВО)

Освітні заклади є активними учасниками у екосистемі стартапів, вони створюють умови для розвитку стартап-ідей на базі закладів вищої освіти та у співпраці з міжнародними партнерами та бізнесом. У статті проведено аналіз діяльності університетів міста Львова, а саме Національний університет «Львівська політехніка», Український католицький університет, Львівський національний університет імені Івана Франка у напрямку стартапів. Університети мають високі рейтинги у міжнародних рейтингах QS World University Rankings, Top 50 Universities in Europe for Startups, Top Universities for Startups in Europe by Educations.com, U-Multirank World University Rankings, що вказує на вагомий напрямок підтримки та розширення можливостей для підприємницької освіти. Найбільше підґрунтя для створення стартап-середовища у Львівській області створили Національний університет «Львівська політехніка» та Український католицький університет. При закладах вищої освіти діють Центр підприємництва УКУ, акселераторські програми, Tech StartUp School при Львівській політехніці, які активно сприяють реалізації стартап-ідей серед студентської молоді. У Львівському національному університеті ім. І. Франка реалізуються інноваційні бакалаврські програми у партнерстві з Львівським ІТ-кластером та відбуваються щорічні стартап-події, в рамках яких відбувається трансфер технологій, запрошуються іноземні інвестори та презентації студентських стартапів. Проведене опитування серед студентів, які обрали дисципліну вільного вибору «Start-up менеджмент», показало, що значна більшість студентів погодилася з тим, що такий курс є важливим для розвитку їхньої професійної компетентності, практичним і відповідним до сучасних реалій економіки. Структура курсу, яка включала лекції, гостьові лекції та практичні заняття, була визнана студентами корисною для розвитку знань і навичок у сфері підприємництва та стартапів. Крім того, очікування студентів від курсу в основному виправдалися, а курс мотивував значну частину студентів продовжувати працювати над створеними ними стартапами. Однак під час дистанційної групової роботи виникли деякі труднощі, що вплинуло на ефективність командної роботи. Розвиток стартап-середовища на базі закладів вищої освіти дає студентам можливість розвивати підприємницькі навички, які вони можуть застосувати в реальному світі. Створюючи стартап, студенти можуть навчитися виявляти та вирішувати проблеми реального світу, працювати спільно в командах і розвивати низку підприємницьких навичок, таких як креативність, інновації та ризиковість.

Ключові слова: **освітні заклади, заклади вищої освіти, стартап, стартап-екосистема, підприємництво.**

JEL Classification: I21, O30, R11.

Постановка проблеми. Стартап-екосистема є динамічним явищем і змінюється залежно від ринкових внутрішніх та зовнішніх тенденцій. Заклади вищої освіти з кожним роком збільшують власну участь у створенні сприятливого середовища для молодіжних стартапів, та входять в загальну екосистему окремого регіону або міста. Створення стартап-шкіл, інкубаторів та акселераторів на базі закладів вищої освіти можуть надати можливості студентській спільноті долучитися до стартап-руху та розвивати інноваційні ідеї в рамках навчального процесу, що підтримує реалізацію державної інноваційної політики та подальшого розвитку концепції підприємницьких університетів. Питання розширення підтримки стартапів у закладах вищої освіти актуалізується тим, що в умовах повномасштабного російського вторгнення студенти та випускники генерують ідеї та розробляють стартапи для підтримки армії, бізнесу, суспільства та шукають можливості подальшого масштабування.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження ролі закладів вищої освіти у розвитку стартапів виділили вітчизняні науковці Подольчак Н. Ю., Карковська В. Я., Левицька Я. В. (Подольчак, Карковська & Левицька, 2021), Тимошенко М. В. (Тимошенко, 2022) виділяють важливість створення стартап-шкіл та інкубаторів при закладах вищої освіти, що дозволить у рамках освітнього процесу стати учасниками стартап-руху, та виділення потенціалу інноваційної діяльності в Україні через вдосконалення освітньої, наукової та підприємницької діяльності закладів вищої освіти. Університетські стартапи, на основі досвіду університетів США, як спеціальний курс по створенню комерційних компаній із соціальним впливом досліджували Новак О., Мусійчук С., Зуєнко С. (Novak, Musiichuk & Zuenko, 2020). Зарубіжні науковці Fritsch M., Aamoucke R. (Fritsch & Aamoucke, 2015) досліджували питання ролі різних галузей академічних знань та типів закладів вищої освіти у створенні інноваційних стартапів у регіональному вимірі. При цьому існує потреба аналізу закладів вищої освіти (ЗВО) у регіоні щодо створення стартап-середовища на базі ЗВО, як активних учасників регіональної стартап-екосистеми.

Мета та завдання. Метою статті є проаналізувати діяльність львівських закладів вищої освіти (Національний університет «Львівська Політехніка», Львівський національний університет імені Івана Франка, Український католицький університет) у напрямку створення та підтримки стартапів; виділення закладів вищої освіти як важливого учасника стартап-екосистеми.

Основні результати дослідження. Екосистема стартапів являє собою сукупність елементів, що прямо або опосередковано впливають на середовище та створюють умови функціонування на кожному етапі життєвого циклу стартапів. В умовах постійного економічного розвитку, важливість підприємництва для стимулювання економічного зростання була визнана багатьма країнами. Уряди в усьому світі впроваджують політику та ініціативи для заохочення підприємництва та інновацій. Навчальні заклади відіграють важливу роль у наданні знань і навичок, необхідних для запуску стартапу, також ЗВО є платформою для спілкування, наставництва та фінансування для підприємців-початківців.

Подольчак Н. Ю., Карковська В. Я., Левицька Я. В., (Подольчак, Карковська & Левицька, 2021) зазначають, що створенню стартап-шкіл та інкубаторів на базі закладів вищої освіти сприяло поширення популярності програм креативного підприємництва. Даний напрямок дозволяє у рамках освітнього процесу доєднуватися до стартап-руху та розробляти власні інноваційні ідеї та виступати елементом реалізації державної інноваційної політики. Метою створення організацій, які сприяють розвитку стартапів у закладах освіти є активізація інноваційної діяльності, розвиток стартап проєктів, трансферу технологій у бізнес, адаптації та підготовки студентів та науковців до підприємницької та бізнес діяльності.

Розвиток інноваційної мережі в Україні викликане економічними структурними перетвореннями, потребами в нових знаннях та технологіях, збереження та розвиток наукового, науково-технічного, адміністративного персоналу, зменшення витоку наукових кадрів за кордон. Університети виступають як генератори нових ідей, їхньої подальшої реалізації та виступають організаторами інноваційної інфраструктури, що виокремлює необхідність застосування комплексного підходу до вдосконалення освітньої, наукової та підприємницької діяльності закладів вищої освіти (Тимошенко, 2022).

Серед закладів вищої освіти найбільшу основу у Львівській області для створення таких організацій створили Національний університет «Львівська політехніка» та Український католицький університет. У міжнародних рейтингах стартапів Львівська політехніка займає вищу позицію, ніж Український католицький університет та Львівський національний університет імені Івана Франка. У рейтингу (QS World University Rankings by Subject 2021) Львівська політехніка є єдиним університетом з України, який увійшов до 500 найкращих університетів за працевлаштуванням випускників, що вказує на високий рівень успіху в об'єднанні студентів із можливостями працевлаштування у світі стартапів. Львівська політехніка також посідає високі позиції в рейтингу (U-Multirank 2020–2021) за передачу знань, що свідчить про ефективність університету в передачі знань і технологій галузевим партнерам (табл. 1).

Таблиця 1 – Університети Львова у міжнародних рейтингах
Table 1 – Lviv universities in international rankings

Університети	Рік	Рейтинг	Місце в рейтингу	Субіндикатори рейтингу	Місце за субіндикатором в рейтингу
Національний університет «Львівська політехніка»	2020	Top 50 Universities in Europe for Startups	36	Performance, Funding, Talent, Focus, Connectedness	24, 45, 43, 20, 41
Український Католицький Університет	2020	Top 50 Universities in Europe for Startups	47	Performance, Funding, Talent, Focus, Connectedness	42, 47, 47, 45, 38
Ivan Franko Lviv National University	2020	Top 50 Universities in Europe for Startups	48	Performance, Funding, Talent, Focus, Connectedness	39, 48, 46, 48, 43
Національний університет «Львівська політехніка»	2021	QS World University Rankings for Business and Management	301-350	Entrepreneurship and Alumni Outcomes	301-350
Український Католицький Університет	2021	QS World University Rankings for Business and Management	351-400	Entrepreneurship and Alumni Outcomes	351-400
Ivan Franko Lviv National University	2021	QS World University Rankings for Business and Management	401-450	Entrepreneurship and Alumni Outcomes	401-450
Національний університет «Львівська політехніка»	2022	Top Universities for Startups in Europe by Educations.com	2	Quality of education, Entrepreneurial ecosystem, Funding and support, Entrepreneurial mindset and skills, Employment outcomes	1, 5, 4, 5, 3
Український Католицький Університет	2022	Top Universities for Startups in Europe by Educations.com	8	Quality of education, Entrepreneurial ecosystem, Funding and support, Entrepreneurial mindset and skills, Employment outcomes	2, 7, 8, 11, 4
Ivan Franko Lviv National University	2022	Top Universities for Startups in Europe by Educations.com	23	Quality of education, Entrepreneurial ecosystem, Funding and support, Entrepreneurial mindset and skills, Employment outcomes	24, 23, 25, 26, 22
Lviv Polytechnic National University	2022	U-Multirank World University Rankings	Very Good	Knowledge Transfer, Regional Engagement, International Orientation, Research, Teaching and Learning, Institutional Impact	Very Good, Good, Good, Good, Good, Very Good
Український Католицький Університет	2022	U-Multirank World University Rankings	Very Good	Knowledge Transfer, Regional Engagement, International Orientation, Research, Teaching and Learning, Institutional Impact	Good, Good, Good, Good, Very Good, Very Good
Ivan Franko Lviv National University	2022	U-Multirank World University Rankings	Very Good	Knowledge Transfer, Regional Engagement, International Orientation, Research, Teaching and Learning, Institutional Impact	Good, Good, Good, Good, Good, Very Good

Джерело: складено автором на основі даних міжнародних рейтингів (QS World University Rankings by Subject 2021, Times Higher Education World University Rankings 2021, U-Multirank 2020–2021, THE Impact Rankings, Global Startup Ecosystem Report, 2020).

Український Католицький Університет та Львівський національний університет імені Івана Франка займають нижчі позиції в міжнародних рейтингах стартапів порівняно з Львівською політехнікою. Проте Український Католицький Університет отримав визнання за ініціативи соціального підприємництва, посівши 1-е місце в Україні та 151–200 у світі в рейтингу (Times Higher Education World University Rankings) за соціальний вплив. Львівський національний університет імені Івана Франка також посідає відносно високі позиції в рейтингу (U-Multirank 2020–2021) за передачу знань та регіональну залученість, що свідчить про активну участь університету в передачі знань і технологій.

Загалом дані свідчать про те, що Львівська політехніка має сильну репутацію в міжнародній спільноті стартапів, тоді як Український католицький університет та Львівський національний університет ім. Івана Франка мають відповідні сильні сторони у соціальному підприємстві та передачі знань. Університети продемонстрували певний рівень успіху в наданні студентам можливостей працевлаштування у світі стартапів, причому Львівська політехніка є лідером.

Центр підприємництва при Львівській бізнес школі УКУ являє собою акселератор для стартапів та освітню платформу для студентів та молодих підприємців України. Акселераторська програма включає в себе 5 послідовних етапів, під час першого етапу відбувається безпосереднє знайомство з акселератором та генерування ідеї і пошук односторонніх, на другому етапі визначається гіпотеза щодо проблеми або потреби, її масштабування, росту та потенційного рішення. Під час другого етапу відбувається Pitch Day, під час якого 10 команд отримують 30 тис. грн. на розвиток запропоновані ідеї. На третьому етапі – валідація гіпотез, дослідження клієнта та визначення ціннісної пропозиції, під час даного етапу на Pitch Day, обирають 5 команд, що отримують 60 тис. грн. Під час четвертого етапу проходить тестування ціннісної пропозиції та побудова стратегії виходу на ринок, на Demo Day обирають 3 команди, що отримують по 110 тис. грн. На 5 етапі команди мають менторську підтримку, вибудування продажів та зростання та подальша підтримка команд (Студентський акселератор ideas Lab, 2023).

Результативність діяльності Центру підприємництва УКУ у сфері стартапів визначається тим, що було реалізовано 80 стартапів, серед яких є залучення перших інвестицій, відбір до міжнародних акселераторів, участь в програмі Українського фонду стартапів. Серед найбільш популярних індустрій визначені освітні технології, програмне забезпечення, агро та харчова (foodtech) сферами (Успішні стартапи в Україні: Центр підприємництва УКУ поділився результатами роботи).

Tech StartUp School є структурним підрозділом Національного університету «Львівська політехніка», діяльність якого направлена на створення комфортного інноваційного середовища для продукування та реалізації креативних ідей та успішних стартапів. На базі даного підрозділу створені конференц-зали, окремі робочі місця, open space. Акселераційна програма включає в себе навчання, менторство, експертну підтримку, та складається із 15 блоків: перевірка ідеї, цільова аудиторія, 2 блоки маркетингу, бізнес-стратегія та інновації, технологія та стратегія управління, бюджетування, фінансову планування та прогнозування, інвестування, управління ризиками, PR та управління репутацією, спілкування, переговори, особистий бренд і мережа, презентація та pitch deck) (Tech StartUp School, 2017–2022).

Окремим напрямком у сфері взаємодії вищих навчальних закладів та сектору підприємництва є розроблення інноваційних бакалаврських програм у сфері ІТ. В даному напрямку основним гравцем виступає Львівський ІТ кластер, який об'єднує більше 200 компаній Львова.

У партнерства між Львівським ІТ-кластером та Львівським національним університетом імені Івана Франка було розроблено інноваційні бакалаврські програми (Проект ІТ Expert):

- Статистичний аналіз даних (Statistics and Data Science) – фундаментальні математичні знання та сучасні практичні навички досліджень, програма включає в себе проходження практики у ІТ-компаніях Львові, робота в командах з менторами компаній над розробкою власних проєктів;

- Комп'ютерні науки (Computer Science) з елементами дуальної освіти – одна з перших освітніх програм в Україні, що поєднує елементи дуальної освіти, практична підготовка в компанії SoftServe, робота з реальними проєктами та пропозиція офіційного працевлаштування з третього курсу;

- Квантові комп'ютери та квантове програмування – програмування на класичних та квантових комп'ютерах, проведення наукових досліджень в галузі квантової інформації та програмування, спільні проекти зі компанією SoftServe;

- Інформаційні системи та технології (Data Science & Intelligent Systems) – вивчення базових предметів для всіх напрямків, навчання роботи в командах та презентації власних проєктів, проходження практики та участь у тематичних літніх таборах.

Серед університетських подій у ЛНУ ім. Івана Франка із сферою стартапів пов'язана ініціатива «Інноваційна весна України». В рамках курсу «Стартап: підготовка до злету» учасники протягом трьох місяців працювали з менторами над власними стартапами, у рамках курсу були підготовлені онлайн-тренінги, семінари та майстер-класи. Важливість таких подій представляється також тим, що під час презентацій стартапів присутні інвестори зі США, Швеції та України. Перспективними концепціями стартап-проєктів, які були відібрані для презентації наступні (У Львівському університеті презентували перспективні стартапи):

- мобільний додаток для публічних ініціатив, мобілізації громад, запуску проєктів розвитку територій, що буде сприяти повній децентралізації влади;

- реабілітаційний медичний центр – надання медичної допомоги та реабілітаційних послуг найвищої якості для забезпечення максимального функціонального відновлення й покращення якості життя осіб з обмеженими фізичними можливостями після травм, актуальність ідеї визначається в умовах війни;

- програма-бот, яка готує процесуальні документи та доступно пояснює порядок їхнього подання до суду, при цьому бот збирає необхідну інформацію від клієнта, формує у шаблон та супроводжує всі кроки клієнта до рішення суду;

- підготовка новин за допомогою штучного інтелекту – мінімізація рутинної роботи журналістів, надання простору для аналітики;

- спеціальна платформа, яка забезпечить спілкування між організаторами подій, продюсерами і музикантами.

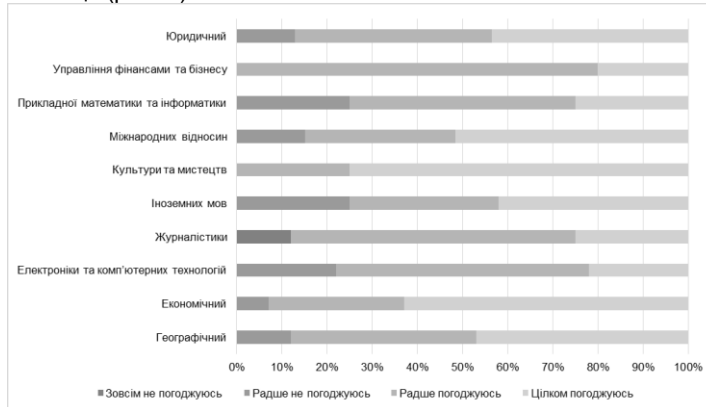
Проєкт «Партнерство університетів України та Німеччини з трансферу технологій», що був реалізований протягом 2019–2022 рр. Львівський національний університет імені Івана Франка, Вюрцбурзький університет Юліуса Максиміліана та Київський академічний університет в рамках програми Німецької служби академічних обмінів ДААД «DIES-партнерства ВНЗ «Діалоги про інноваційні стратегії вищої освіти» націлений на сприяння сталому розвитку ефективної співпраці університетів у Німеччині та Україні. Співпраця відбувалася у двох напрямках. З одного боку, вдосконалення управлінських структур своїх центрів трансферу технологій та інновацій в частині розвитку регіонального та міжнародного науково-економічного співробітництва з метою поліпшення їх інтернаціоналізації. З іншого боку, партнери мали на меті розширити свої стратегічні партнерські відносини та покращення їх упізнаваності у сфері трансферу технологій та привабливості їхніх сервісів для користувачів. З метою покращення якості й актуальності навчальних програм в університетах-партнерах, розширення пропозиції курсів, надання інноваційності змісту та формам навчання, отримання досвіду міжнародного співробітництва, створення і зміцнення інституційного управління університетом для трансферу технологій, розвитку лідерських навичок проєктом було передбачено організацію та проведення низки спільних заходів.

Університетський стартап, на прикладі досвіду університетів США, визначено як спеціальний курс з розробки стартапів, в рамках якого студенти отримують знання як створювати комерційні компанії, що мають соціальний вплив. Зазначається, що акцент на соціальний вплив зумовлений психологічною мотивацією студентів «змінити світ», відповідно, університетські стартапи перетворюють мірю молодого покоління «змінити світ» у конкретні практики, що покращують певні аспекти навколишнього середовища та вирішення соціальних проблем. У результаті пройдених курсів студенти мають можливість відкрити власну справу на основі попередньо здобутих знань, а саме: як правильно поставити проблему, розробити рішення, знайти клієнтів, створити простий веб-сайт і почати приймати попередні замовлення, створити бета-версію тестування (Novak, Musiichuk, & Zuenko, 2020).

У рамках дослідження здійснено опитування студентів, які обрали дисципліну вільного вибору «Start-up менеджмент». Учасники анкетування – здобувачі вищої освіти, які навчаються на усіх освітніх програмах в Університеті на 3 курсі. Всього в опитуванні взяли участь 160 осіб, серед яких студенти таких факультетів: географічного, економічного, електроніки та

комп'ютерних технологій, іноземних мов, культури та мистецтв, міжнародних відносин, управління фінансами та бізнесу та юридичний (Опитування студентів за курсом).

Структура курсу включала в себе лекції за курсом (Вступ до курсу (поняття підприємництва та стартапи); Ідея (пошук та формулювання ідеї); Продукт і цінність; Ринок і цільова аудиторія; Бізнес-модель; Фінанси стартапу; Управління брендом стартапу), гостьові лекції (запрошення представників бізнесу, які мали досвід у створенні власної справи, зокрема, стартапів, акселераторських програм) та робота на практичних заняттях із розробленням власної ідеї стартапу (робота в командах). У результаті проведеного опитування студентів за загальною оцінкою курсу визначено, що більша кількість студентів цілком погоджуються (41,4%) та радше погоджуються (45,5%), що дана дисципліна є важливою для розвитку професійної компетенції (рис. 1).

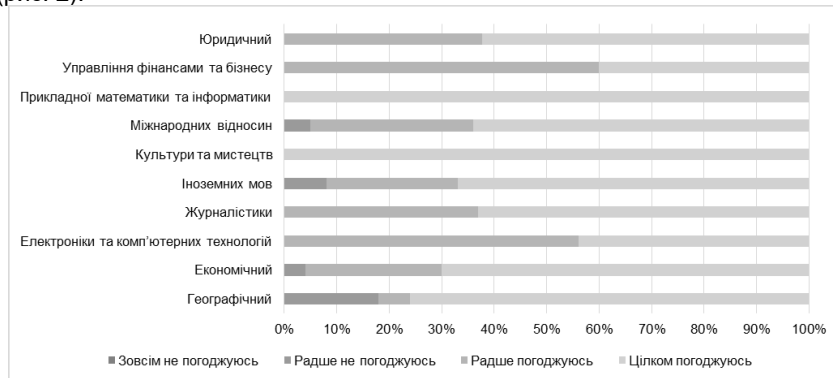

Рис. 1. Відповіді на питання «Ця дисципліна є важливою для розвитку моєї професійної компетенції»

Fig. 1. Answers to the question "This discipline is important for the development of my professional competence"

Джерело: розроблено автором.

За корисність курсу та зв'язком з бізнес-практикою та реаліями економіки цілком погодились 68,7% студентів, що вказує на практичність та використання сучасних матеріалів при викладанні лекційного матеріалу та проведення практичних занять у формі створення стартапу (рис. 2).

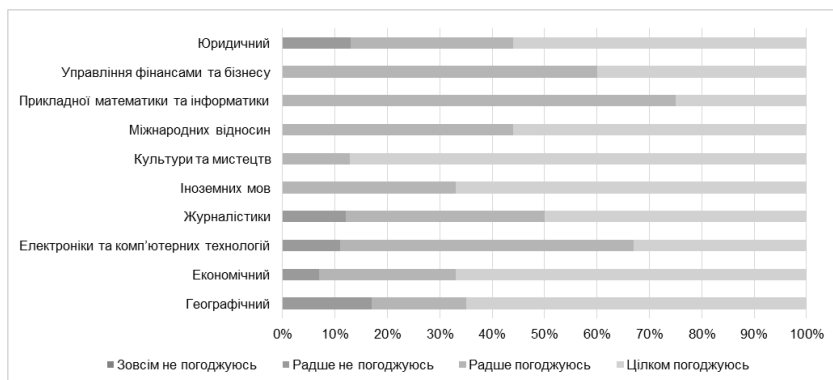

Рис. 2. Відповіді на питання «Курс корисний, має зв'язок з бізнес-практикою та реаліями економіки»

Fig. 2. Answers to the question "The course is useful, has a connection with business practice and the realities of the economy"

Джерело: розроблено автором.

Більша кількість студентів цілком погоджуються (54,7%) та радше погоджуються (39,4%), що отримані знання та навички в межах дисципліни допоможуть студентам працювати з різними проектами (рис. 3).

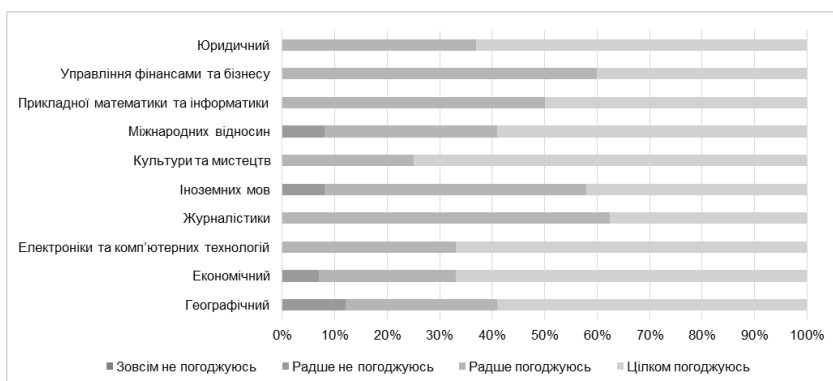

Рис. 3. Відповіді на питання «Отримані мною знання та навички в межах цієї дисципліни допоможуть мені працювати з різними проектами»

Fig. 3. Answers to the question "The knowledge and skills I have acquired within this discipline will help me work with various projects"

Джерело: розроблено автором.

Важливим аспектом при виборі дисциплін є попередні очікування студентів від курсу (серед яких були реалізація та продовження готового існуючого проекту, робота в групах, розвиток у сфері бізнесу, розуміння функціонування стартапів, створення стартапу, використання отриманих знань у подальшому), в результаті 56% опитаних цілком погодилися із виправданням очікувань, 40,6% радше погодились, і, в меншій кількості (3,5%) радше не погодились (рис. 4).

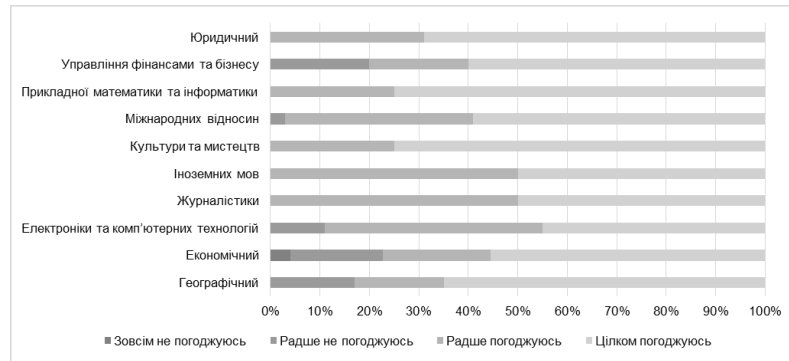

Рис. 4. Відповіді на питання «Мої очікування, які були на момент вибору дисципліни, виправдалися»

Fig. 4. Answers to the question "My expectations, which were at the time of choosing the discipline, were fulfilled"

Джерело: розроблено автором.

Викладання даної дисципліни на третьому курсі виокремлюється тим, що студенти мають базові знання щодо підприємницької діяльності та імовірність участі в бізнесових одиницях, з доцільним викладанням на даному курсі цілком погоджуються 60,4% студентів, радше погоджуються 32,3%, радше не погоджуються 7% (рис. 5).

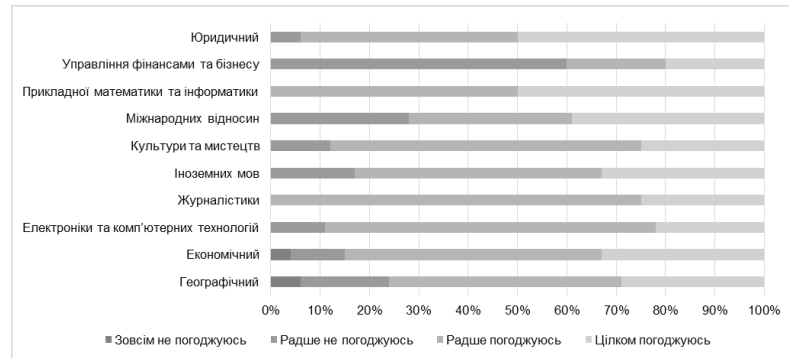

Рис. 5. Відповіді на питання «Я вважаю доцільним викладання цієї дисципліни саме на цьому році навчання»

Fig. 5. Answers to the question "I consider it appropriate to teach this discipline in this year of study"

Джерело: розроблено автором.

Важливим аспектом при оцінюванні курсу є виконання поставлених завдань під час практичних занять і докладання достатніх зусиль, щоб засвоїти дисципліну, 32,6% опитаних цілком погодилися з цим твердженням, 50,1% радше погодилися, 16,3% радше не погодилися, 1% зовсім не погодилися. Складність виявлялась у дистанційній формі групової роботи, що впливало на результативність командної роботи, та незбалансованість розподілу завдань між учасниками, розрахункові частини (рис. 6).

Рис. 6. Відповіді на питання «Я доклала / доклав достатню кількість зусиль, щоб ефективно засвоїти отримані знання в межах цієї навчальної дисципліни»

Fig. 6. Answers to the question "I made / made a sufficient amount of effort to effectively assimilate the knowledge gained within the scope of this academic discipline"

Джерело: розроблено автором.

Серед важливих факторів викладання дисципліни визначено те, що 38,3% студентів мають мотивацію далі працювати над створеним стартапом, при цьому цілком негативною відповіддю не було отримано, перевагами дисципліни було визначено роботу в командах над власними стартапами, імітуючи реальність, проведення гостьових лекцій, побудова лекційних занять, актуальність інформаційного матеріалу та забезпечення необхідними матеріалами для навчання та допомога на кожному етапі розвитку проекту.

У досвіді університетів США виділено акцентування на формуванні нової культури управління, в основу якої була покладена ідея навчання студентів, дослідників та викладачів найефективнішим стратегіям та тактикам запуску стартапів з академічних платформ. У результаті, стартапи були реалізовані за підтримки спеціальних курсів, державних грантів,

інкубаторів та приватного партнерства на університетському, регіональному, державному та глобальному рівнях (Novak, Musiichuk & Zuenko, 2020). Створення академічних платформ для стартапів є перспективним напрямком розвитку для українських закладів вищої освіти. Як було вищезазначено, львівські заклади вищої освіти мають створені бізнес-школи, інкубатори та проекти з трансферу технологій, надалі важливим напрямком виступає кооперація університетів у рамках створених стартапів, що потребують подальшого масштабування та співпраця на регіональному рівні.

Як результат, заклади вищої освіти відіграють важливу роль в екосистемі стартапів. ЗВО надають знання та навички, необхідні для підприємницької діяльності. Вони також можуть надати ресурси, мережі та фінансування, необхідні для запуску та розвитку стартапу. Крім того, навчальні заклади можуть допомогти створити культуру підприємництва та інновацій, заохочуючи та підтримуючи студентів і викладачів у їхніх підприємницьких починаннях.

Висновки. Освітні заклади відіграють вирішальну роль в екосистемі стартапів. Вони підтримують підприємництво, стимулюють інновації та надають цінні ресурси стартапам, також студентам теоретичні знання в різних галузях і створюють можливості для розвитку власних інноваційних ідей через створення стартап-шкіл та акселераторських програм. Такі організації також виступають рушійною силою в реалізації державної інноваційної політики. Національний університет «Львівська політехніка» та Український католицький університет створили одні з найбільших стартап-середовищ на базі закладів вищої освіти у Львівській області. Центр підприємництва Львівської бізнес-школи УКУ та Tech StartUp School є прикладами успішних акселераторів для стартапів, які пропонують навчання, менторство та експертну підтримку. Крім того, Львівський ІТ-кластер є головним гравцем у розробці інноваційних програм бакалаврату у сфері ІТ у партнерстві з Львівським національним університетом імені Івана Франка. Ці програми пропонують практичне навчання, стажування та співпрацю з ІТ-компаніями. Університетські заходи, успішно допомагають студентській молоді розвивати перспективні стартап-проекти. Ці ініціативи необхідні для активізації інноваційної діяльності, розробки стартап-проектів, трансферу технологій у бізнес, адаптації та навчання студентів і науковців підприємницькій та бізнес-діяльності, також сприяють зростанню та розвитку економіки країни. Оскільки, екосистема стартапів продовжує рости та розвиватися, освітні заклади продовжуватимуть відігравати дедалі важливішу роль у підтримці успіху стартапів. Надаючи стартапам доступ до ресурсів, освіти та наставництва, навчальні заклади можуть допомогти створити динамічну та процвітаючу екосистему стартапів, яка стимулює економічне зростання та підприємництво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Подольчак Н. Ю., Карковська В. Я., Левицька Я. В. Екосистеми розвитку стартапів як принцип здійснення державної інноваційної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. №8. С. 82–87. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.8.82>
2. Тимошенко М. В. Інноваційні стартапи як чинник розвитку економіки: краща світова практика та досвід України. *Нові запуски львівського університету бізнесу та права*. 2022. №23. С. 13–20. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.6642172>
3. Novak O., Musiichuk S., Zuenko S. Management culture: the role of university startups. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2020. Vol.5. P. 193–198. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-5/193>
4. Fritsch M., Aamoucke R. Fields of knowledge in higher education institutions, and innovative start-ups: An empirical investigation. *Regional*. 2015. Vol. 96. P. 1–27. DOI: <https://doi.org/10.1111/pirs.12175>
5. QS World University Rankings by Subject 2021: Engineering and Technology. 2021. *QS Top Universities*: веб-сайт. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2021/engineering-technology>
6. Times Higher Education World University Rankings. 2021. *Times Higher Education*: веб-сайт. URL: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/subject-ranking/engineering-and-IT#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats
7. U-Multirank 2020-2021: Lviv Polytechnic National University Rankings. 2021. *U-Multirank*: веб-сайт. URL: <https://www.umultirank.org/study-at/lviv-polytechnic-national-university-rankings/>

8. THE Impact Rankings 2021. *Times Higher Education*: веб-сайт. URL: https://www.timeshighereducation.com/rankings/impact/2021/innovation-impact#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined
9. Global Startup Ecosystem Report 2020. *Startup Genome*: веб-сайт. URL: <https://startupgenome.com/report/gser2020>
10. Студентський акселератор ideas Lab. 2023. *UCUCFE*: веб-сайт. URL: <https://ucucfe.com.ua/education/programs/inkubator-dlya-studentskyh-startapiv-ideaslab/>
11. Успішні стартапи в Україні: Центр підприємництва УКУ поділився результатами роботи. 2021. *Український Католицький Університет*: веб-сайт. URL: <https://ucu.edu.ua/news/uspishni-startapy-v-ukrayini-tsentri-pidpryemnytstva-uku-podilyvsya-rezultatamy-roboty/>
12. Tech StartUp School 2017-2022. *Lviv Polytechnic National University*: веб-сайт. URL: <https://tsus.lpnu.ua/tech-acceleration-program>
13. Проєкт IT Expert. *Lviv IT Cluster*: веб-сайт. URL: <https://itcluster.lviv.ua/projects/it-expert/>
14. У Львівському університеті презентували перспективні стартапи. 2022. *Львівський національний університет імені Івана Франка*: веб-сайт. URL: <https://lnu.edu.ua/u-lvivskomu-universyteti-prezentuvaly-perspektyvni-startapy/>
15. Опитування студентів за курсом. URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfogDqkCFh86Csz2ivemddplyjF2MXRgZ4KFd4xDCZOfm-tpA/closedform>

Стаття надійшла до редакції 19.04.2023

Стаття рекомендована до друку 25.05.2023

REFERENCES

1. Podolchak, N. Yu., Karkovska, V. Ya., & Levitska, Ya. V. (2021). Ecosystems of startup development as a principle of implementation of state innovation policy. *Investments: Practice and Experience*, 8, 82-87. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.8.82>
2. Tymoshenko, M. V. (2022). Innovative startups as a factor of economic development: the best world practices and experience of Ukraine. *New Notes of Lviv University of Business and Law*, 23, 13-20. doi: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.6642172>
3. Novak O., Musiichuk S., Zuenko S. (2020) Management culture: the role of university startups. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 5, 193-198. doi: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2020-5/193>
4. Fritsch M., Aamoucke R. (2015) Fields of knowledge in higher education institutions, and innovative start-ups: An empirical investigation. *Regional*, 96, 1-27. DOI: <https://doi.org/10.1111/pirs.12175>
5. QS World University Rankings by Subject 2021: Engineering and Technology. (2021). Retrieved from <https://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2021/engineering-technology>
6. Times Higher Education World University Rankings 2021: Engineering and IT. (2021). Retrieved from https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/subject-ranking/engineering-and-IT#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats
7. U-Multirank 2020-2021: Lviv Polytechnic National University Rankings. (2021). Retrieved from <https://www.umultirank.org/study-at/lviv-polytechnic-national-university-rankings/>
8. THE Impact Rankings 2021: Innovation Impact. (2021). Retrieved from https://www.timeshighereducation.com/rankings/impact/2021/innovation-impact#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined
9. Startup Genome. (2020). Global Startup Ecosystem Report 2020. Retrieved from <https://startupgenome.com/report/gser2020>
10. Accelerator for student startups Ideas Lab (2023). Retrieved from <https://ucucfe.com.ua/education/programs/inkubator-dlya-studentskyh-startapiv-ideaslab/>
11. Ukrainian Catholic University. (2021). Successful startups in Ukraine: the Center for Entrepreneurship of UCU shared the results of its work. Retrieved from

<https://ucu.edu.ua/news/uspishni-startapy-v-ukrayini-tsentр-pidpryyemnytstva-uku-podilyvsya-rezultatamy-roboty/>

12. Tech StartUp School (2012–2022). Lviv Polytechnic National University. Retrieved from <https://tsus.lpnu.ua/tech-acceleration-program>

13. Lviv IT Cluster. (n.d.). IT Expert Project. Retrieved from <https://itcluster.lviv.ua/projects/it-expert/>.

14. Ivan Franko Lviv National University. (2022). Promising startups presented at Lviv University. Retrieved from <https://lnu.edu.ua/u-lvivskomu-universyteti-prezentuvaly-perspektyvni-startapy/>

15. Student Survey for the Course. (n.d.). Retrieved from <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfогDqkCFh86Csz2ivemddplyjF2MXRgZ4KFd4xDCZOfm-tpA/closedform>

The article was received by the editors 19.04.2023

The article is recommended for printing 25.05.2023

A. MAZUR, PhD student of the Management Department, Ivan Franko National University of Lviv, 1 Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3506-4779>, e-mail: anastasiia.mazur@lnu.edu.ua

THE ROLE OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN THE DEVELOPMENT OF STARTUP ECOSYSTEMS (ON THE EXAMPLE OF LVIV)

Educational institutions are active participants in the startup ecosystem, they create conditions for the development of startup ideas based on higher education institutions and in cooperation with international partners and businesses. The article analyzes the activities of the universities of the city of Lviv, namely Lviv Polytechnic National University, Ukrainian Catholic University, and Ivan Franko Lviv National University in the direction of startups. Universities have high rankings in the international rankings QS World University Rankings, Top 50 Universities in Europe for Startups, Top Universities for Startups in Europe by Educations.com, and U-Multirank World University Rankings, which indicates a strong direction of support and expansion of opportunities for entrepreneurial education. The Lviv Polytechnic National University and the Ukrainian Catholic University created the most groundwork for the creation of a startup environment in the Lviv region. The UCU Entrepreneurship Center, accelerator programs, and Tech StartUp School at the Lviv Polytechnic operate at higher education institutions, which actively promote the implementation of startup ideas among student youth. At the Lviv National University named after I. Franko, innovative bachelor's programs are implemented in partnership with the Lviv IT cluster, and annual start-up events are held, in the framework of which technology transfer takes place, foreign investors are invited and presentations of student start-ups are held. A survey conducted among students who chose the discipline of free choice "Start-up management" showed that a significant majority of students agreed that such a course is important for the development of their professional competence, practical, and relevant to the modern realities of the economy. The course structure, which included lectures, guest lectures, and practical sessions, was recognized by students as useful for developing knowledge and skills in the field of entrepreneurship and startups. In addition, the student's expectations from the course were mostly fulfilled, and the course motivated a significant part of the students to continue working on the startups they created. However, during remote group work, some difficulties arose, which affected the effectiveness of teamwork. The development of a start-up environment based on institutions of higher education allows students to develop entrepreneurial skills that they can apply in the real world. By creating a startup, students can learn to identify and solve real-world problems, work collaboratively in teams, and develop a range of entrepreneurial skills such as creativity, innovation, and risk-taking.

Keywords: **educational institutions, institutions of higher education, startup, startup ecosystem, entrepreneurship.**

JEL Classification: I21, O30, R11.

Як цитувати: Мазур А.В. Роль закладів вищої освіти у розвитку стартап-екосистеми (на прикладі Львівських ЗВО). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (104), 89-99. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-10>

In cites: Mazur A. (2023). The role of educational institutions in the development of startup ecosystems (on the example of Lviv). *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (104), 89-99. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-10> (in Ukrainian)

DOI: [10.26565/2311-2379-2023-104-11](https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-11)
УДК 016.37

Б. І. БЕЗЗУБКО

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Донбаська національна академія будівництва і архітектури
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2487-1316>, e-mail: okbuzzeb@gmail.com

А. О. ПОНОМАРЬОВА

здобувач вищої освіти
Донбаська національна академія будівництва і архітектури
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-1202-2058>, e-mail: a.ponomaryova@donnaba.edu.ua

ПЕРЕМИЩЕНІ ЗАКЛАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: НОВІ ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Метою даної публікації є розробка напрямів розвитку переміщених закладів вищої освіти (ЗВО) на основі дослідження впливу військових дій. Під час здійсненого дослідження проаналізовано основні наслідки впливу військових дій на вищу освіту України. Встановлено: здійснення масштабних переміщень ЗВО через військові дії; значне руйнування й пошкодження матеріально-технічної бази ЗВО; зменшення кадрового складу викладачів і робітників закладів вищої освіти, контингенту абітурієнтів та студентів; погіршення психоемоційного стану учасників освітнього процесу. За період (2014–2022 рр.) відбулися певні негативні зміни у деяких переміщених ЗВО, які не завжди змогли відновити кадровий потенціал, виробничі площі, бібліотеку. Різко зменшилася у цих закладах вищої освіти кількість викладачів, абітурієнтів та студентів. Багато переміщених ЗВО погіршили значно свої позиції у рейтингах університетів України. Війна утруднила доступ до освіти; розширила освітню нерівність; оказала негативний вплив на якість освітнього процесу, успішність навчання здобувачів освіти у порівнянні з існуючими стандартами. У результаті порівняння переміщення ЗВО України через військові дії у 2014–2015 рр. і в 2022 р. визначена різниця у масштабах переміщення, напрямах здійснення національної і міжнародної допомоги закладам вищої освіти, моделі переміщення. Встановлено: в процесі релокації ЗВО особливу роль зіграли зміни у нормативно-правовому механізмі управління вищою освітою через прийняття нових нормативно-правових документів і вдосконалення уже існуючих. Охарактеризовано нормативно-правові документи, які прийняло Міністерство освіти і науки України з урахуванням введення воєнного стану: спрямовані на мінімізацію втрат від російської агресії; на переміщення ЗВО та їх відокремлених структурних підрозділів; накази щодо внесення змін до існуючих документів. Для подальшого розвитку переміщених ЗВО повинно вибрати напрями розвитку. При виборі напряму і стратегії має враховуватися вид використовуваних ресурсів (бюджетні ресурси; міжнародна технічна допомога, поєднання бюджетних і міжнародних ресурсів); існуючі можливості і загрози. Запропоновано: здійснення вибору напряму подальшого розвитку переміщених ЗВО в залежності від виду ресурсів, що використовуються; диджиталізація управлінського і навчального процесів. Зміни в стані вищої освіти обумовлюють необхідність розробки стратегій подальшого функціонування переміщених ЗВО, корегування існуючої Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки.

Ключові слова: **вища освіта, заклад вищої освіти, релокація, військові дії.**

JEL Classification: I21, I23, I24, I25.

Постановка проблеми. За останній час в Україні відбулися великі зміни у всіх сферах суспільства, в тому числі у вищій освіті. Зараз вища освіта в Україні знаходиться під впливом нового виклику – російсько-української війни. Масштабний вплив військових дій на заклади вищої освіти (ЗВО) потребує оцінки наслідків військових дій, аналізу стану закладів вищої освіти, особливо тих, що зазнали переміщення у більш безпечні регіони країни. Тільки на основі такого аналізу можливо здійснювати пошук не тільки напрямів адаптації освіти до нових викликів, а й розробку перспективних управлінських рішень по подоланню негативного впливу і подальшому розвитку освіти в умовах війни та післявоєнний час. Це дослідження стає особливо актуальним у зв'язку з роллю вищої освіти в післявоєнному відновленні країни.

Аналіз останніх досліджень. Загальна парадигма сучасної української вищої освіти охарактеризована в Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (Про

схвалення, 2022), яка прийнята напередодні початку великомасштабної російської агресії. Але, поява нових викликів та загроз в сфері вищої освіти під час війни потребує внесення змін у діючу стратегію, її трансформацію за вимогами часу.

За останній час вже почали з'являтися аналітичні звіти вітчизняних і зарубіжних дослідників, в яких розглядаються окремі питання наслідків військової агресії для вищої освіти України. Можливо визначити змістовні звіти: вчених Міністерства освіти і науки України (Освіта, 2022), аналітичного центру Cedos (Війна та освіта, 2023), Ніколаєва Є., Рій Г., Шемелинець І. (2023) та інших. Особливості розвитку вищої освіти в сучасних умовах військових дій розглянуто в працях Т. Гуменюк (Гуменюк, 2022), Т. Нагорняк (Нагорняк, 2023; Нагорняк, 2020) та інших. Здійсненню комплексних досліджень заважає відсутність достовірних статистичних і відомчих даних щодо наслідків агресії. Слід зазначити, що автори статті працюють і навчаються в ЗВО, який міняв свою локацію двічі – у 2015 р. та 2022 р., і вони мали змогу безпосередньо здійснювати дослідження цих процесів на прикладі конкретної академії.

Незважаючи на появу перших публікацій за темою, слід констатувати нерозробленість багатьох теоретичних та практичних питань функціонування переміщених закладів вищої освіти в умовах війни. Тому представлена стаття є спробою поглибити такі дослідження і запропонувати напрями можливого подальшого розвитку цих закладів вищої освіти.

Мета та завдання. Метою даної публікації є розробка напрямів розвитку переміщених закладів вищої освіти на основі дослідження впливу військових дій. До основних завдань дослідження відносяться наступні: аналіз наслідків впливу військових дій на вищу освіту України; порівняння процесів переміщення ЗВО у 2014-2015 рр. і в 2022 р.; розробка напрямів розвитку переміщених ЗВО в сучасних умовах.

Основні результати дослідження. Повномасштабна війна Росії проти України (2014 р. – по теперішній час) привела до тяжких наслідків для вищої освіти в Україні. У результаті дослідження було визначені наступні основні, великомасштабні наслідки.

1. Масштабні переміщення ЗВО через військові дії.

Можливо визначити 2 хвили переміщення ЗВО України у 2014-2015 рр. та у 2022 році:

1) У 2014–2015 рр. багато університетів, які були розміщені в Донецькій і в Луганській областях, РА Крим, було переміщено з тимчасово окупованих територій. На нових місцях переміщені начальні заклади продовжили свою освітню діяльність.

За 8 років відбулися певні негативні зміни у деяких переміщених ЗВО, які не завжди змогли відновити кадровий потенціал, виробничі площі, бібліотеку. Різко зменшилася у них кількість абітурієнтів та студентів, які у своєму виборі ЗВО орієнтувалися на навчання у тих інститутах, які були розташовані у більш безпечніших регіонах України. Багато переміщених ЗВО погіршили значно свої позиції у «Топ-200 університетів України» (табл. 1). Деяких переміщених ЗВО взагалі вже немає у рейтингу кращих 200 навчальних закладів України.

Таблиця 1 – Зміни у місті рейтингу закладів вищої освіти України переміщених університетів

Table 1 – Changes in the rating of higher education institutions of Ukraine of displaced universities

Назва ЗВО	2022 р.	2013 р.	Зміни у рейтингу
Донецький національний університет імені Василя Стуса	21	17	-4
Донецький національний технічний університет	41	18	-23
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка	79	21	-58
Донецький національний медичний університет	65	23	-42
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Дала	51	30	-21
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського	142	57	-85
Донбаська національна академія будівництва і архітектури	154	164	+10
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка	-	198	+198

Джерело: складено на основі даних (Рейтинги, 2022).

2) Переміщення ЗВО України у 2022 р.
Представляється доцільним порівняти здійснення переміщення ЗВО України у 2014–2015 рр. і в 2022 р., не зважаючи на відсутність достатньої інформації (табл. 2).

Таблиця 2 – Порівняння здійснення переміщення закладів вищої освіти України через військові дії

Table 2 – Comparison of relocation of higher education institutions of Ukraine due to military operations

Показники	Переміщення ЗВО у 2014–2015 рр.	Переміщення ЗВО у 2022 р.
Масштаб переміщення	18 державних та 1 приватний ЗВО Донецької, Луганської областей і АР Крим.	131 ЗВО. У цих закладах вищої освіти працювало 6,9 тис. викладачів.
Напрями допомоги на національному рівні	Допомога з національного бюджету незначна. Переміщеним ЗВО встановлено фіксований обсяг державного замовлення на підготовку фахівців, перенесена акредитація освітніх програм.	Сформовано нормативно-правове забезпечення переміщення і функціонування ЗВО
Міжнародна допомога	Відбувалася у рамках міжнародних проектів, спрямована на ремонт представлених приміщень, гуртожитків.	Відбувалася у напрямі отримання комп'ютерного та серверного обладнання, гуманітарної допомоги
Модель організації функціонування	Переміщення на нове місце навчання бажаних співробітників ЗВО, студентів. Навчання відбувалося у очній формі, крім навчання у період пандемії коронавірусу.	На нове місце переміщувалося переважно адміністрація та бухгалтерія закладу. Викладачі та студенти здійснюють дистанційне навчання на платформах Moodle або Google Classroom.

Джерело: складено авторами самостійно.

2. Відбулося значне руйнування й пошкодження матеріально-технічної бази ЗВО.
Відповідно даних Міністерства освіти і науки України (на листопад 2022 р.) 2556 закладів освіти постраждали від військових дій, з них 361 заклад зруйновано повністю. У регіональному розрізі найбільше руйнування припадали на заклади чотирьох областей (табл. 3).

Таблиця 3 – Кількість зруйнованих закладів вищої освіти (станом на 1 листопада 2022 р., одиниць)
Table 3 – The number of destroyed higher education institutions (November 1, 2022, units)

Область	Зруйновано	Пошкоджено
Запорізька	3	11
Миколаївська	2	15
Луганська	3	4
Харківська	2	52
Донецька	7	40
Київська	1	1
Сумська	-	10
м. Київ	8	

Джерело: складено за даними Міністерства освіти і науки України.

За підрахунками фахівців, загальна сума збитків, завданих російською агресією, освітній інфраструктурі становить 8,2 млрд. грн (це складає 6% від загальної кількості збитків) (станом на листопад 2022 року).

3. Відбулося значне зменшення кадрового складу викладачів і робітників закладів вищої освіти, контингенту абітурієнтів та студентів через посилення міграційних процесів до інших регіонів країни й за кордон. 665 тисяч студентів та учнів шкіл (16% від загальної кількості) та 25 тисяч викладачів (6% від загальної кількості) виїхали закордон (Education, 2022). Багато викладачів та студентів, з тих хто лишилися в Україні, не мали можливості використовувати інтернет, або робота інтернету не була стабільною. Це викликало багато труднощів в організації дистанційного навчання.

4. За думкою деяких експертів, війна утруднила доступ до освіти, розширила освітню нерівність, оказала негативний вплив на якість освітнього процесу, успішність навчання здобувачів освіти у порівнянні з існуючими стандартами. Наслідки війни вплинули на погіршення психоемоційного стану учасників освітнього процесу (Назаренко, 2022). У результаті проведеного соціологічного онлайн-дослідження (Kugarov, Pavlenko & Drozdov, 2022) студенти і викладачі зазначали: погіршення психоемоційного стану (84,3% от загальної кількості опитаних), виснаження (86,7%), самотність (51,8%), нервозність (84,4%) та інші негативні ознаки. 32,1% опитаних здобувачів освіти зазначили, що їм «важче зосередитися на навчанні, ніж до початку повномасштабної війни»; 13,5% зазначили, що вони зараз втратили інтерес до навчання; 5,9% не бачать сенсу зараз здобувати вищу освіту; 26,9% не можуть якісно навчатися, як до початку війни (Вища, 2022).

Серед найбільш гострих організаційних проблем студенти і викладачі вказують неможливість організації доступу до інтернету та проблеми з комунікацією, великий обсяг навантаження через перерву у навчанні.

5. Через війну 2022 р. відбулися значні зміни в нормативно-правовому механізмі управління вищою освітою.

МОН України прийняло ряд нормативно-правових документів, які можливо класифікувати наступним чином.

1) Накази, які спрямовано на мінімізацію втрат від російської агресії. Вже 25.02.2022 р. з'явилися рекомендації та роз'яснення МОНУ стосовно припинення освітнього процесу та оголошення вимушених канікул на два тижні (Роз'яснення, 2022).

У березні 2022 р. Верховна Рада України законодавчо встановила гарантії на продовження освітнього процесу в найбільш безпечній формі, на збереження викладачам місяця роботи та середнього заробітку, виплати стипендії для здобувачів освіти та інше.

2) Накази про переміщення ЗВО та їх відокремлених структурних підрозділів. Більшість ЗВО переміщено до Дніпропетровської, Запорізької й Хмельницької областей (ці області прийняли на нові місця по три заклади вищої освіти). Більшість переміщених ЗВО зараз розміщуються на території інститутів споріднених за галузевою ознакою.

3) Нові накази МОН України щодо внесення змін до існуючих документів, які прийняті з урахуванням воєнного стану («Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану» (Наказ, 2022); «Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році» (Порядок, 2022) та інші).

У цих законодавчих документах сформовано інституційну основу для здійснення заходів: щодо забезпечення захисту учасників навчального процесу; проведення за необхідністю евакуації; створення спеціальних умов навчання для тих студентів, які знаходяться у Збройних Силах України, залучаються до волонтерської діяльності та інше.

Важливим є те, що переміщення ЗВО, не зважаючи на збільшення масштабів, проходило вже по розробленому раніш (2014–2015 рр.) алгоритму. Широке розповсюдження дистанційних цифрових технологій, яке здійснювалося з моменту пандемії коронавірусу, сприяло поліпшенню переїзду та більш легкій адаптації студентів і викладачів до нових реалій.

Розробка можливих сценаріїв (оптимістичного, песимістичного і реального) майбутнього переміщених ЗВО повинна здійснюватися на основі SWOT-аналізу виділених підгруп інститутів. Виділення підгруп може бути за ознаками географічного місцерозташування; необхідних ресурсів на повернення і відновлення діяльності; кількісного і якісного складу викладачів і здобувачів освіти і т.п. Процес прийняття рішень повинен враховувати національні, регіональні і місцеві інтереси, плани і стратегії майбутнього відновлення території

України. Переміщені ЗВО повинні розробити свою стратегію функціонування в умовах релокації. Для подальшого розвитку переміщені ЗВО повинні вибрати напрями розвитку, в основі яких є вид використовуємих ресурсів (табл. 4), існуючі можливості і загрози.

Важливим напрямом розвитку повинна стати діджиталізація навчального та управлінського процесів в ЗВО. Діджиталізація буде включати впровадження Е-обігу документації ЗВО; розширення застосування електронного навчання та дистанційних освітніх технологій при реалізації освітніх програм; створення електронних підручників та навчальних посібників, електронних інформаційно-освітніх середовищ та платформ, електронних навчальних курсів; розвиток цифрової бібліотеки інститутів та інше.

Таблиця 4 – Характеристика напрямів розвитку переміщених ЗВО
Table 4 – Characterization of the directions of development of displaced higher education institutions

Розвиток переміщених ЗВО на основі основних ресурсів		
Державна допомога	Міжнародна допомога	Оптимальний підхід
Спеціально розроблені програми державної підтримки, уніфікація програм, об'єднання переміщених ЗВО.	Організаційна та фінансова допомога від міжнародних інституцій і міжнародних програм, можлива інтеграція в європейський освітній простір на основі адаптація іноземного досвіду.	Поєднання у використанні як внутрішніх і зовнішніх ресурсів забезпечує розвиток переміщених ЗВО на основі державної і міжнародної допомоги.

Джерело: складено авторами.

Висновки. Під час здійсненого дослідження проаналізовано вплив військових дій на вищу освіту України. До основних наслідків з наслідків російської військової агресії віднесено: масштабні переміщення ЗВО через військові дії; значне руйнування й пошкодження матеріально-технічної бази ЗВО; зменшення кадрового складу робітників закладів вищої освіти, контингенту абітурієнтів та студентів; погіршення психоемоційного стану учасників освітнього процесу.

У результаті порівняння переміщення ЗВО України через військові дії у 2014–2015 рр. і в 2022 р. визначені особливості сучасного етапу релокації: значне збільшення масштабів переміщення; існування різниці у напрямках здійснення національної і міжнародної допомоги переміщеним ЗВО, у моделі переміщення. Встановлено, що у процесі релокації ЗВО особливу роль зіграли зміни у нормативно-правовому механізмі управління вищою освітою через прийняття нових нормативно-правових документів і вдосконалення уже існуючих.

З метою подальшого розвитку переміщених ЗВО запропоновано здійснювати вибір напрямку розвитку в залежності від виду основних використаних ресурсів. Підкреслена важливість здійснення діджиталізації управлінського і навчального процесів у переміщених ЗВО.

Поява великомасштабних наслідків, необхідність розробки стратегій подальшого функціонування переміщених ЗВО вимагають внесення змін в існуючу Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 р., №286-р. *Кабінет Міністрів України*: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitkuvishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286->
2. Освіта України в умовах воєнного стану: інформаційно аналітичний збірник. Київ, 2022. 358 с.

3. Війна та освіта. Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи. 2023. CEDOS: веб-сайт. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vijna-ta-osvita-yak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-vplynuv-na-ukrayinski-shkoly/>
4. Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт. К: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
5. Гуменюк Т. Сучасний менеджмент вищої освіти в умовах часу. *Український інформаційний простір*. 2022. №2(10). С. 54–64. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7948.10.2022.269652>
6. Нагорняк Т.Л. Кризовий менеджмент переміщених ЗВО України в умовах воєнного стану. *Політичне життя*. 2023. № 1. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.1.1>
7. Нагорняк Т.Л. Розвиток потенціалу закладу вищої освіти в системі управлінських практик. *Економіка і організація управління*. 2020. № 4(40) С. 187–197. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2020.4>
8. Рейтинги ЗВО. 2022. *Osvita.UA*: веб-сайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/86578/>
9. На листопад 2022 року загальна сума збитків, завданих інфраструктурі України, складає майже \$136 млрд. *Київська школа економіки*: веб-сайт. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/na-listopad-2022-roku-zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturiukrayini-skladaye-mayzhe-136-mlrd/>
10. Education: Impact of the War in Ukraine. 2022. *Reliefweb*: веб-сайт. URL: https://reliefweb.int/attachments/049e4189-c707-43dc-be5ef1c95094885b/education_impact_of_the_war_in_ukraine.pdf
11. Назаренко Ю. Освітні втрати: підходи до вимірювання та компенсації. 2022. CEDOS: веб-сайт. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvitni-vtraty-pidhody-do-vymiryuvannya-ta-kompensaciyi/>
12. Kurapov A., Pavlenko V., Drozdov A. Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel. 2022. DOI: <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838>
13. Вища освіта в умовах війни очима студентів. 2022. *Школа політичної аналітики НАУКМА*: веб-сайт. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/>
14. Роз'яснення щодо роботи закладів освіти в межах правового режиму воєнного стану. 2022. *Кабінет Міністрів України*: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-shchodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu>
15. Наказ МОН України «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану» від 07.03.2022 р., № 235.
16. Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році: затв. наказом Міністерства освіти і науки України від 27.04.2022 р., № 392. *Міністерство освіти і науки України*: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/vstup-2022/05.05.2022/Poryadok.pryyomu.VO.392-400.05.05.2022.pdf>

Стаття надійшла до редакції 11.05.2023

Стаття рекомендована до друку 25.05.2023

REFERENCES

1. On the approval (2022) of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022–2032: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 23, 2022. 286. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitkuvishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022032-roki-286->
2. Education (2022) of Ukraine under martial law: an informational and analytical collection. Kyiv.
3. War and education. (2023). How a year of full-scale invasion affected Ukrainian schools. Retrieved from <https://cedos.org.ua/researches/vijna-ta-osvita-yak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-vplynuv-na-ukrayinski-shkoly/>
4. Nikolaev, E., Rii, G., Shemelinets, I. (2023). Higher education in Ukraine: changes due to the war: analytical report. K: Kyiv University named after Boris Grinchenko. (in Ukrainian)

5. Gumenyuk, T. (2022). Modern management of higher education in the conditions of time. *Ukrainian information space*, 2(10), 54-64. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-7948.10.2022.269652> (in Ukrainian)
6. Nagornyak, T. L. (2023). Crisis management of displaced military personnel of Ukraine under martial law. *Political life*, 1. doi: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2023.1.1> (in Ukrainian)
7. Nagornyak, T. L. (2020). Development of the potential of the institution of higher education in the system of management practices. *Economics and management organization*, 4(40). 187-197. doi: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2020.4> (in Ukrainian)
8. Ratings (2022) of higher education institutions. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/rating/86578/>
9. As of November (2022), the total amount of damage caused to the infrastructure of Ukraine is almost \$136 billion. Retrieved from <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/na-listopad-2022-roku-zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturiukrayini-skladaye-mayzhe-136-mlrd/>
10. Education (2022): Impact of the War in Ukraine. Retrieved from https://reliefweb.int/attachments/049e4189-c707-43dc-be5ef1c95094885b/education_-_impact_of_the_war_in_ukraine.pdf
11. Nazarenko, Yu. (2022). Educational losses: approaches to measurement and compensation. Retrieved from <https://cedos.org.ua/researches/osvitni-vtraty-pidhody-dovymiryuvannya-ta-kompensacziyi/> (in Ukrainian)
12. Kurapov, A., Pavlenko, V., Drozdov, A. (2022). and etc. Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel. doi: <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838>
13. Higher (2022) education in the conditions of war through the eyes of students. Retrieved from <https://spa.ukma.edu.ua/>
14. Clarification (2022) regarding the work of educational institutions within the legal regime of martial law. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-shchodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu>
15. Order (2022) of the Ministry of Education and Culture of Ukraine "On some issues of organizing the work of institutions of professional pre-university and higher education during martial law" dated March 7. No. 235.
16. Admission (2022) procedure for higher education in 2022: approved. by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 27. No. 392. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/vstup-2022/05.05.2022/Poryadok_pryyomu_VO.392-400.05.05.2022.pdf

The article was received by the editors 11.05.2023
The article is recommended for printing 25.05.2023

B. BEZZUBKO, Ph.D. (Public Administration), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Donbass National Academy of Civil Engineering and Architecture, 15 Karpatska St., Ivano-Frankivsk, 76019, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2487-1316>, e-mail: okbuzzeb@gmail.com
A. PONOMAROVA, Student of Higher Education, Donbass National Academy of Construction and Architecture, 15 Karpatska St., Ivano-Frankivsk, 76019, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-1202-2058>, e-mail: a.ponomaryova@donnaba.edu.ua

DISPLACED HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: NEW CHALLENGES AND PROSPECTS

The aim of the article is to elaborate directions for the development of displaced higher education institutions (HEIs) based on the study of the impact of hostilities. The study analyses the main consequences of hostilities for higher education in Ukraine. The study reveals: large-scale displacement of higher education institutions as a result of hostilities; significant destruction and damage to the material and technical base of higher education institutions; reduction of the staff of teachers and employees of higher education institutions and the contingent of applicants/students; deterioration of the psycho-emotional state of participants in the educational process. During the period (2014–2022), there were some negative changes in a number of displaced HEIs, which were not always able to restore their human resources, production facilities and libraries. The number of teachers, applicants and students in these higher education institutions has sharply decreased. Many of the displaced universities have significantly deteriorated their positions in Ukrainian university rankings. The war has

complicated access to education, deepened educational inequality, and negatively affected the quality of the educational process and students' academic performance compared to existing standards. A comparison of the displacement of Ukrainian higher education institutions as a result of hostilities in 2014–2015 and in 2022 revealed a difference in the scale of displacement, the directions of national and international assistance to higher education institutions, and the model of displacement. It is established that in the process of relocation of higher education institutions, a special role was played by changes in the regulatory mechanism of higher education management through the adoption of new and improvement of existing regulations. The author describes the regulatory documents adopted by the Ministry of Education and Science of Ukraine in connection with the introduction of martial law: those aimed at minimising losses from Russian aggression; those on relocation of higher education institutions and their separate structural subdivisions; and orders amending existing documents. For further development, the displaced higher education institutions should choose development directions. The choice of direction and strategy should take into account the type of resources used (budgetary resources; international technical assistance, a combination of budgetary and international resources); existing opportunities and threats. It is proposed to implement: the choice of the direction of further development of displaced HEIs depending on the type of resources used; digitalization of management and educational processes. Changes in the state of higher education necessitate the development of strategies for the further functioning of displaced higher education institutions, as well as the adjustment of the existing Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022–2032.

Keywords: higher education, higher education institution, relocation, military action.

JEL Classification: I21, I23, I24, I25.

Як цитувати: Беззубко Б.І., & Пономарьова А.О. (2023). Переміщені заклади вищої освіти: нові виклики і перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (104), 100-107. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-11>

In cites: Bezzubko B., & Ponomarova A. (2023). Displaced higher education institutions: new challenges and prospects. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (104), 100-107. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-11> (in Ukrainian)

СТУДЕНТСЬКІ СТУДІЇ

DOI: [10.26565/2311-2379-2023-104-12](https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-12)

УДК 339:004[65+43]

А. Г. НІКІФОРОВА

студентка

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9108-2838>, e-mail: n.nikiforova0903@gmail.com

ВПЛИВ УКРАЇНИ НА ДИНАМІКУ ЦІН СПОЖИВЧИХ ТОВАРІВ У СВІТІ

Війна в Україні 2022 року значно похитнула не лише українську економіку, а й залишила негативний відбиток у всьому світі. Збільшення рівня голоду, стрибок цін, введення обмежень на поставки, зміна підходів до зовнішньоекономічної діяльності – це наслідки, які потребують ґрунтовного аналізу місця України на світових ринках споживчих товарів та впливу подій в Україні на їх динаміку. У дослідженні було поставлено два завдання: охарактеризувати стан України на ринках продуктів аграрного сектору у світі за останні роки; шляхом побудови моделей кластеризації країн проаналізувати зв'язок між індексом цін та іншими соціально-економічними показниками в країнах світу після військової агресії Росії проти України. У статті представлені результати аналізу становища України на ринках споживчих товарів з поділом на 3 періоди, для кожного з яких охарактеризовано структуру експорту та імпорту, їх динаміку та ключові особливості зовнішньоекономічної діяльності України на той момент. Для візуалізації даних щодо динаміки цін на споживчі товари у світі оброблено датасет Global Food Prices Database з подальшим створенням зведених таблиць та побудовою гістограм з групуванням, за допомогою яких виявлено основні тенденції змін цін на основні категорії продуктів. Для розробки моделей кластеризації було створено та оброблено набір даних зі 105 країнами світу з їх розподілом на основні регіони світу: Азійсько-Тихоокеанський регіон та Центральна Азія, Субсахарська Африка, Близький Схід і Північна Африка, Латинська Америка та Карибський басейн, Європа та Північна Америка. Для кластеризації було використано 4 кількісні змінні: середня заробітна плата, ВВП на душу населення, індекс цін, % імпорту з України. Карти Кохонена та моделі кластеризації дозволили виділити 5 кластерів, кожен з яких відповідає набору країн зі схожими характеристиками щодо впливу війни в Україні на ці країни.

Ключові слова: **ринки споживчих товарів, індекс цін, війна в Україні, кластеризація, Python.***JEL Classification: C45, C55, F14.*

Постановка проблеми. 2022 рік став періодом справжніх випробувань для України. 24 лютого Росія вторглася на територію нашої країни. Хоча чутки про початок війни ходили вже давно, ніхто не був готовий на 100% до такого нахабного акту жорстокості від наших сусідів. Стало зрозумілим, що життя більше ніколи не буде таким як раніше.

Здавалося, що Україна може залишитися осторонь імпорту на експорті споживчих товарів у світі у 2022 році. Так, скорочення обсягів товарообігу дійсно було за підсумками січня-липня 2022 р., яке становило 21.3% порівняно з аналогічним періодом 2021 року, але завдяки підтримці більшості країн світу та грамотному проведенню методів підтримки економіки в кризовій ситуації Україна витримала, хоча все одно війна сколихнула весь світ. Не варто забувати про проблеми з логістикою, а саме з експортом через блокування морських портів та дуже обмежену пропускну здатність сухопутних доріг. Одним із наслідків війни в Україні стало зростання загрози глобальної продовольчої кризи та значне зростання світових цін на зернові та олію.

Аналіз останніх досліджень. Поведінка людей під час кризи та її вплив на економіку – предмет багатьох наукових досліджень. Варто згадати деяких науковців, які займалися подібними дослідженнями. Ігор Попов, Наталя Іщенко, Павло Щелін у своїй книзі «Конфлікти, що змінили світ» детально розглянули вплив військових конфліктів (у тому числі і першу хвилю війни у 2014 році) на всесвітню політику та економіку (Попов та ін., 2020).

Еріх фон Манштейн у роботі «Втрачені перемоги» розглядає не лише військову сторону питання у подібних конфліктах, а й прогнозування та аналіз економічної ситуації під час війни (Манштейн, 2004), чим ми і будемо займатися у нашій роботі.

У березні 2022 року Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй оголосив про створення Глобальної групи реагування на кризу з питань продовольства, енергетики та фінансів за сприяння Секретаріату ООН для координації глобальної відповіді на світові наслідки війни в Україні для глобальних продуктів харчування, енергії та системи фінансів. У результаті роботи цієї групи були наведені результати дослідження у вигляді брифу «Глобальний вплив війни в Україні на продовольчу, енергетичну та фінансову системи», де можна ознайомитися з поточною ситуацією, можливими наслідками, прогнозами, також рекомендаціями щодо подальших дій задля зменшення негативного впливу війни в Україні на розглянуті сегменти (Global Impact, 2022).

Також наразі є багато досліджень та статей 2022 року про вплив цієї війни на світ, але вони мають більш популярний формат та мають на меті привернення уваги більшої кількості читачів (такі публікації є у Forbes, BBC та інших).

Зараз на цю тему ще мало фундаментальних досліджень, які базуються на статистиці. Вплив війни в Україні у 2022 році є справді унікальними, адже ситуація, яка склалася, є безпрецедентною для 21 століття, бо ця війна є найбільшою в Європі після Другої світової війни.

Мета роботи. Виявлення зв'язків між зміною цін на них після початку війни Росії проти України та економічними показниками в різних країнах на підставі аналізу положення України на світових ринках споживчих товарів.

У дослідженні застосовані статистичні, графічні методи, методи візуалізації, кластерний аналіз, моделювання мовою Python.

Основні результати дослідження. По-перше, було розглянуто місце України на ринках споживчих товарів у світі. Умовно можна поділити час існування незалежної України на 3 періоди: до 2014 року, з 2014 по 2022 рік, після 24.02.2022 року. Кожному з цих проміжків часу був притаманний набір особливостей щодо позиціонування України в світі.

Україна до 2014 року – це країна з широкими перспективами розвитку агропромисловості з акцентом на рослинництво, які обмежувалися експортом та імпортом лише до країн СНД. У 2012 році найбільшу частку експорту займали саме продукти рослинного походження (насіння і плоди олійних рослин, овочі, продукція борошномельно-круп'яної промисловості) і, що не дивує, зернові культури складають майже 10% у обсязі всього експорту. Україну активно починають називати «житницею Європи» і вона стає одним з лідерів у багатьох галузях рослинництва (табл. 1).

Таблиця 1 – Обсяги виробництва основних рослинних культур в Україні та місце в світі у 2011 році

Table 1 – Volumes of production of major crops in Ukraine and their place in the world in 2011

	Країна	Обсяг виробництва	Місце у світі
Соняшник	Україна	8671 тис. т	1
Соняшник	Росія	8063 тис. т	2
Соняшник	Аргентина	3340 тис. т	3
Соняшник	Китай	2311 тис. т	4
Соняшник	Франція	1895 тис. т	5
Пшениця	Китай	117156 тис. т	1
Пшениця	Індія	87895 тис. т	2
Пшениця	Росія	56229 тис. т	3
Пшениця	США	54643 тис. т	4
Пшениця	Франція	36876 тис. т	5
Пшениця	Австралія	27897 тис. т	6
Пшениця	Україна	22324 тис. т	7
Картопля	Китай	95441 тис. т	1
Картопля	Індія	45632 тис. т	2
Картопля	Росія	30579 тис. т	3
Картопля	Україна	24248 тис. т	4
Картопля	США	20498 тис. т	5

Джерело: складено за даними (Головний сайт про агробізнес, 2022).

Традиційно до Російської Федерації постачалося найбільше товарів і ця частка постійно збільшувалась (22,6% у 2001 і 29% у 2011 роках від загальної кількості експорту). Найбільше товарів Україна також імпортувала з Російської Федерації. Тобто робимо висновок, що зв'язок між цими країнами був дуже тісним на економічному рівні. Варто зазначити, що у 6,5 разів зросла частка імпорту з Китаю у період з 2001 до 2011 року, що також свідчить про збільшення залежності від цієї країни. Саме таке становище призвело до повної перебудови економіки у 2014 році, коли ми були вимушені розірвати зв'язки з Росією.

Україна у період з 2014 року до 24 лютого 2022 року – це зовсім інша країна. Основні особливості – це швидка зміна напрямку розвитку до США та новий підхід до позиціонування України в світі (рис. 1).

	2001	2011	2021
Російська Федерація	56.1	40.9	14.7
США	3.4	5.2	14.5
Швейцарія	1.3	6	8.8
Велика Британія	3.4	5.1	6.1
Німеччина	2.9	3	5.5
Польща	0.9	1	3.5
Об'єднані Арабські Емірати	0.1	0.4	3.1
Кіпр	1.9	3.2	3
Туреччина	1.1	1.2	2.8
Ізраїль	0.6	0.8	2.8
Нідерланди	0.5	0.8	2.5
Угорщина	0.8	0.6	1.9
Мальта	0.9	0.6	1.9
Австрія	1.2	1.4	1.9
Франція	0.7	0.8	1.9
Данія	0.1	0.6	1.7
Єгипет	0.1	0.3	1.4
Індія	0.9	0.3	1.2
Естонія	0.1	1.2	1.1
Бельгія	1.9	2.4	1.1
інші	21.2	24.1	19.6

Рис. 1. Експортери товарів з України у 2001, 2011, 2021 роках, % загального обсягу
Fig. 1. Exporters of goods from Ukraine in 2001, 2011, 2021, % of total volume

Джерело: (Сологуб, 2022).

Перелічені вище заходи допомогли відносно швидко відновити у 2019 році показники експорту та імпорту, які були до 2014 року. Кабінет Міністрів вводить списки заборонених товарів для імпорту з Росії, Україна починає активно відновлювати військову промисловість, яка була занадто занедбана (табл. 2).

Тепер на світовій арені Україна стала одним з лідерів у багатьох рейтингах щодо обсягів виробництва зернових культур, соняшнику, картоплі, ягід та навіть шоколаду, займаючи позиції не нижче 8 місця. Відбувається покращення раціону українців, які почали споживати більше овочів та менше цукру. Україна встигла стати не лише помітним гравцем на світовому ринку споживчих товарів, а й один з ключових. Україна після 24 лютого 2022 року. Ціни на продукти харчування в березні зросли на 33,6% порівняно з минулим роком (рис. 2).

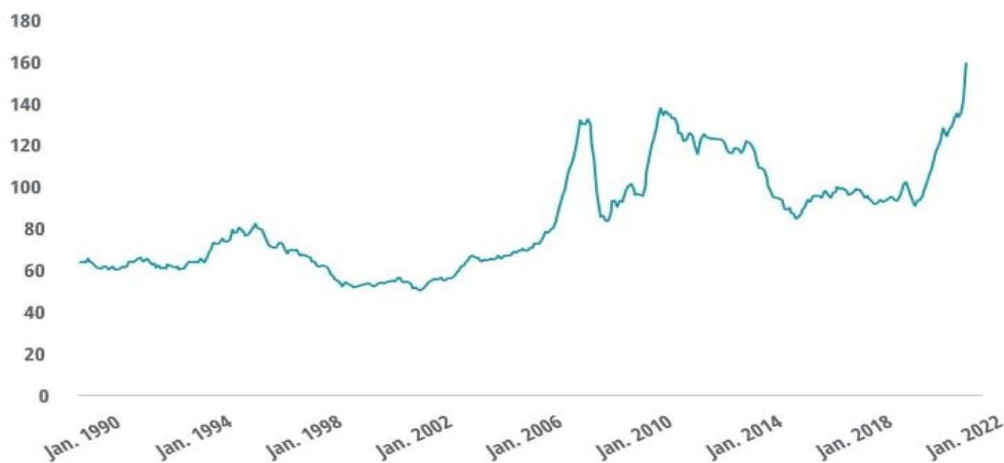
Таблиця 2 – Динаміка експорту та імпорту України у 2014-2018 рр., млрд дол. США
Table 2 – Dynamics of export and import of Ukraine in 2014-2018, billion dollars. USA

	ЕКСПОРТ						ІМПОРТ				
	2014	2015	2016	2017	2018		2014	2015	2016	2017	2018
Всього за рік	53.9	38.1	36.4	43.3	47.3	Всього за рік	54.4	37.5	39.2	49.6	57.1
Недорогоцінні метали та вироби з них	15.2	9.5	8.3	10.1	11.6	Мінеральні продукти	16.1	11.7	8.5	12.5	14.2
Продукти рослинного походження	8.7	8	8.1	9.2	9.9	Машини, обладнання та механізми	8.7	6.3	7.9	9.9	12
Машини, обладнання та механізми	5.7	3.9	3.6	4.3	4.7	Продукція хім. промисловості	6.8	5	5.6	6.5	7
Жири, олії тваринного та рослинного походження	3.8	3.3	4	4.6	4.5	Транспортні засоби	2.6	1.7	3	4.2	4.6
Мінеральні продукти	6.1	3.1	2.7	3.9	4.3	Недорогоцінні метали та вироби з них	3.3	2	2.3	3	3.6
Харчові продукти	3.1	2.5	2.4	2.8	3	Полімери, пластмаси та вироби з них	3.6	2.6	2.9	3.2	3.6
Продукція хім. промисловості	3.1	2.1	1.6	1.7	1.9	Харчові продукти	2.6	1.6	1.7	1.9	2.3
Деревина та вироби з неї	1.3	1.1	1.1	1.2	1.5	Текстильні матеріали та вироби	1.9	1.4	1.5	1.7	2
Продукти тваринного походження	1	0.8	0.8	1.1	1.2	Продукти рослинного походження	2	1.1	1.3	1.4	1.5
Текстильні матеріали та вироби	2.8	0.6	0.7	0.8	0.8	Деревина та вироби з неї	1.3	0.9	0.9	1	1.1

Джерело: складено за даними (Аналітичний портал «Слово і діло», 2019).

The FAO Food Price Index is now at its highest level since its inception in 1990

— FAO Food Price Index

Рис. 2. Динаміка індексу споживчих цін у період з 1990 по 2022 роки
Fig. 2. Dynamics of the consumer price index in the period from 1990 to 2022

Джерело: Trading Economics. World Food Price Index (Tradingeconomics, 2022).

Станом на травень 2022 року під окупацією знаходилося приблизно 20% території України, що стало перешкодою не лише для посіву та збору врожаю, а й блокуванням шляхів для експорту та імпорту. Весь світ відчуває на собі вплив війни в Україні через підвищення цін (особливо на зернові та олію).

Поєднання вищих цін на продукти харчування та нижчих доходів також може скасувати деякі глобальні успіхи у скороченні бідності, досягнуті за останні два десятиліття. За даними Світового банку, пандемія в поєднанні з високою інфляцією та геополітичною напругою, ймовірно, збільшить кількість бідних на 75–95 мільйонів у 2022 році порівняно з прогнозами до пандемії (Worldbank, 2022). Відповідно до щорічного Глобального індексу голоду, дефіцит їжі може призвести до зростання недоїдання та голоду в майже 60 країнах – порівняно з 47 країнами до російського вторгнення в Україну.

На жаль, зростання цін на продукти харчування відбувається в той час, коли економіка щойно оговталася після дворічної пандемії. У цей період, коли економічна активність стагнувала, багато урядів підтримували споживачів і підприємства. У результаті рівень боргу та дефіциту в середньому зріс у всьому світі. Такий фінансовий стрес обмежить здатність країн, що розвиваються, надавати допомогу своєму населенню через субсидії та трансферти. А слабкість валюти може збільшити тягар покупки продовольства на глобальному ринку, де більшість товарів оцінюється в доларах. Тобто під загрозою соціальна та економічна стабільність. Окремі випадки протестів, спричинені різким зростанням цін на продукти харчування та пальне, вже трапляються в різних куточках світу. Країни Північної Африки та Азії, які в основному залежать від Росії та України щодо основних потреб у споживчих товарах, можуть опинитися у значно гіршій ситуації, якщо конфлікт триватиме тривалий час.

Не дивлячись на всі негаразди, Україна продовжує свою зовнішньоекономічну діяльність.

Далі було проведено аналіз динаміки цін на споживчі товари у світі за допомогою датасету Global Food Prices Database (The Humanitarian Data Exchange, 2021). Він був вручну доповнений великою кількістю корисної інформації. Також набір даних пройшов вичистку та ретельну обробку, що дало змогу за допомогою зведених таблиць побудувати візуалізацію, а саме гістограми з групуванням.

Для порівняння та більш детального аналізу стану цін на групи товарів в Україні додатково було обрано та оброблено набір даних Ukraine–Food Prices (The Humanitarian Data Exchange, 2021). Аналіз дозволив виявити певні закономірності. Наприклад, ціни на зернові культури за 8 років в середньому виросли у 4 рази, причому найбільший стрибок відбувся у 2022 році. Найвагоміших змін у 2022 році зазнали м'ясо, риба та яйця. Середні ціни на них зросли на 16 грн у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року. По інших категоріях теж спостерігається значний стрибок цін саме у 2022 році.

Щодо світових цін, то серед усіх категорій, так як і в Україні, ціни на зернові найбільше виросли у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року. Знову можемо зробити висновок, що саме війна в Україні стала найвагомим фактором у зростанні цін на зернові культури, адже наша країна належала до лідерів з виробництва зернових культур. Також є значне зростання цін на овочі та фрукти. Взагалі по всіх категоріях ціни збільшилися. На м'ясо, рибу, яйця, олію (Україна протягом 10 років була в переліку лідерів з виробництва соняшнику), молочні продукти та готові продукти харчування ціни були стабільними протягом декількох років до початку війни в Україні.

Наостанок була зроблена кластеризація. Ми використали кластеризацію для виділення груп країн, які є однорідними за набором певних показників, серед яких індекси цін за категоріями товарів. Таким чином ми намагались зв'язати зміни динаміки цін з іншими характеристиками і з'ясувати профіль країн, представлений цими показниками, який відповідає різним значенням індексу цін.

Отже, в результаті ми сформували базу даних із 105 країн, які мають такі характеристики (8): назва країни, середня заробітна плата, ВВП на душу населення, індекс цін, регіон, загальний імпорт, імпорт з України та % імпорту з України.

Кластеризацію було проведено методом K-means. Для визначення оптимальної кількості кластерів було застосовано 2 методи: метод ліктя та метод силуету, обидва з яких рекомендували виділення або 2, або 5 кластерів. Виділення 2 кластерів є досить примітивним та не дає змоги зробити якісні висновки. Тому було вирішено зробити поділ на 5 кластерів та порівняти результати (рис. 3).

Таким чином, маємо 5 кластерів (груп країн) з наступними характеристиками:

1. Як очікувалося, виділився кластер з найвищими доходами, низьким індексом цін і невеликою залежністю від імпорту з України (кластер 3). Сюди належать 7 країн, які належать до найрозвиненіших у регіоні Європа та Північна Америка: Німеччина, Австрія, Фінляндія, Канада, Бельгія, США та Нідерланди. Хоча зазначу, що за 2022 рік імпорт Німеччини з України виріс майже на 5%.

2. Країни, які мають найвище зростання цін, розділилися на 2 групи: з більшими доходами і імпортом із України (кластер 2) 25 країн і меншими значеннями таких показників (кластер 1) 54 країни. Але відсоток імпорту із України в цих кластерах високий: займає друге та третє місце. До цих кластерів відносяться багато країн Азійсько-Тихоокеанського регіону та Центральної Азії, а також усі країни Субсахарської Африки.

3. Нарешті, країни із середнім зростанням цін також поділилися на 2 кластери, які відрізняються рівнем доходів: кластер з більшими доходами має меншу залежність від імпорту із України (кластер 0). У цей кластер потрапили 10 країн: Японія, Росія, Хорватія, Словенія, Португалія, Польща, Литва, Панама, Туреччина, Ізраїль. До речі, у 2022 році Португалія почала набагато більше імпортувати з України.

4. Відмітимо, що кластер 4 складається із країн, що мали найвищий рівень імпорту із України та середній рівень доходів. Вони зазнали середнього зростання цін. Сюди відносимо 9 країн: Китай, Білорусь, Казахстан, Таїланд, Аргентина, Коста Ріка, Домініканська Республіка, Мексика, Лівія.

	AVG wage 2022, \$	GDP per capita. 2021	Price_Index	% Import from Ukraine
0	1227.000000	36690.300000	113.380000	0.701200
1	205.425926	3596.240741	117.451111	0.967870
2	422.120000	12372.600000	118.144000	1.333000
3	2882.857143	59347.571429	108.057143	0.181429
4	598.444444	22224.666667	114.544444	1.397889

Рис. 3. Характеристики п'ятих кластерів за результатами кластеризації K-means
Fig. 3. Characteristics of five clusters based on the results of K-means clustering

Джерело: авторська розробка

Висновки. Результати дослідження, які мають новизну, полягають в виділенні груп країн, котрі мають близькі значення індексу цін та набору економічних показників (ВВП, середня заробітна плата, частка імпорту із України), що дозволяє говорити про існування певного зв'язку між ними та зміною цін внаслідок війни. Зокрема, виділено групи країн з найбільшим та найменшим індексом цін і дана їх характеристика за показниками ВВП, заробітної плати і залежністю імпорту від України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Попов І., Іщенко Н., Щелін П. Конфлікти, що змінили світ. Київ, 2020. 186 с.
- 2 Манштейн Е. Втрачені перемоги. Zenith Press. 2004. 592 с.
- 3 Global Impact of war in Ukraine on food, energy and finance systems. United Nations, 2022. 22 p.
- 4 Огляд українських аграрних ринків. 2022. *Головний сайт про агробізнес* : веб-сайт. URL: <https://latifundist.com/market-review>
- 5 Сологуб І. Географія зовнішньої торгівлі України. 2022. *Вокс Україна* : веб-сайт. URL: <https://voxukraine.org/geografiya-zovnishnoyi-torgivli-ukrayiny/>
- 6 Як змінювався експорт та імпорт України в 2014-2018 роках. 2019. *Аналітичний портал «Слово і діло»* : веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/04/10/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-eksport-ta-import-ukrayiny-2014-2018-rokax>
7. World Food Price Index. 2022. *Tradingeconomics* : веб-сайт. URL: <https://tradingeconomics.com/world/food-price-index>
8. Global Progress in Reducing Extreme Poverty Grinds to a Halt. 2022. *Worldbank* : веб-сайт. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/10/05/global-progress-in-reducing-extreme-poverty-grinds-to-a-halt>
9. Global Food Prices Database. 2021. *The Humanitarian Data Exchange*: веб-сайт. URL: https://data.humdata.org/dataset/wfp-food-prices?force_layout=desktop

Стаття надійшла до редакції 10.01.2023

Стаття рекомендована до друку 25.05.2023

REFERENCES

1. Popov, I., Ishchenko, N., Shchelin, P. (2020). Conflicts that changed the world. Kyiv. (in Ukrainian)
2. Manstein, E. (2004). Lost victories. Zenith Press. (in Ukrainian)
3. Global Impact of war in Ukraine on food, energy and finance systems. (2022). United Nations, 2022.
4. The main site about agribusiness (2022). Overview of Ukrainian agricultural markets. Retrieved from <https://latifundist.com/market-review>
5. Sologub, I. (2022). Geography of foreign trade of Ukraine. Retrieved from <https://voxukraine.org/geografiya-zovnishnoyi-torgivli-ukrayiny/>
6. Analytical portal "Word and deed" (2019). How the export and import of Ukraine changed in 2014-2018. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2019/04/10/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-eksport-ta-import-ukrayiny-2014-2018-rokax>
7. Tradingeconomics (2022). World Food Price Index. Retrieved from <https://tradingeconomics.com/world/food-price-index>
8. Worldbank (2022). Global Progress in Reducing Extreme Poverty Grinds to a Halt. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/10/05/global-progress-in-reducing-extreme-poverty-grinds-to-a-halt>
9. The Humanitarian Data Exchange (2021). Global Food Prices Database. Retrieved from https://data.humdata.org/dataset/wfp-food-prices?force_layout=desktop

The article was received by the editors 10.01.2023

The article is recommended for printing 25.05.2023

A. NIKIFOROVA, Student, V.N. Karazin Kharkiv National University, 4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9108-2838>, e-mail: n.nikiforova0903@gmail.com

THE INFLUENCE OF UKRAINE ON THE DYNAMICS OF CONSUMER GOODS PRICES IN THE WORLD

The war in Ukraine in 2022 significantly shook not only the Ukrainian economy, but also left a negative impression on the whole world. An increase in the level of hunger, a jump in prices, the introduction of restrictions on supplies, a change in approaches to foreign economic activity – similar headlines can be found more and more often, which indicates an increased interest and the need to analyze the impact of Ukraine on the dynamics of consumer goods prices in the world. Moreover, this war is the largest full-scale war in Europe since the Second World War. The work analyzed Ukraine's position on consumer goods markets, divided into 3 periods, for each of which the structure of export and import, their dynamics, and key features of Ukraine's foreign economic activity at that time were characterized. To visualize data on the dynamics of prices for consumer goods in the world, the Global Food Prices Database dataset was processed, followed by the creation of consolidated tables and construction of histograms with grouping, which revealed the main trends in price changes for the main categories of products. A dataset of 105 countries was also created and processed, with their distribution into the main world regions: Asia-Pacific and Central Asia, Sub-Saharan Africa, Middle East and North Africa, Latin America and the Caribbean, Europe and North America. Self-organizing maps and clustering models made it possible to identify 5 clusters, each of which corresponds to a set of countries with similar characteristics regarding the impact of the war in Ukraine on these countries. Four quantitative variables were used for clustering: average salary, GDP per capita, price index, % of imports from Ukraine.

Keywords: **consumer goods market, price index, war in Ukraine, clustering, Python.**

JEL Classification: C45, C55, F14.

Як цитувати: Нікіфорова А.Г. (2023). Вплив України на динаміку цін споживчих товарів у світі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (104), 108-114. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-12>

In cites: Nikiforova A. (2023). The influence of Ukraine on the dynamics of consumer goods prices in the world. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*, (104), 108-114. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2023-104-12> (in Ukrainian)

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІСНИК

**Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна**

Серія «Економічна»

Випуск 104

Збірник наукових праць

Українською та англійською мовами

Відповідальний за випуск Пуртов В.Ф.

В авторській редакції

Підписано до друку 30.06.2023. Формат 70x108/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 11,1 Обл.-вид. арк. 13,8. Наклад 50 пр.
Замовлення № 3/23

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
61022, Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна
Тел. 705-24-32